

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Rahanpesua perhepiirissä

Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen

Tutkielma

Laatija:

Satu Aaltonen

1.11.2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Rikosoikeus

Tekijä: Satu Aaltonen

Otsikko: Rahanpesua perhepiirissä

Ohjaajat: Tatu Hyttinen ja Lauri Luoto

Sivumäärä: 62 sivua

Päivämäärä: 1.11.2022

Tarkastelen tutkielmassa rahanpesusääntelyä erityisesti perhe-elämän ja perheoikeudellisten saantojen kannalta. Päättökysymyksenä on, missä tilanteissa esirikoksen tekijän perheenjäsenten voidaan sanoa syyllistyneen rahanpesuun. Lähtökohtana on ajatus siitä, että rikoshyöty ei puhdistu, vaikka rikoksista kuluisi hyvin pitkä aika. Siksi laittomasti hankittu omaisuus saa perheenjäsenet alttiiksi rahanpesurikoksille jopa ylisukupolvisesti.

Keskeisimmät säännökset ovat rahanpesun kieltävä rikoslain (39/1889) 32 luvun 6 § ja toisaalta rikoslain 32 luvun 11 §:n 2 momentin rajoitussäännös, joka sallii esirikoksen tekijän kanssa asuvien käyttää ja kuluttaa rikosentekijän yhteistalouden tavanomaisiin tarpeisiin hankkimaa omaisuutta. Perheenjäsenet eivät siten syyllisty rahanpesuun, jos he käyttävät rikoshyötyä tarpeeksi maltillisesti. Näitä säännöksiä vasten sovittelen perheoikeudellisia saantoja koskevia lainkohtia kuten avioliittolain (234/1929) 4 luvun 46 §:n 1 momentin mukaista puolison elatusta.

Tutkielma on lainopillinen, koska pyrin valaisemaan voimassa olevaa lainsäädäntöä käytännöllistä ja teoreettista lainoppia hyödyntäen. Tulkitsen oikeuslähteitä ensisijaisesti sanamuodon mukaisesti, mutta hyödynnän myös systemaattista, historiallista ja teleologista tulkintametodia. Koska tutkielmassa yhdistyvät monen eri oikeudenalan säännökset, nivellän niitä yhteen oikeusperiaatteita ja perusoikeuksia punnitsemalla.

Oikeuslähteinä eli tulkintaperusteina käytän lakeja, niiden esitöitä, kansainvälisiä sopimuksia, korkeimpien oikeuksien oikeuskäytäntöä ja oikeuskirjallisuutta. Empiirisenä aineistona palvelevat kärjäoikeudesta saamani tuomiot, joissa syyttäjä vaati 37 vastaajalle rangaistusta perusmuotoisesta rahanpesusta. Kärjäoikeuden aineiston avulla saa hyvän käsityksen siitä, miten rahanpesusäännöksiä tosiasiallisesti sovelletaan ja miten arkisesta rikostyypistä rahanpesussa lopulta onkaan kyse.

Tutkielman keskeinen johtopäätös perustuu siihen tosiasiaan, että yhteisasujia koskeva rajoitussäännös lakkaa suojaamasta esirikoksen tekijän läheisiä eron, erilleen muuton ja kuoleman hetkellä ilman siirtymäaikaa. Tästä voi seurata kohtuuttomia tilanteita elämän taitekohdissa. Esirikoksen tekijän perheenjäsenet eivät yhteiselämän päättyessä saisi pitää itsellään mitään, minkä tietävät laittomilla varoilla hankituksi. Muuten he syyllistyvät hyötymistarkoituksessa tehtyyn rahanpesuun.

Rahanpesusääntely on kansainvälisiin sopimuksiin perustuvaa sääntelyä, jonka pääasiallisena kohteena on järjestäytynyt rikollisuus. Siksi perheiden kohdalla jyrkintä mahdollista laintulkintaa on voitava kohtuullistaa perus- ja ihmisoikeuksiin tukeutuen. Etenkin lapsen etu ja lapsen oikeuksien sopimus on syytä pitää mielessä ennen kuin lapsia tuomitaan rahanpesusta vain siksi, että heidän vanhempansa ovat tuoneet kotiin likaista rahaa.

Avainsanat: rahanpesu, rikoshyöty, likainen raha, esirikoksen tekijä, elatus, tasinko, perintö

Sisällys

Rahanpesua perhepiirissä	I
Lähteet.....	IV
Lyhenteet.....	XI
1 Johdanto	1
1.1 Tutkimusaiheen esittely ja perustelu	1
1.2 Tutkimuskysymys ja rajaukset.....	4
1.3 Tutkimusmenetelmät, aineisto ja tutkimuksen rakenne	5
2 Rahanpesun sääntely Suomessa	11
2.1 Kriminallisuuden taustaa.....	11
2.2 Tarkoitusta korostava rahanpesu	13
2.3 Seurausta edellyttävä rahanpesu.....	20
2.4 Tahallisuuden rakentuminen rahanpesurikoksissa.....	23
2.5 Yhteisasumista koskeva rajoitussäännös	27
3 Perhe-elämään liittyvät saannot ja rahanpesu	32
3.1 Puolison elatus.....	32
3.2 Tasinko avioerotilanteessa.....	35
3.3 Lapsen elatus	38
3.4 Perintö	41
3.5 Muut oikeustoimet	46
4 Rahanpesun rangaistusvastuu perhe-elämän kontekstissa	49
4.1 Tietoisuus perheenjäsenen toimista.....	49
4.2 Anteeksianto- ja oikeuttamisperusteita	51
4.3 Kohtuusnäkökulmia	55
4.4 Perusoikeudet puntarissa.....	58
5 Johtopäätökset	60

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis, Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva 1988.
- Aarnio, Aulis, Perillisen oikeusasemasta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 135, Helsinki 1967.
- Agell, Anders ja Brattström, Margareta, Äktenskap Samboende Partnerskap. Fjärde upplagan. Iustus Förlag, Uppsala 2008.
- Alldrige, Peter, The Moral Limits of the Crime of Money Laundering. Buffalo Criminal Law Review 5(1) 2001, s. 279–319.
- Cassella, Stefan D., Toward a new model of money laundering: Is the "placement, Layering, Integration" model obsolete? Journal of Money Laundering Control, Vol. 21 No. 4 2018, s. 494–497.
- Dion, Michel, Is money laundering an ethical issue? Journal of money laundering control, 2015, Vol.18 (4), p.425–437.
- FATF: Mutual Evaluation Report: Finland 2019.
- Faurie, Maija ja Kalliomaa-Puha, Laura, Jääkaappi, osoite vai sukuside – perhe sosiaalilainsäädännössä. Lakimies 7–8/2010 s. 1266–1292.
- Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. Suomentanut Markus Wahlberg. Edita Publishing, Helsinki 2005.
- Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. Suomentanut ja seuraamusosan päivittänyt Markus Wahlberg. Edita Publishing, Helsinki 2012.
- Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus, Keskeiset rikokset. Edita, Helsinki 2018. (Tapani 2018)
- Gottberg, Eva, Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja A:133. 7. ajantasaistettu painos. Turku 2013.
- Hakalehto, Suvianna, Lapsen oikeuksien sopimus korkeimman oikeuden ratkaisussa. Defensor Legis 3/2021 s. 661–678.
- Hautamäki, Jon, Virtuaalivaluutan tarjoaminen. Käsikirja virtuaalivaluuttalain soveltamiseen. Edita Publishing, Helsinki 2019.

- Hautamäki, Veli-Pekka, Perusoikeuden ydinalue argumenttina. *Lakimies* 1/2011 s. 82–98.
- Heikinheimo, Sanna, Rahanpesu – erityisesti kriminalisoinnin ja konfiskaation näkökulmasta. *Lisensiaattitutkimus*, Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 1998.
- Helin, Markku, Perusoikeuksilla argumentoinnista. Teoksessa *Varallisuus, vakuudet ja velkojat – Juhlajulkaisu Jarmo Tuomisto 1952–9/6–2012* s. 11–30.
- Hidén, Mikael, Selvitys perustuslain toimivuudesta ja mahdollisista kehittämistarpeista. Oikeusministeriön julkaisuja, *Selvityksiä ja ohjeita* 2019:22.
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? *Opas oikeustieteen metodologiaan*. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17, Helsinki 2011.
- Hovila, Maarit, Alaikäisen omaisuudensuoja – oikeus velattomaan alkuun täysikäisenä? *Edilex-sarja* 2016/10 s. 1–18.
- Huhtamäki, Ari, Rahan jäljittäminen. *Kauppakaari*, Helsinki 2000.
- Husa, Jaakko ja Jyränki, Antero, Valtiosääntöoikeus. *Systemaattinen yleisesitys Suomen valtiosäännöstä*. Helsinki 2021, Kauppakamari.
- Hyttinen, Tatu: Olosuhdetahallisuuden vakioitu alaraja – Oikeusturvaa vai korkeimman oikeuden retoriikkaa. *Defensor Legis* N:o 6/2016 s. 916–933.
- Hyttinen, Tatu, Rahanpesu ja rikosvastuu. *Teoria ja käytäntö*. Alma Talent, Helsinki 2021.
- Hyttinen, Tatu: Rahanpesun esirikoksen toteennäyttämiskynnys. *Defensor Legis* N:o 6/2017 s. 833–851.
- Häyhä, Juha (toim.), *Minun metodini*. Werner Söderström Lakitieto, Helsinki 1997. (Aarnio 1997)
- Isotalo, Kalle, Erot ja verot. *Edilex-sarja* 2015/30 s. 1–34.
- Jonkka, Jaakko, Eräitä näkökohtia perusoikeuksien toteutumisesta erityisesti rikosprosessissa. *Lakimies* 8/1998 s. 1255–1270.
- Kaisto, Janne ja Oulasmaa, Petri: Yhteiselämän lopettaminen ja lapsen etu. *Lakimies* 2/1996 s. 252–273.
- Kallio, Heikki, Kieltoerehdyssäännös ja sen soveltaminen korkeimmassa oikeudessa. *Edilex-sarja* 2016/9 s. 1–20.
- Kangas, Urpo, *Perhevarallisuus*. Alma Talent, Helsinki 2018.
- Karhu, Juha, Kohti 2000-luvun oikeuslähdeoppia. *Lakimies* 7–8/2020 s. 1017–1034.

- Kimpimäki, Minna, Kansainvälinen rikosoikeus, Kauppakamari, Helsinki 2015.
- Koistinen, Jarmo, Talousrikos Venäjällä. Oikeusvertaileva tutkimus yritystoiminnan talousrikosten rangaistavuuden alasta historiallisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa Venäjällä ja Suomessa. Aleksanteri-instituutti, Helsinki 2012.
- Koponen, Pekka, Tahallisuudesta talousrikoksissa. Oikeustiede – Jurisprudentia XXXV:2002 s. 235–342.
- Lahti, Raimo ja Koponen, Pekka (toim.), Talousrikokset. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2007. (Sahavirta 2007)
- Levi, Michael ja Reuter, Peter, Money Laundering. Crime and Justice: A Review of Research, 34, 2006 s. 289–376.
- Lohi, Tapani, Aviovarallisuus oikeus. Talentum Pro, Helsinki 2016.
- Melander, Sakari, EU-rikosoikeus. Talentum, Helsinki 2015. (Melander 2015a)
- Melander, Sakari, Ihmisarvon muuttuva oikeudellinen merkitys – erityisesti rikosoikeudessa. Oikeus 2008 (37) 2, s. 181–199.
- Melander, Sakari, Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja rikosoikeudellinen tulkinta. Defensor Legis 4/2015 s. 644–661. (Melander 2015b)
- Mikkola, Tuulikki, Kansainvälinen avioliitto- ja jäämistöoikeus. 2., uudistettu painos. WSOYpro, Helsinki 2009.
- Minkkinen, Panu, Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus – suuntaus, tarkastelutapa, menetelmä? Lakimies 7–8/2017 s. 908–923.
- Murray, Kenneth, The uses of irresistible inference. Protecting the system from criminal penetration through more effective prosecution of money laundering offences. Journal of Money Laundering Control Vol 14 No. 1, 2011 s. 7–15.
- Niemi, Matti Ilmari, Lainopillisen tiedon objektiivisuudesta. Lakimies 7–8/2017 s. 950–969.
- Nuotio, Kimmo, Oikeuslähdeoppia suomalaiseen tapaan. Lakimies 7–8/2020 s. 1236–1249.
- Nuotio, Kimmo, Oikeuslähteet ja yleiset opit. Lakimies 7–8/2004 s. 1267–1291.
- Ossa, Jaakko, Perintö- ja lahjaverotus käytännössä. Alma Talent, 2020 Helsinki.
- Pennanen, Mika, Perusoikeudet ja pakkotila. Edilexin lakikirjasto 2006 s. 1–16.
- Piippo, Jenna, Rahanpesijän tietoisuus varojen laittomasta alkuperästä tahallisuusvaatimuksena, Helsinki Law Review 1/2019, s. 10–33.
- Pirjatanniemi, Elina, Haastavatko ihmisoikeudet Suomen kriminaalipolitiikan? Oikeus 2/2011 s. 154–174.

- Rahanpesun selvittelykeskus: Rahanpesun selvittelykeskuksen vuosikertomus 2020.
- Rahanpesun selvittelykeskus: Rahanpesun selvittelykeskuksen vuosikertomus 2021.
- Rautiala, Martti, Avioliitto-oikeus. Viides, lisätty painos. Suomen Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki 1975.
- Rizzotti, Michael, A., Russian Mercenaries, State Responsibility, and Conflict in Syria: Examining the Wagner Group under International Law, *Wisconsin International Law Journal* 37, no. 3 (2020) s. 569–614.
- Saarenpää, Ahti, Henkilö- ja persoonallisuus oikeus. Teoksessa *Oikeusjärjestys*. Osa 1, toimittanut Maarit Niskanen. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2011 s. 218–409.
- Saarnilehto, Ari, Lapsen etu ja velvoiteoikeudellinen lainsäädäntö – pari esimerkkiä. Teoksessa *Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa – Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946–24/4–2006*. Toim. Timo Ahonen. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2006 s. 169–183.
- Sahavirta, Ritva, Rahanpesu rangaistavana tekona. *Suomalainen Lakimiesyhdistys* 2008.
- Sahavirta, Ritva, Kattava yleisesitys rahanpesusta – kirja-arvostelu Tatu Hyttisen teoksesta *Rahanpesu ja rikosvastuu*. Teoria ja käytäntö. *Lakimies* 6/2021 s. 1096–1101.
- Sajama, Seppo, Argumentaatio oikeustieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa Tarmo Miettinen, (toim.): *Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edita Publishing 2016 s. 24–50.
- Salminen, Sakari, Avioehtosopimuksen muuttaminen, ositus ja varainsiirtovero. Kommentoituja oikeustapauksia hallinto-oikeudesta. *Oikeustieto* 2/2009 s. 2–4.
- Schott, Paul Allan, Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism. Second Edition. World Bank Publications 2006.
- Ştefănuț, Radu, Criminological Aspects Regarding the Offense of Money Laundering. Constituent Elements. *EIRP Proceedings* 1/2021 s. 496–500.
- Tapani, Jussi: Olisiko nyt sanottu viimeinen sana olosuhdetahallisuuden alarajasta? – KKO 2012:66 ja seksuaalipalveluiden ostamisen rangaistavuus. *Defensor Legis* N:o 5/2012 s. 607–619.
- Tapani, Jussi, Onko rikoksen rakenteella merkitystä? – Itsekriminointisuoja ja rikosoikeuden systematiikka. *Defensor Legis* 5/2011 s. 581–591.

- Tapani, Jussi, Vastaväittäjän lausunto Ritva Sahavirran teoksesta Rahanpesu rangaistavana tekona. *Lakimies* 2009 s. 172–184.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa. *Vastuuoppi*, Alma Talent, Helsinki 2021.
- Tapanila, Antti, Itsekriminointisuoja. *Tietosanoma*, Helsinki 2019.
- Teichmann, Fabian, Recent trends in money laundering. *Crime, Law and Social Change* 73 (2) 2019, p. 237–247.
- Tuori, Kaarlo ja Kotkas, Toomas, *Sosiaalioikeus*, 5., uudistettu painos. Alma Talent, Helsinki 2016.
- Tupman, William, Keeping under the Radar: Watch out for "Smurfs". *Journal of Financial Crime* Vol. 17 No. 1, 2010 s. 152–162.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Helsinki 2013.
- Unger, Birgitte ja den Hertog, Johan, Water always finds it way: Identifying new forms of money laundering. *Crime, Law and Social Change*, 57 (3) 2012, s. 287–304.
- Voutilainen, Tomi, Julkisuus ja henkilötietojen suoja oikeustieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), *Oikeustieteellinen opinnäyte – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edita Publishing 2016, s. 71–104.
- Wikström, Kauko – Ossa, Jaakko – Urpilainen, Matti, *Vero-oikeuden yleiset opit*. Kauppakamari, Helsinki 2015.

Virallislähteet

- HE 66/1988 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen ensimmäisen vaiheen käsittäväksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi.
- HE 180/1992 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle rikoslain täydentämisestä huumausainerikoksia koskevilla säännöksillä.
- HE 44/2002 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

- HE 53/2002 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle eräiden rikoslain talousrikossäännösten ja eräiden niihin liittyvien lakien muuttamiseksi.
- HE 285/2010 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi rikoslain 32 luvun 6 ja 14 §:n sekä kansainvälisestä oikeusavusta rikosasioissa annetun lain 15 §:n muuttamisesta.
- HE 138/2011 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 32 luvun 11 ja 12 §:n muuttamisesta.
- HE 183/2020 vp Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslain 1 luvun 11 §:n ja 32 luvun 11 §:n muuttamisesta.
- LaVM 13/2020 vp Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle rikoslain 1 luvun 11 §:n ja 32 luvun 11 §:n muuttamisesta.
- Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2019:13
Rahanpesurikosdirektiivin täytäntöönpano.
- PeVM 25/1994 vp Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- PeVM 8/2016 vp Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle laeiksi rikoslain 10 luvun sekä pakkokeinolain 6 ja 7 luvun muuttamisesta
- Prop. 1986/87:1 Regeringens proposition om äktenskapsbalk m.m.

Internetlähteet

- Financial Action Task Forcen FATF:n sivusto <https://www.fatf-gafi.org/publications/high-risk-and-other-monitored-jurisdictions/documents/call-for-action-june-2022.html> (Luettu 21.7.2022).
- Maanmittauslaitos, Kirjaamismenettelyn käsikirja
https://www.maanmittauslaitos.fi/sites/maanmittauslaitos.fi/files/attachments/2020/03/Kirjaamismenettelyn_k%C3%A4sikirja_20200305.pdf (Luettu 29.8.2022).
- YK:n huumeiden ja rikollisuuden vastaisen toimiston UNODC:n sivusto
<https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html> (Luettu 18.6.2022).

Oikeustapaukset

KHO 2014:135

KKO 1959 II 53

KKO 2004:104

KKO 2006:64

KKO 2009:59

KKO 2010:3

KKO 2011:46

KKO 2012:16

KKO 2012:66

KKO 2015:10

KKO 2016:74

KKO 2020:98

Varsinais-Suomen KO 8.8.2013 R 13/2531

Varsinais-Suomen KO 16.6.2014 R 14/2265

Varsinais-Suomen KO 25.9.2014 R 14/2708

Varsinais-Suomen KO 31.3.2015 R 14/5026

Varsinais-Suomen KO 23.8.2017 R 17/1591

Varsinais-Suomen KO 27.11.2017 R 17/2323

Varsinais-Suomen KO 20.9.2018 R 17/3778

Varsinais-Suomen KO 14.11.2018 R 18/2463

Varsinais-Suomen KO 12.4.2019 R 19/1272

Varsinais-Suomen KO 11.6.2019 R 19/951

Varsinais-Suomen KO 7.2.2020 R 19/4819

Varsinais-Suomen KO 8.4.2020 R 20/134

Varsinais-Suomen KO 27.9.2021 R 21/2387

Varsinais-Suomen KO 20.10.2021 R 21/87

Lyhenteet

AL	avioliittolaki (234/1929)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EUT	Euroopan unionin tuomioistuin
ElatusL	laki lapsen elatuksesta (704/1975)
EPPO	Euroopan syyttäjävirsto
ETukiL	elatuskukilaki (580/2008)
EU	Euroopan unioni
FATF	Financial Action Task Force
HE	hallituksen esitys
KHO	korkein hallinto-oikeus
KKO	korkein oikeus
KO	kärjäjäoikeus
KP-sopimus	kansalais- ja poliittisten oikeuksien sopimus
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
LOS	lapsen oikeuksien sopimus
m.m.	med mera
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
PerVL	perintö- ja lahjaverolaki (378/1940)
Prop.	regeringens proposition (Ruotsi)
RL	rikoslaki (39/1889)
SopS	Suomen säädöskokoelman sopimussarja
SPR	Suomen Punainen Risti
ToTul	laki toimeentulotuesta (1412/1997)
TSS-oikeudet	taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet
UNODC	The United Nations Office on Drugs and Crime
YK	Yhdistyneet kansakunnat
ÄktB	äktenskapsbalk (1987:230)
ään.	äänestyspääätös

1 Johdanto

1.1 Tutkimusaiheen esittely ja perustelu

Rikokset vanhenevat, mutta likainen raha voi pysyä likaisena määräämättömän kauan.¹ Tämä mieltä kiusaava tulkinta on ollut rahanpesua käsittelevän tutkielmani sytyke. Likaista rahaa kuitenkin liikkuu taloudessa varsin paljon, ja rikolliset usein käyttävät rahaa perheensä tarpeisiin. Siksi halusin selvittää esirikoksen tekijän läheisten riskiä joutua rikosvastuuseen rahanpesusta. Esirikoksella tarkoitetaan mitä tahansa rangaistavaksi säädettyä tekoa, jolla pestävät rahat tai tavarat on hankittu.² Rahanpesulla puolestaan viitataan menettelyihin, joilla rikollisella toiminnalla hankitun omaisuuden todellista alkuperää peitellään. Rahanpesun tarkoituksena on käsitellä laittomia varoja niin, että niitä on taas mahdollisimman riskitöntä käyttää.³

Pääsääntönä luonnollisesti on, ettei rikoshyötyyn saa tietoisesti ryhtyä missään oloissa. Kätkemis- ja rahanpesurikokset on määrätty rangaistaviksi Suomen rikoslain (39/1889) 32 luvussa. Kiinnostavan poikkeuksen muodostaa 32 luvun 11 §:n 2 momenttiin kirjattu rajoitussäännös. Sen perusteella esirikoksen tekijän kanssa yhteistaloudessa asuvat voivat rikosvastuuseen joutumatta ”käyttää tai kuluttaa omaisuutta, jonka rikoksenteijä on hankkinut yhteistalouden *tavanomaisiin* tarpeisiin” (kursivointi tässä). Ilman rajoitussäännöstä jopa samalla jääkaapilla käyminen voitaisiin kaiketi tulkita hyötymistarkoituksessa tehdyksi rahanpesuksi. Yhteistaloudessa asuminen on kuitenkin tilapäistä. Lapset kasvavat ja muuttavat omilleen. Liitot päättyvät väistämättä, joko eroon tai kuolemaan. Näistä syistä olen ottanut mukaan tarkasteluun perheoikeudellisia näkökulmia elämän taitekohdista.

Likaisella rahalla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa kaikkea ”rikoksella hankittua omaisuutta, rikoksen tuottamaa hyötyä tai näiden tilalle tullutta omaisuutta”. Määritelmä tulee suoraan laista, jossa kyseisellä muotoilulla ilmaistaan rahanpesun kohde (RL 32 luvun 6 §). Pelkän

¹ Lian pysyvyydestä ks. Sahavirta 2008 s. 344–348 ja Hyttinen 2021 s. 29 ja 259–276. Molempien tulkinnan mukaan rikoshyöty puhdistuu vain, jos se palautetaan omistajalleen tai tuomitaan menetetyksi valtiolle. Toista kantaa edustavista ks. Heikinheimo 1998 s. 127–128.

² Rahanpesuun liittyy aina esirikos, koska ilman edeltävää rikosta ei olisi mitään, mitä pestä. Esirikokseksi lasketaan myös muualla kuin rikoslaisissa rangaistavaksi säädetty teko. Sahavirta 2008 s. 7–8, Keskeiset rikokset / Tapani 2018 s. 784 ja Hyttinen 2021 s. 29.

³ Schott 2006 s. I-1, HE 183/2020 vp s. 4 ja Hyttinen 2021 s. 24–25.

rahan sijasta puhutaan kaikenlaatuisesta varallisuudesta.⁴ Yleisimmin käytetty synonyymi on rikoshyöty. Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa likaiseksi rahaksi lasketaan myös rikoshyödyn tuotto.⁵ Jos rikoshyöty sekoittuu muuhun omaisuuteen, se ei muutu lailliseksi varallisuudeksi. Rikoshyödyllä hankittu osa omaisuudesta pysyy likaisena riippumatta siitä, mihin esineeseen se vaihdetaan, kunhan myös uusi hankinta pystytään jollakin tavalla yksilöimään.⁶

Likaista rahaa on vaikeaa sijoittaa tuottavasti. Se ei yksinkertaisesti ole yhtä arvokasta kuin laillisesti ansaittu. Likaisen rahan käyttämiseen liittyy riski esirikoksen paljastumisesta ja sitä kautta jopa vapauden menettämisestä, joten esirikoksen tekijän on rationaalista olla varovainen ja tyytyä matalaan tuottoon. Salaisuuden säilymisen vuoksi on perusteltua hyväksyä sekin, että rahanpesun yhteydessä rikoshyöty hupenee.⁷ Uskoakseni myös likaisen rahan luonne ansaitsemattomasti ja tietyssä mielessä helposti saatuna johtaa siihen, että sitä tuhlataan ja jopa hukataan huolettomammin kuin kovalla ja rehellisellä työllä ansaittua varallisuutta.

Likaista rahaa liikkuu talouden rattaissa valtavia summia. Arviot vaihtelevat kahdesta viiteen prosenttiin maailman vuosittaisesta bruttokansantuotteesta, joten kyse on tuhansista miljardeista dollareista.⁸ Suomessa epäilyttäviä liiketoimia jäljittää keskusrikospoliisin osana toimiva rahanpesun selvittelykeskus, joka ottaa vastaan ilmoituksia muun muassa pankeilta. Vuonna 2020 näiden ilmoitusten kokonaismäärä oli noin 62 000. Selvittelykokonaisuuksia avattiin 1845. Selvittelykeskus määräsi epäilyttäviin liiketoimiin liittyviä varoja jäädytettäväksi noin 7,5 miljoonaan euron edestä, mistä runsaat 4,6 miljoonaa euroa jäi viranomaisten haltuun. Vuosikertomuksessa yksikön kiitettiin selviytyneen hyvin tavoitteistaan.⁹

⁴ Poikkeuksena ovat huumausaine-erät. Ne eivät voi olla rahanpesun kohteena, koska huumeita kätkeväkseen tai palkkiokseen ottanut henkilö syyllistyy rahanpesun sijasta huumausainerikokseen. HE 180/1992 vp s. 17–18 ja Sahavirta 2008 s. 377–378.

⁵ Sahavirta 2008 s. 387 ja Hyttinen 2021 s. 260.

⁶ Sahavirta 2008 s. 345 ja Hyttinen 2021 s. 259.

⁷ Alldridge 2001 s. 279–280, Heikinheimo 1998 s. 25 ja Hyttinen 2021 s. 1.

⁸ Arvio on esitetty Yhdistyneiden kansakuntien eli YK:n huumeiden ja rikollisuuden vastaisen toimiston UNODC:n kotisivuilla <https://www.unodc.org/unodc/en/money-laundering/overview.html> (luettu 18.6.2022). Ks. myös Hyttinen 2021 s. 2–3. Rahanpesu on kaikkienensa ilmiö, jonka volyymin ja maantieteellistä esiintyvyyttä ei voi suoraan tutkia. Vaikka hyväksyttäisiin oletus, jonka mukaan rahanpesijät hyödyntävät tiettyjen valtioiden valvontajärjestelmien heikkouksia, se ei silti todista esimerkiksi sitä, että rahanpesua harjoitettaisiin kehittyvissä maissa enemmän kuin kehittyneissä. Dion 2015 s. 429.

⁹ Rahanpesun selvittelykeskuksen vuosikertomus 2020 s. 1–4.

Tilanne muuttui vuonna 2021, jolloin epäilyttäviä liiketoimia koskevien ilmoitusten kokonaismäärä monikymmenkertaistui noin 3 600 000:een. Kasvu johtui virtuaalivaluuttapalvelujen tarjoajien tekemistä ilmoituksista, sillä nämä toimijat olivat tulleet ilmoitusvelvollisuuden piiriin loppuvuonna 2019. Virtuaalivaluutat liittyvät usein tietoverkkoavusteiseen petosrikollisuuteen. Vuonna 2021 selvittelyyn päätyi 1655 juttua, joista 117 koski virtuaalivaluuttapalvelujen tarjoajia. Viranomaisten haltuun jääneiden rahavarojen määrä putosi edellisvuodesta kolmanneksen eli noin 3 miljoonaan euroon. On selvää, ettei miljoonaluokan ilmoitusmääriä pystytä järkevällä tavalla käsittelemään yksikössä, joka työllistää 38 henkilöä. Vuosikertomuksessa selvittelykeskuksen kyvykkyys arvioitiin kokonaisuutena enää tyydyttäväksi. Apua odotetaan tekoälyä ja ohjelmistorobotiikkaa hyödyntävistä järjestelmistä, jotka saataneen käyttöön lähivuosina.¹⁰

Rahanpesun kriminalisoinnilla on haluttu välillisesti vaikuttaa vakaviin rikoksiin kuten huumekauppaan ja terrorismiin.¹¹ Erityisesti kohteena on ollut järjestäytynyt rikollisuus, johon liittyy ammattimaista, suuren mittakaavan rahanpesua.¹² Tätä kirjoittaessani kesällä 2022 maailmantilannetta varjostaa Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa. Sotauutisten keskellä ei voi välttyä ajattelemasta uhkia, joita rikollisen rahan kasaantuminen harvojen käsiin muodostaa maailmanrauhalle ja demokratialle. Esimerkiksi sopii yksityisten palkkasotilaiden osallistuminen taisteluihin Ukrainassa ja Syyriassa viime vuosina. Selvittämättömistä lähteistä rahoitettujen joukkojen toimia on vaikea sijoittaa kansainvälisen oikeuden kehikkoon.¹³ Likaisella rahalla on myös mahdollista käydä laitonta asekauppaa ja lahjoa päättäjiä.¹⁴

Jos kerran rahanpesuun yhdistetyt haittavaikutukset ovat näin uhkaavia, miksi tämä tutkimus keskittyy talouden mikrotasolle? Perustelen näkökulmavalintaani sillä, että rahanpesun rangaistusvastuuta on toistaiseksi tutkittu vain vähän perheoikeudellisten saantojen kannalta. Lisäksi on niin, ettei rahanpesuun yhä ankarammin suhtautuvilla lakimuutoksilla ole toistaiseksi päästy haluttuihin tavoitteisiin. Tuomittaviksi ei yleensä päädy suuria summia pesseitä järjestäytyneen rikollisuuden toimijoita, vaan tilanne on yhä kutakuinkin sama kuin

¹⁰ Rahanpesun selvittelykeskuksen vuosikertomus 2021 s. 1–11.

¹¹ Terrorismin osalta on todettava, että puukkoiskut ja autolla väkijoukkoon ajamiset eivät vaadi tekijöiltään suuria summia rahaa. Tutkijat nostavat kuluesimerkeiksi Madridin vuoden 2004 ja Lontoon vuoden 2005 tuhoisat pommi-iskut, joihin arvioidaan käytetyn noin 10 000 dollaria. Terrorismin vastaisen sodan käynnistäneen 9/11-iskun toteuttamiseen kului arviolta 400 000–500 000 dollaria. Levi ja Reuter 2006 s. 291 ja 359.

¹² HE 53/2002 vp s. 18, HE 138/2011 vp s. 3 ja Hyttinen 2021 s. 117.

¹³ Rizzotti 2020 s. 576–581.

¹⁴ Schott 2006 s. I-7.

vuonna 2008, jolloin Sahavirta sai valmiiksi rahanpesua käsittelevän väitöstutkimuksensa. Silloinkin rahanpesusta joutui vastuuseen lähinnä esirikoksen tekijöiden lähipiiri teoilla, jotka eivät tyypillisesti olleet kovin suunnitelmallisia eivätkä mutkikkaita.¹⁵ Suurin osa oikeudessa ratkottuista rahanpesujutuista on edelleen vähäpätöistä rikollisuutta, joka aiemmin tuli käsittelyyn lähinnä kätkemisrikoksina.¹⁶ Yleisimpiä rahanpesun esirikoksia ovat petokset, varkaudet ja huumausainerikokset.¹⁷

1.2 Tutkimuskysymys ja rajaukset

Tutkimuskysymykseni on: missä tilanteissa esirikoksen tekijän perheenjäsenen voidaan sanoa syyllistyneen rahanpesuun? Lähestyn tätä kysymystä tutkimalla ensin, miten rahanpesua Suomessa säännellään. Selvitän myös, onko saman talouden asukkaita koskeva rajoitussäännös perusteltu ja oikein rajattu. Lisäksi tutkin, millä tavalla perhesuhteet vaikuttavat rahanpesun tahallisuus- ja syyllisyyskysymyksiin. Vastaukseen vaikuttaa ainakin se, onko esirikoksen tekijän läheisillä kaikissa tapauksissa mahdollisuus toimia toisin. Lopuksi pohdin, johtaako likaisen rahan pysyvästi puhdistumaton olemus kohtuuttomiin tilanteisiin perheenjäsenten kannalta.

Tutkielma keskittyy perusmuotoiseen rahanpesurikokseen ja rajoitussäännökseen, joka koskee esirikoksen tekijän kanssa yhteistaloudessa asuvia. Toisaalta yhteistalouden asukkaiden asema pysyy kiinnostuksen kohteena myös siinä vaiheessa, kun esirikoksen tekijä kuolee tai hänestä erotaan. Työssä ei käsitellä rahanpesurikkomuksia eikä rahanpesun yritystä. Tuottamusta vain sivutaan tahallisuuden rakentumista käsittelevässä kappaleessa. Oikeushenkilön vastuuta ei käsitellä. Niin ikään preventiivinen sääntely, rangaistuksen mittaamiseen liittyvät kysymykset ja konfiskaatiosäännökset jäävät lähes kokonaan tutkielman ulkopuolelle. Konfiskaatio on rahanpesun sanktiojärjestelmässä kuitenkin hyvin keskeisellä sijalla. Siksi tässä kohtaa on tarpeen todeta menettämisseuraamuksia koskevan RL 32 luvun 12 §:n keskeinen sisältö. Lainkohdan mukaan rahanpesun kohteena ollut omaisuus lähtökohtaisesti tuomitaan

¹⁵ Sahavirta 2008 s. 292.

¹⁶ Hyttinen 2021 s. 4 ja 23.

¹⁷ HE 183/2020 vp s. 34. Kansainvälisesti tarkastellen erilaiset petokset ja huumekauppa ovat yleisimpiä rahanpesun esirikoksia. Petosten määrästä on vaikea saada luotettavaa dataa, mutta huumeiden tuotantoa on kartoitettu esimerkiksi unikkopeltojen pinta-alan satelliittiseurannalla. Huumeiden kulutusta on pyritty arvioimaan muun muassa takavarikkotilastojen ja hoitoon hakeutumista koskevien lukujen avulla. Tutkijoiden mukaan rahanpesun vastaisilla toimilla on saattanut olla vaikutusta siten, että kovia huumeita oli silloisten tietojen mukaan saatavilla entistä vähemmän. Toisaalta mietojen huumeiden yleistymisen oli pitänyt kokonaismarkkinat vähintäänkin ennallaan. Unger ja den Hertog 2012 s. 291–293.

menettäväksi joko valtiolle tai esirikoksen uhrille vahingonkorvauksena tai edunpalautuksena.¹⁸

Perheoikeutta käsittelen luvussa 3, mutta kyseessä on ennen kaikkea rikosoikeuteen liittyvä opinnäytetyö. Tiettyjä käsitteitä kuten tasinkoa avaam lyhyesti, vaikka oletankin, että lukija tuntee perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. Elatukseen liittyvät kappaleet johtavat sosiaali oikeuteen ja perusoikeuksiin. Perus- ja ihmisoikeusmyönteinen lain tulkinta vierittää näkökulmaa osittain valtiosääntöoikeudelliseksi. Oikeudenalojen ylityksiä on kuitenkin luvussa vain siinä laajuudessa kuin tutkielman rajoitettu sivumäärä antaa myöden.

Tutkielmassa ei esitetä moraalisia kannanottoja sen suhteen, millaisia elämänvalintoja itse kunkin tulisi tehdä. Ei ole laitonta asua saman katon alla rikoksiin syyllistyvän kanssa.¹⁹ Kun tämä on todettu, tuntuu rangaistavuuden alan määrittäminen erityisen tärkeältä perheenjäsenten kannalta. Kenenkään ei pitäisi joutua rikosvastuuseen yllättäen eikä ilman, että asiaan voisi vaikuttaa omilla toimilla.²⁰

1.3 Tutkimusmenetelmät, aineisto ja tutkimuksen rakenne

Koska tutkimuksen kohteena on voimassa oleva oikeus, etsin vastauksia kysymyksiini hyödyntämällä käytännöllistä ja teoreettista lainoppia. Ainakin lainopin mukainen tulkinta ja systematisointi ovat työn tavoiteltuja lopputuloksia.²¹ Oikeustieteellisissä tutkimuksissa on tavallista nimetä lainoppi suoralla kädellä metodiksi, mutta tässä omaksutun kannan mukaan lainopin metodi on oikeudellinen argumentaatio.²² Rikosoikeuslähdeoppiin ja jäljempänä määriteltyihin tulkintaoppeihin tukeutuen selvitan rahanpesua koskevien säännösten sisältöä valitsemastani näkökulmasta. Pelkän kuvailun sijasta tavoitteena on myös sääntelyn kriittinen tarkastelu.

¹⁸ Rahanpesurikoksia koskevasta konfiskaatiosäännöksestä laajemmin ks. Sahavirta 2008 s. 395–404. Menettämisseuraamusten lainsäädäntöhistoriasta ks. Heikinheimo 1998 s. 133.

¹⁹ On mahdollista ajatella, että laki jo itsessään sisältää käsityksen siitä, mitä yhteiskunnassa pidetään moraalien ja etiikan kannalta oikeana. Dion 2015 s. 431–432. Niemi ei vakuutu lakipositivistisestä näkemyksestä, jonka mukaan laki ja moraalit olisivat erotettavissa toisistaan. Hänen mukaansa lainopillinen tulkinta suorastaan edellyttää, että vaihtoehdon valitsija on tietoinen lainkohdan taustalla vaikuttaneista arvoista. Tällä ei tarkoiteta ratkaisutoiminnan kytkeytymistä subjektiivisiin asenteisiin tai tunteisiin. Niemi 2017 s. 961–962.

²⁰ Nuotio 2004 s. 1277.

²¹ Lainopin tehtävistä ks. esim. Hirvonen 2009 s. 21–26, Aarnio 1989 s. 47–61 ja Hyttinen 2021 s. 17–19. Tulkinta voidaan ymmärtää säännösten merkityksen selvittämiseksi ja systematisointi ”epäjärjestyksessä olevan aineiston järjestämiseksi järkevään järjestykseen”. Sajama 2016 s. 24–25.

²² Tapani 2009 s. 175 ja Hirvonen 2009 s. 48–49. Minkkinen täsmentää, että lainoppi on tutkimussuunta eikä suinkaan metodi. Minkkinen 2017 s. 917.

Oikeuslähteinä eli tulkintaperusteina käytän lakeja, niiden esitöitä, kansainvälisiä sopimuksia, korkeimpien oikeuksien oikeuskäytäntöä sekä jonkin verran reaalisia argumentteja.

Oikeuslähdeoppi on muuttumassa, joten enää ei aivan riitä, jos vain toteaa sitoutuvansa Aarnion kolmiportaiseen oikeuslähdeoppiin. Klassisessa Aarnion mallissa oikeuslähteitä ovat laki vahvasti velvoittavana, lain valmistelutyöt ja oikeuskäytäntö heikosti velvoittavina ja oikeustiede sallittuna lähteenä.²³ Nuotion mukaan oikeuslähteet ovat verkottuneet, mikä muuttaa mielikuvaa niiden keskinäisistä suhteista.²⁴ Metaforana verkosto viittaa kaiken liittyvän kaikkeen.²⁵ Oikeuslähteitä on myös tullut viime vuosikymmeninä lisää, ja niiden järjestys on muuttunut. Euroopan unionin oikeus on ohittanut velvoittavuudessaan jopa Suomen perustuslain. Hierarkian huipulla ovat Euroopan ihmisoikeussopimus ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisujen tuottamat, jatkuvasti kehittyvät oikeusnormit.²⁶ Kuvatun kehityksen takia Euroopan unionin tuomioistuimen (EUT) ja EIT:n ennakkoratkaisut ovat vahvasti velvoittavia oikeuslähteitä, joita sovelletaan ja tulkitaan kuin lakeja.²⁷ Samalla argumentoinnin tärkeys on korostunut kautta linjan. Tästä yhtenä osoituksena on se, että hallituksen esitykset ja korkeimman oikeuden perustelut ovat nykyisin valaisempia kuin takavuosina.²⁸

Oikeuslähteet ovat yleensä tekstejä, kirjoitusta. Siksi ensisijainen tulkinnan metodi on sanamuodon mukainen tulkinta. Lainsäätäjä pyrkii vangitsemaan oikeusnormin sisällön yleiskielisiin virkkeisiin, joten myös lakia tulkittaessa on syytä pitäytyä kielen normaalissa merkityksessä. Vain lakikieleen vakiintuneet erityistermit kuten tahallisuus ohittavat arkikielen mukaisen lukutavan.²⁹ Muita tutkielmassa käytettyjä tulkintametoodeja ovat systemaattinen, historiallinen ja teleologinen tulkinta. Systemaattisessa tulkinnassa oikeusnormeja tutkitaan koko oikeusjärjestyksen systematiikan ja logiikan kannalta teorioita ja yleisiä oppeja soveltaen.³⁰ Sen alametodeina voidaan pitää sanamuodon asettamista kontekstiinsa, oikeuskäytännön tutkimista sekä historiallista laintulkintaa.³¹ Jälkimmäistä

²³ Aarnio 1989 s. 220–221. Rikosoikeuslähdeopissa tulkinta on korostetusti kytköksissä lakiin, mikä tarkoittaa sitä, ettei ketään saa tuomita rangaistukseen ilman laista ilmenevää perustetta. Kyse on laillisuusperiaatteesta, johon suhtaudutaan rikosoikeudessa erityisen tiukasti. Ks. esim. Frände 2012 s. 27–30.

²⁴ Nuotio 2020 s. 1240.

²⁵ Ks. myös Karhu, joka luonnehtii omaa oikeuslähdeoppia uudistavaa ehdotustaan hämähäkinseitiksi. Kokonaisuuden kestävyiden takaavat eri oikeuslähteiden väliset kytkökset. Karhu 2020 s. 1022.

²⁶ Hirvonen 2009 s. 44.

²⁷ Karhu 2020 s. 1024–1025.

²⁸ Nuotio 2020 s. 1239–1240.

²⁹ Hirvonen 2009 s. 38–39, Hyttinen 2021 s. 176–177 ja Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019 s. 162–164.

³⁰ Hirvonen 2009 s. 39 ja Sajama 2016 s. 32.

³¹ Hyttinen 2021 s. 179.

tosin pidetään myös itsenäisenä tulkintametodina, joka lainsäätäjän tahtoa valottamalla avaa lähtökohdat teleologiselle laintulkinnalle. Teleologisen tulkintaopin ideana on selvittää lainsäätäjän tarkoitusperät eli lain ratio. Näiden pohjalta valitaan eri vaihtoehtoista se tulkinta, joka parhaiten toteuttaa sääntelylle asetetut tavoitteet.³²

Koska tutkimuksessa asetetaan rinnakkain rikoslain kieltoja ja muualta kuten avioliittolaista nousevia oikeuksia, mukaan tulee väistämättä perusoikeuksien punnintaa. Perusoikeuksilla argumentointia on takavuosina kritisoitu, mutta keskustelu vaikuttaa laantuneen sitä mukaa, kun Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen perus- ja ihmisoikeuksiin pohjautuvia ennakkoratkaisuja on totuttu pitämään keskeisenä osana voimassa olevaa oikeutta.³³ Aiemmin perus- ja ihmisoikeuksiin vetoamalla pyrittiin lähinnä rajaamaan rikoslain käyttöalaa. Nykyisin taas perus- ja ihmisoikeusargumenteilla voidaan päinvastoin perustella rikoslain käyttöä etenkin, kun on kyse uhrin aseman turvaamisesta.³⁴ Perusoikeuksien punninta muistuttaa oikeusperiaateoppia, jota niin ikään aion yhtenä menetelmänä soveltaa. Kyse on siitä, että oikeussääntöjen lisäksi otetaan huomioon periaatteet, joiden painoarvoa puntaroimalla ja oikeusjärjestelmään sovittamalla saadaan lopulta tulokseksi hyväksyttävä argumentti.³⁵ Onko argumentti sitten tulkinnan ja punninnan tulos vai johtaako argumentointi oikeaan tulkintaan? Olkoon miten päin hyvänsä, pääasia lienee, että hermeneuttinen kehä pyörii ja ymmärrys syvenee tutkimuksen kuluessa. Niemen mukaan lainopilla pyritään oikeuttamaan parhaiten perustellut johtopäätökset.³⁶

Kun tutkin aiempaa oikeustieteellistä tutkimusta rahanpesusta, tärkeimmäksi lähteeksi osoittautui Hyttisen Rahanpesu ja rikosvastuu. Kirjassa käsitellään perusteellisesti tulkinnan sääntöjä, periaatteita ja rajoja nimenomaan rahanpesurikosten kontekstissa. Suomessa lähinnä vain Hyttinen ja Sahavirta ovat erikoistuneet rahanpesun tutkimiseen, paitsi jos laskelmiin otetaan mukaan myös Heikinheimon liseniaatintyö ja yksittäiset tieteelliset artikkelit.³⁷

³² Hirvonen 2009 s. 37–40. Teleologisen tulkinnan haasteista erityisesti rahanpesurikosten yhteydessä ks. Hyttinen 2021 s. 201–210. Vrt. Sajama, jonka mukaan teleologista eli tavoitteellista tulkintaa käytettäessä yritetään löytää yhteiskunnan kannalta hyödyllisin tulkintavaihtoehto. Hänen suosimassaan käsitteistössä eli Savignyn kaanoneissa kirjoittajan tarkoitusperistä kiinnostunutta tulkintamallia nimitetään joko geneettiseksi tai intentionaaliseksi. Sajama 2016 s. 32–33. Tässä tutkielmassa teleologisella tulkinnalla pyritään lainsäätäjän tahdon mukaiseen lopputulemaan.

³³ Perusoikeuksilla argumentoinnin riskeistä ks. Helin 2012 s. 19–30. Oikeuslähdeopin muutoksista ja ihmisoikeuksien läpimurrosta ks. esim. Nuotio 2020.

³⁴ Pirjatanniemi 2011 s. 155.

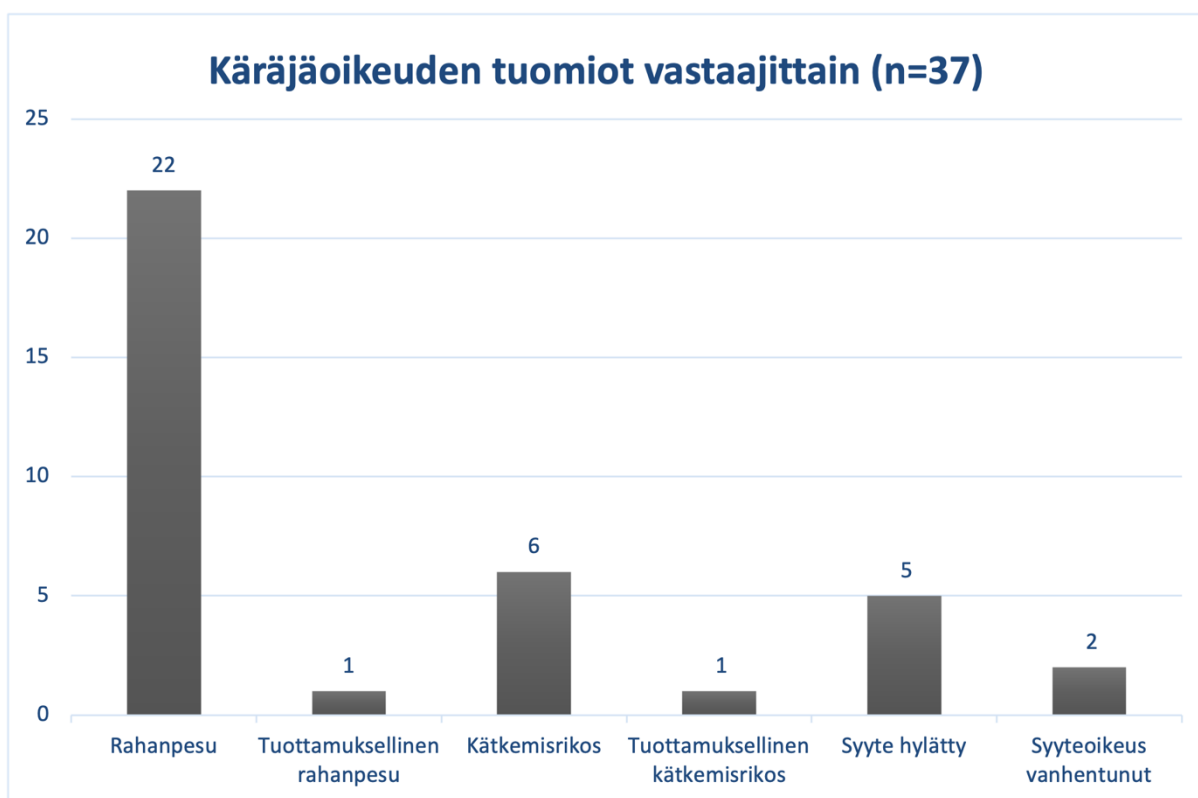
³⁵ Hirvonen 2009 s. 49.

³⁶ Niemi 2017 s. 962–963.

³⁷ Hyttinen 2021, Sahavirta 2008 ja Heikinheimo 1998. Käytettävissäni on ollut Heikinheimon alkuperäinen liseniaatintyö eikä vuonna 1999 ilmestynyttä Poliisiammattikorkeakoulun julkaisua.

Rahanpesuun tavalla tai toisella liittyviä maisterintutkielmia ja ammattikorkeakouluista valmistuneiden opinnäytetöitä on tietokantoihin tallennettu jo varsin paljon, mutta niihin en omassa tutkielmassani tukeutunut. Kansainvälisistä rahanpesua käsittelevistä artikkeleista mukana on mitätön sirpale, sillä aihetta on tutkittu runsaasti.

Edellä mainituista oikeuslähteistä nousevaa argumentointia täydennän alioikeudesta hankitun empiirisen aineiston avulla (kuva 1). Pyysin kahdesta eri käräjäoikeudesta pitkältä ajalta kaikki rahanpesua koskevat tuomiot, joissa on sovellettu yhteistaloudessa asuvia koskevaa rajoitussäännöstä eli RL 32 luvun 11 §:n 2 momenttia.³⁸ Ne osoittautuivat perin harvinaisiksi. Toisen käräjäoikeuden arkistonhoitaja kävi ystävällisesti rahanpesutuomiot läpi, muttei löytänyt yhtäkään hakuun sopivaa osumaa. Toisesta käräjäoikeudesta sain tutkittavakseni kaikki perusmuotoiseen rahanpesuun liittyvät tuomiot vuosilta 2013–2021, kaikkiaan 35 kappaletta. Syytettyjä oli yhteensä 37.

Kuva 1. Vuosina 2013–2021 annetut tuomiot, joissa ensisijaisena syytteenä oli rahanpesu. Lähde: Varsinais-Suomen käräjäoikeus.

³⁸ Aineistoa pyytäessäni sitouduin käsittelemään sitä hyvän tieteellisen käytännön mukaan, säilyttämään sen tietoturvallisessa paikassa ja lopuksi hävittämään aineiston työn tultua hyväksytyksi. Aineiston käsittelystä, salassapidosta ja säilyttämisestä ks. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012 s. 6–7, Voutilainen 2016 s. 101–102 sekä ajantasaisen lainsäädännön kannalta tietosuojalaki (1050/2018), erityisesti 5 luvun 31 §.

Tuomioiden lukeminen oli opettavaista. Sain hyvän kuvan siitä, millaisia tyypilliset rahanpesujutut ovat ja miten niitä käräjäoikeudessa arvioidaan. Etsimääni rajoitussäännöstä ei tuomioissa sovellettu kertaakaan, mutta siitä huolimatta monet aineistoon sisältyvät oikeustapaukset osoittautuivat käyttökelpoisiksi tässä tutkielmassa. Yleishuomiona totean, etteivät käräjäoikeuden käsittelyyn päätyneet tapahtumankulut olleet kovin juonikkaita eivätkä monimutkaisia. Saman päätelmän Kimpimäki on tehnyt tutkimistaan korkeimman oikeuden ratkaisuista. Rahanpesussa on usein kyse varsin yksinkertaisista varojen siirtelyistä.³⁹

Rajoitussäännöksellä yksilöity tietopyyntö rahanpesutuomioista ei osunut maaliinsa luultavasti siksi, että kyseistä poikkeusta sovelletaan todennäköisesti esitutkinnassa ja syyteharkinnassa enemmän kuin käräjäsälissa. Oikeuskäytännön vähyys ei sinänsä tee tutkimuksesta triviaalia. Pyrkimyksenä on tuottaa uutta tietoa ja osoittaa harmaita alueita, joita lainkäyttäjät ja lainsäätäjät eivät välttämättä ole tulleet ajatelleeksi. Kiinnostus kohdistuu yhteiselämän eri vaiheisiin liittyviin rajatapauksiin, ei niinkään rajoitussäännöksen rajojen koettelemiseen. Koska tosielämän oikeustapauksia ei ollut kattavasti saatavissa tai edes toistaiseksi olemassa, kehitelin teoreettiseksi aputyökaluksi fiktiivisen perheen tutkielman kehikkoa täydentämään. Sen avulla saan kaikki keskeiset perheoikeudelliset saannot mukaan tarkasteluun. Perheeseen kuuluu esirikoksen tekijä A, aviopuoliso B ja näiden yhteinen lapsi C. Kolmikko kokee tutkielman edetessä tavanomaiset perhe-elämän taloudelliset vaiheet ja käännteet elatuksesta eroon ja jäämistön jakamiseen.

Tutkielman rakenne etenee siten, että luvussa 2 käsittelen ensin rahanpesun sääntelyä yleisellä tasolla liittämättä sitä vielä perhekontekstiin. Käräjäoikeudesta saatua aineistoa hyödynnetään eniten tässä yhteydessä. Fiktiivisen esirikoksen tekijän perheen otan avuksi luvussa 3, joka käsittelee rahanpesun sääntelyä suhteessa elatukseen, tasinkoon, perintöön ja muihin omaisuuden siirtymisiin perhepiirissä. Tarkoituksena on arvioida rahanpesuun liittyvää oikeusnormilauseiden vastaista toimintaa eli vastuullisuuden objektiivista ulottuvuutta. Luvussa 4 lisää tarkasteluun esirikoksen tekijän läheisten henkilökohtaisen syyllisyyden eli vastuun subjektiivisen ulottuvuuden rikosoikeuden yleisten oppien kannalta.⁴⁰ Tässä luvussa käsittelen tietoisuutta perheenjäsen toimista, oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteita sekä lopulta sitä, miten perheisiin kohdistuva rahanpesun rangaistusvastuu suhteutuu

³⁹ Kimpimäki 2015 s. 353.

⁴⁰ Rikosvastuun elementtien jaottelusta ks. esim. Hyttinen 2021 s. 214–215.

kohtuusnäkökulmiin, rahanpesusääntelyn kriminaalipoliittisiin tavoitteisiin sekä perusoikeuksien suojaan. Johtopäätökset kokoan yhteen luvussa 5.

2 Rahanpesun sääntely Suomessa

2.1 Kriminalisoinnin taustaa

Rahanpesu on ollut Suomessa rangaistava teko vuodesta 1994 alkaen, jolloin se lisättiin rikoslakiin kätkemisrikoksen tekemuodoksi. Taustalla vaikutti huumekaupan vastainen Wienin sopimus⁴¹, joka velvoitti kansallisia lainsäätäjiä puuttumaan laajasti huumekauppaa ylläpitäviin menettelyihin. Lakimuutoksella ei kuitenkaan tyydytty vain vaikeuttamaan huumekauppaa, vaan samalla päädyttiin Strasbourgin konfiskaatiosopimuksen⁴² suositusten mukaisesti kriminalisoimaan kaikenlaisen rikoshyödyn ”vastaanottaminen, muuntaminen, luovuttaminen tai siirtäminen tietoisena omaisuuden alkuperästä”. Edellytyksenä oli, että tekijä tarkoituksellisesti pyrki peittämään tai häivyttämään omaisuuden rikollisen alkuperän tai halusi vaikuttaa siihen, ettei esirikoksen tekijä joutuisi vastuuseen teoistaan (tarkoitusta korostava rahanpesu). Rangaistavaksi haluttiin lisäksi säätää ”omaisuuden laittoman alkuperän peittäminen tai häivyttäminen” (seurausta edellyttävä rahanpesu).⁴³ Suomi on sitoutunut myös vuonna 2000 laadittuun järjestäytyneen rikollisuuden vastaiseen Palermon sopimukseen⁴⁴. Siinä rahanpesua ei enää yhdistetä ainoastaan huumausainerikoksiin.⁴⁵

Rahanpesu erotettiin omaksi rikosnimikkeekseen Suomen rikoslaisissa vuonna 2003.⁴⁶ Samassa yhteydessä rikoshyödyn käyttäminen ja välittäminen lisättiin tarkoitusta korostavan rahanpesun tekemuodoiksi. Lainsäädäntöhistoriaan ei ole tässä tarkoituksenmukaista syventyä kovin seikkaperäisesti, sillä Hyttisen viime vuonna ilmestyneeseen yleisteokseen sisältyy aiheesta ajantasainen ja havainnollinen esitys.⁴⁷ Totean asiasta vain sen verran, että rikoslakiin uusimmat rahanpesua koskevat muutokset on tehty vuonna 2020. Lakimuutoksella niin sanotun itsepesun eli esirikoksen tekijän itsensä toteuttaman rahanpesun rangaistavuuden ala

⁴¹ Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden laitonta kauppaa vastaan (SopS 44/1994).

⁴² Rikoksen tuottaman hyödyn rahanpesua, etsintää, takavarikkoa ja menetetyksi tuomitsemista koskeva yleissopimus (SopS 53/1994).

⁴³ HE 180/1992 vp s. 3–4, 8–10 ja 17–19. Ks. myös Hyttinen 2021 s. 64–67.

⁴⁴ Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastainen yleissopimus (SopS 20/2004).

⁴⁵ Hyttinen 2021 s. 37.

⁴⁶ Esitöissä kätkemisrikoksesta erillisiä rahanpesusäännöksiä pidettiin tarpeellisena muun muassa siksi, että aiemmin valittu lainsäädäntötekniikka oli osoittautunut vaikeasti sovellettavaksi. HE 53/2002 vp s. 20. Kätkemisrikosta koskee rikoslain 32 luvun 1 §, jossa kielletään ryhtyminen varkaus-, kavallus-, ryöstö-, kiristys-, petos-, kiskonta- tai maksuvälinepetosrikoksella saatuun omaisuuteen. Säännös tulee sovellettavaksi rahanpesuun nähden toissijaisesti eli vain, ”jollei teko ole rangaistava rahanpesuna”.

⁴⁷ Hyttinen 2021 s. 84–85.

laajeni huomattavasti.⁴⁸ Muutos toteutti rahanpesurikosdirektiiviä eli Euroopan parlamentin ja neuvoston lokakuussa 2018 antamaa direktiiviä rahanpesun torjumisesta rikosoikeudellisin keinoin ((EU) 2018/1673).⁴⁹

Kuten edellä selostettu osoittaa, sääntelyn kiristymisen taustalla ovat kansainväliset ja unionioikeudelliset velvoitteet. Rahanpesun torjunnan on katsottu vaativan valtioilta yhteistyötä ja yhdenmukaistuvaa sääntelyä.⁵⁰ Ilman lainsäädännön yhtenäisyyttä ja valtioiden välistä yhteistyötä rikolliset voivat käyttää hyväksi tiettyjen valtioiden väljää suhtautumista rikoksilla saatujen varojen liikutteluun. Tehokkaana toimijana yhtenäistä lainsäädäntöä edistää Financial Action Task Force (FATF), johtavien teollisuusmaiden vuonna 1989 perustama maailmanlaajuinen järjestö, johon Suomi yhtenä jäsenenä kuuluu. FATF antaa suosituksia, julkaisee maaraportteja ja pitää yllä niin sanottua mustaa listaa maista, jotka eivät taivu sen ajamaan rahanpesusääntelyyn.⁵¹ Listalle päätyneitä maita on vähän, sillä yleisesti rahanpesua pidetään niin sanottuna hyvänä vihollisena.⁵² Valtiot ovat verrattain laajasti olleet valmiita sitoutumaan rahanpesun kieltäviin kansainvälisiin sopimuksiin ja toteuttamaan niiden edellyttämät lakiuudistukset, vaikka perinteisesti rikosoikeutta on pidetty valtioiden omaan harkintavaltaan pohjautuvana oikeudenalana.⁵³

Kun rahanpesusääntelyä on viime vuosina laajennettu, kansainvälisiin velvoitteisiin on viitattu joka kerta. Muuten kriminalisoinnin perusteet on hallituksen esityksissä todettu varsin lyhyesti. Esitöiden mukaan rahanpesun kriminalisoinnilla halutaan estää hyötyminen rikoksella saaduista tuloista ja varoista. Oikeushyvä eli se yhteiskunnassa tärkeäksi koettu arvo, jota kriminalisoinnilla on tarkoitus suojata, on rahanpesun kohdalla laillinen talous.⁵⁴ Hyttinen pitää laillista taloutta liian abstraktina suojelun kohteena. Sitä on vaikea rinnastaa

⁴⁸ Valmistelutyöstä ks. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2019:13 Rahanpesurikosdirektiivin täytäntöönpano ja HE 183/2020 vp.

⁴⁹ Hyttisen mukaan uusin rahanpesurikosdirektiivi ja Euroopan syyttäjäviraston EPPO:n perustaminen ovat omiaan johtamaan unionin talousrikosoikeuden entistä pidemmälle menevään harmonisointumiseen. Hyttinen 2021 s. 57–63. Viraston perustamiseen astetta varautuneemmin suhtautuu Melander 2015a s. 257–262.

⁵⁰ Mainitun rahanpesurikosdirektiivin perusteluosassa todetaan, että pelkästään Euroopan unionin tasolla toteutetut toimet vaikuttaisivat rahanpesun torjunnassa erittäin rajallisesti. Siksi unioni pyrkii tiukkoihin ja kansainvälisesti yhteensopiviin toimenpiteisiin. Ks. (EU) 2018/1673, Euroopan unionin virallinen lehti 12.11.2018 L 284/22.

⁵¹ Hyttinen 2021 38–42. Tätä kirjoitettaessa FATF:n mustalla listalla suuririskisinä lainkäyttöalueina mainitaan kaksi valtiota, Pohjois-Korea ja Iran. Tiedote on julkaistu järjestön kotisivuilla osoitteessa <https://www.fatf-gafi.org/publications/high-risk-and-other-monitored-jurisdictions/documents/call-for-action-june-2022.html> (vierailtu 21.7.2022).

⁵² Sahavirta 2008 s. 150.

⁵³ Suomen myönteisestä suhtautumisesta rahanpesurikosdirektiivin valmisteluun ks. HE 183/2020 vp s. 5.

⁵⁴ Ks. esim. HE 138/2011 vp s. 3 ja HE 183/2020 vp s. 4.

perusoikeuksien suojaamiin yksilöllisiin oikeushyviin. Laillisen talouden suojaamisella pystytään hänen mielestään perustelemaan mikä hyvänsä tiukennus, jos kansainvälistä painetta siihen suuntaan on.⁵⁵

Oikeushyväopin ja kriminalisointiperiaatteiden pitäisi kuitenkin rajoittaa lainsäätäjän valtaa. Jos kriminalisointia perustellaan yhteisöllisellä ja epämääräisellä, taloudelliseen luottamukseen viittaavalla arvolla, kytkös perusoikeusjärjestelmään voi katketa.⁵⁶ Frände tosin huomauttaa, että perusoikeuksista johdetun oikeushyvän puuttuminen ”ei sinänsä tee kyseistä kriminalisointia perustuslainvastaiseksi”. Riittää, että kriminalisoinnilla on hyväksyttävä peruste ja että kriminalisoinnin sisällölliset kriteerit muuten täyttyvät.⁵⁷ Rahanpesusääntelyn peilaaminen kotimaisessa lainsäädäntökäytännössä omaksuttuihin kriminalisointiperiaatteisiin on joka tapauksessa jokseenkin hyödytöntä. Kansainvälisiin velvoitteisiin perustuvat kriminalisoinnit on käytännössä katsottava välttämättömiksi ilman sen syvällisempää välttämättömyysarviota.⁵⁸

2.2 Tarkoitusta korostava rahanpesu

Rahanpesua koskeva sääntely sisältyy rikoslain 32 lukuun. Tämän tutkimuksen kannalta keskeinen kohta on perusmuotoisen rahanpesun kieltävä RL 32 luvun 6 §, jonka 1 momentin 1 kohdassa määritellään niin sanotun tarkoitusta korostavan rahanpesun tunnusmerkistö. Lainkohdan mukaan rahanpesusta on tuomittava se, joka ”ottaa vastaan, käyttää, muuntaa, luovuttaa, siirtää, välittää tai pitää hallussaan rikoksella hankittua omaisuutta, rikoksen tuottamaa hyötyä tai näiden tilalle tullutta omaisuutta hankkiakseen itselleen tai toiselle hyötyä tai peittääkseen tai häivyttääkseen hyödyn tai omaisuuden laittoman alkuperän tai avustaakseen rikoksenteijää välttämään rikoksen oikeudelliset seuraukset”.

Kun säännöstä puretaan osiinsa, sen huomataan sisältävän seitsemän eri ryhtymistekotapaa, jotka puolestaan edellyttävät kolmea vaihtoehtoista tarkoitustunnusmerkkiä. Tekotapoja kuvaavat verbit ovat pitkälti yleiskielen mukaisia. *Ottaa vastaan* sisältää rikoshyödyn

⁵⁵ Hyttinen 2021 s. 114–119. Vrt. Koistinen, joka konkretisoi laillisen talouden suojaamistarvetta viittaamalla Venäjän oloihin. Sikäläisten tutkijoiden mukaan likaisen rahan sekoittuminen talousjärjestelmään mahdollistaa laittoman toiminnan jatkumisen ja antaa rikollisjärjestöille taloudellista ja poliittista valtaa. Koistinen 2012 s. 433–434.

⁵⁶ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019 s. 87–98.

⁵⁷ Frände 2005 s. 24–26. Kriminalisointiperiaatteista ks. Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019 s. 82–86.

⁵⁸ Pirjatanniemi 2011 s. 165.

hankinnan esimerkiksi ostamalla. Yksi yleisimmistä tavoista syyllistyä rahanpesuun on ottaa rikoshyötyä vastaan säilytettäväksi omalle pankkitilille.⁵⁹

Käräjäoikeudesta saamassani aineistossa oli tapauksia, joissa vastaaja oli houkuteltu niin sanotussa pimeässä verkossa ja pikaviestisovelluksien avulla luovuttamaan pankkitilinsä esirikoksen tekijän käyttöön palkkiota vastaan. Pankkitilille tuli yhdessä tapauksessa petosrikoksen uhrin maksama summa olemattomasta mopoautosta ja toisessa tapauksessa sivullisen nimiin otettuja luottoja. Tämän jälkeen vastaajat luovuttivat suurimman osan pestystä rahasta tuntemattomille henkilöille. Rahanpesusta tuomitut vastaajat joutuivat korvaamaan koko pesemänsä rahamäärän esirikoksen uhreille ja luotonantajille, koska esirikoksen tekijöitä ei saatu kiinni. Korvaussummat nousivat useisiin tuhansiin euroihin.⁶⁰ Aineistoon sisältyi myös niin kutsuttuja nigerialaiskirjeitä muistuttavia huijauksia. Vastaajat ottivat tileilleen ja välittivät edelleen suuria määriä laittomasti hankittua rahaa, koska tuttavallisesti esiintyneet ulkomaalaiset henkilöt olivat onnistuneet voittamaan heidän luottamuksensa. Vastaajat olivat itse joutuneet huijauksen välikappaleiksi, mikä jälkimmäisessä tapauksessa riittikin siihen, että vastaaja tuomittiin vain tuottamuksellisesta rahanpesusta. Hänet myös vapautettiin korvausvastuusta.⁶¹

Käyttäminen tarkoittaa lain esitöiden perusteella lähinnä likaisen rahan tuhlaamista nopeaan tahtiin.⁶² Tuhlattu raha ei palaa puhdistuneena esirikoksen tekijän hyödynnettäväksi, mutta ilmeisesti tuhlailuun liittyvä jaettu ilokin on haluttu kieltää. Sahavirran mukaan rahanpesuna arvioitavaksi rikoshyödyn käyttämiseksi voisi katsoa autolla ajamisen, asunnossa asumisen ja maatilan viljelemisen. Rajatapauksia olisivat rikoshyödyllä rahoitettuihin ökyjuhliin osallistuminen ja tasokas matkustelu esirikoksen tekijän siivellä.⁶³

Siirtäminen (transfer) ja *muuntaminen* (conversion) ovat peräisin Wienin sopimuksen artiklasta 3(1)(b)(i). Siirtämisessä rikoshyötyä liikutellaan muuttumattomassa muodossa paikasta toiseen, kun taas muuntaminen liittyy tyypillisesti rahaksi muuttamiseen. Laitonta omaisuutta voidaan myymisen ohella muuntaa toiseksi myös vaihtamalla.⁶⁴ Sähköisessä muodossa likaista rahaa siirretään ja muunnetaan nykyisin yhä enemmän virtuaalivaluuttoihin liittyviä maksujärjestelmiä hyödyntäen.⁶⁵ *Luovuttaminen* on tämän tutkimuksen kannalta kiinnostava tekotapa, sillä Sahavirran mukaan luovuttamalla rikoshyötyä rahanpesuun voi syyllistyä perheenjäsen, joka antaa yhteistalouteen kuulunutta omaisuutta eteenpäin. Näin voidaan tulkita siitä huolimatta, ettei perheenjäsen koskaan olisi ottanut kyseistä esinettä

⁵⁹ Sahavirta 2008 s. 158–159 ja Hyttinen 2019 s. 283.

⁶⁰ Varsinais-Suomen KO 27.9.2021 R 21/2387 ja Varsinais-Suomen KO 20.10.2021 R 21/87. Mielestäni rahanpesusta tuomitujen laaja korvausvastuu saattaa johtaa siihen, että petosten tehtäville sivullisten tilejä lainaten muodostuu houkuttelevaksi rikostyyppiksi. Intressi esirikoksen selvittämiseen vähenee, koska rikoksen uhri on jo saanut korvauksensa rahanpesuun syyllistyneeltä.

⁶¹ Varsinais-Suomen KO 23.8.2017 R 17/1591 ja Varsinais-Suomen KO 11.6.2019 R 19/951.

⁶² HE 53/2002 vp s. 53.

⁶³ Sahavirta 2008 s. 162–163.

⁶⁴ Sahavirta 2008 s. 157.

⁶⁵ Virtuaalivaluuttojen toimintalogiikasta ja -teknologiasta ks. esim. Hautamäki 2019 s. 7–10.

henkilökohtaisesti vastaan tai edes pitänyt sitä hallussaan.⁶⁶ *Välittämisellä* tarkoitetaan tilanteita, joissa rahanpesijä ei välttämättä lainkaan itse ryhdy rikoshyötyyn vaan sananmukaisesti välittää sitä eteenpäin. Välittämällä rahanpesuun on mahdollista syyllistyä muun muassa arvopaperikaupassa, huutokaupassa tai kiinteistönvälityksessä.⁶⁷

Ryhtymistekotapojen listalla uusi lisäys on *hallussapito*. Lakimuutos tuli voimaan vuonna 2011. Hallussapito on rahanpesun tekotavoista ehkä passiivisin. Sen sisällön ymmärtämiseen riittää hyvin yleiskielinen merkitys, joka vastaa pitkälti rikoshyödyn säilyttämistä. Fyysistä hallintaa ei kaikissa tapauksissa edellytetä, sillä esimerkiksi kryptovaluutan salaustunnukset voivat olla tallennettuina pilvipalveluun ja silti hallussa. Myös erittäin lyhyt hallussapito voidaan mieltää rahanpesun ryhtymistekotavaksi.⁶⁸

Hallussapito poikkeaa vanhemmista tekotavoista niin, että se tekee rikoksesta luonteeltaan jatkuvan.⁶⁹ Rikoshyötyä hallussaan pitävällä on käsissään ikään kuin kuuma peruna, joka ei lakkaa polttamasta ennen kuin hän sysää sen seuraavalle. Se ei puolestaan ole mahdollista ilman uutta rahanpesun tunnusmerkistön mukaista osatekoa kuten luovuttamista. Puollan vahvasti Hyttisen tulkintaa, jonka mukaan tarkoitusta korostavassa rahanpesussa syyteoikeuden vanheneminen alkaa tekokokonaisuuden viimeisestä osateosta eikä ensimmäisestä rikoshyötyyn ryhtymisestä, kuten perinteisesti on totuttu ajattelemaan ainakin kätkemisrikosten yhteydessä.⁷⁰ Hallussapito ei siten rikoksena tavanomaiseen tapaan vanhene, vaan se voi kestää jopa vuosikymmeniä. Kun hallussapito viimein lakkaa, käsillä on uusi osateko, josta syyteoikeuden vanhentumis aika alkaa kulua.⁷¹ Toki oikeamielinen hallussapitäjä voi palauttaa laittomasti hankitun omaisuuden joko oikealle omistajalle tai valtiolle. Rikoshyödyn hallussapito rahanpesun tekotapana on joka tapauksessa kiinnostava lainkohta, kun asiaa pian tarkastellaan esirikoksen tekijän perheen kannalta.

RL 32 luvun 6 §:n 1 momentin 1 kohdan tekotapaluettelo on tyhjentävä, ja käytännössä yhdessä rahanpesusyytteessä voidaan luetella monia eri tekotapoja. Sanojen merkitykset ovat

⁶⁶ Sahavirta 2008 s. 159.

⁶⁷ Sahavirta 2008 s. 160–161.

⁶⁸ Hyttinen 2021 s. 305–311.

⁶⁹ Hyttinen 2021 s. 308 ja KKO 2020:98 kohta 26. Korkeimman oikeuden mukaan ”hallussa pitämisen lisääminen rahanpesun tekotavaksi antaa aiheen katsoa, että rahanpesulla voi olla jatkuva luonne, vaikka se kohdistuisi samaan omaisuuserään”.

⁷⁰ Hyttinen s. 517–527.

⁷¹ Syyteoikeuden vanhentumisajat määritellään rikoslain 8 luvun 1 §:ssä. Perusmuotoisen rahanpesun syyteoikeus vanhenee viidessä vuodessa.

osin päällekkäisiä, ja esimerkiksi rikoshyödyn hallussapitoon on vaikea syyllistyä ottamatta sitä ensin vastaan.

Käräjäoikeudessa rahanpesutuomioon johtaneessa jutussa syyttäjän rangaistusvaatimuksessa luettiin kaikki seitsemän tarkoitusta korostavan rahanpesun ryhtymistekotapaa. Pestyn omaisuuden arvoksi määriteltiin noin 1400 euroa. Käytännössä kyse oli siitä, että vastaaja A oli myynyt varastetuksi tietämänsä lastenvaatteet kirpputorilla. A itse mielsi syyllistyneensä vain varastetun tavaran ostamiseen. Tuomiolauselmassa ei oteta kantaa siihen, mitkä kaikki ryhtymistekotavat tapauksessa täytyivät, mutta näkemykseni mukaan ainakin välittäminen ja käyttäminen sopivat teonkuvaukseen huonosti.⁷²

Rahanpesun tunnusmerkistö täyttyy, kun edes yksi edellä esitetyistä tekotavoista toteutetaan hyötymis-, peittämis- tai avustamistarkoituksessa.⁷³ Tahallisuuden rakentumista selvitän kappaleessa 2.4.

Tarkoitustunnusmerkeistä *hyötyminen* lisättiin rahanpesun kieltävään pykälään vuonna 2011. Hallituksen esityksestä käy ilmi pyrkimys laillisuusperiaatteen mukaiseen täsmällisyyteen, mutta näkemykseni mukaan kyseessä oli käytännössä myös rangaistavuuden alan laajennus. Esitystekstin mukaan laista oli ennen uudistusta luettavissa, että tahallisesti rahaa pesevän toimintaa ohjasivat *välittöminä päämäärinä* (kursivointi tässä) vain varojen alkuperän peittyminen ja häivytyminen. Näitä oli kuitenkin vaikea yhdistää rahojen nopeaan käyttämiseen ja tuhlailuun. Siksi lainsäätäjä halusi mukaan hyötymistarkoituksen. Lisämääreen uskottiin siis tekevän säännöksestä aiempaa tarkkarajaisemman ja täsmällisemmän.⁷⁴

Lakiuudistuksen taustalla vaikutti ratkaisu KKO 2009:59 (ään.). Tapauksessa eriävän mielipiteen jättänyt korkeimman oikeuden jäsen olisi hylännyt avopuolison syytteen rahanpesusta. Hänen mielestään huumausainerikoksella perheeseen saatujen rahojen siirtelyä ja kuluttamista ei ollut tehty rikoshyödyn peittämistarkoituksessa, koska elintason nousu ja käteispanot tileille eivät edistäneet esirikoksen pysymistä salassa. Myös korkeimman oikeuden esittelijä oli ennakoanut syytteen hylkäämistä. Laissa tunnusmerkeiksi oli mainittu nimenomaan peittämis- ja häivyttämistarkoitukset, eikä vakiintuneesta tulkinnasta ollut esittelijän mielestä laillisuusperiaatteen takia syytä poiketa. Jäsenten enemmistö kuitenkin rinnasti käänteentekevällä tavalla kuluttamisen peittämis- ja häivyttämistarkoitukseen.

Hyötymistarkoituksen lisäämistä lakiin oli jo aiemmin esittänyt Sahavirta, joka väitöskirjassaan antoi sille värikkään termin ahneustunnusmerkki.⁷⁵ Lakimuutoksen esitöissä

⁷² Varsinais-Suomen KO 27.11.2017 R 17/2323.

⁷³ Hyttinen 2021 s. 284.

⁷⁴ HE 285/2010 vp s. 7–8 ja 13.

⁷⁵ Sahavirta 2008 s. 168. Vastaväittäjänä toiminut Tapani piti sanavalintaa oivaltavana ja erittäin osuvana. Tapani 2009 s. 179. Toisaalta melko moneen rikokseen liittyy oikeudetonta hyödyntävoittelua. Laiminlyöntirikoksista olisi ehkä tunnistettavissa laiskuustunnusmerkki, jos oikeussanastoa halutaan samalla logiikalla rikastuttaa.

sanaa ahneustunnusmerkki käytetään kahdesti lähdetä mainitsematta, joten termin voidaan sanoa vakiintuneen tehokkaasti parissa vuodessa.⁷⁶ Esitöiden perustelut ovat mielestäni varsin suppeat siihen nähden, miten isosta periaatteellisesta muutoksesta hyötymistunnusmerkin käyttöönotossa on kyse. Kun rahanpesun täyttymiseksi riittää kulloisenkin ryhtymistekotavan lisäksi pelkkä hyötymistarkoitus, irtaudutaan perinteisestä rahanpesun prosessikuvauksesta. Ideana ei enää olekaan kierrättää rikoshyötyä puhdistuneena takaisin esirikoksen tekijän käyttöön. Ristiriitaisesti samoissa esitöissä yhä todetaan, että kriminalisoinnin tavoitteena on estää rikoksentekijää hyötymästä saamistaan tuloista ja varoista.⁷⁷

Rahanpesua käsittelevässä oikeuskirjallisuudessa toistuu yleisesti vanha kolmiportainen malli, jolla pyritään havainnollistamaan rahanpesua prosessina ja tekosarjana. Sen mukaan rikoshyöty sijoitetaan ensin lailliseen talousjärjestelmään (placement). Kyseessä on kiinnijäämisen kannalta todennäköisesti riskialttein vaihe. Sitten rikoshyödyn alkuperä peitetään tai häivytetään harhauttamalla (layering), kunnes pestyt varat on taas mahdollista sulauttaa lailliseen talouteen (integration). Palkintona esirikoksen tekijää odottaa hyötyminen rikoksella saaduista varoista. Pestyt varat voi myös sijoittaa rikollisen toiminnan laajentamiseen, mikä on tyypillinen järjestäytyneen rikollisuuden toimintamalli.⁷⁸

Nykylainsäädännön mukaan palkinto eli esirikoksen keskeinen motivaatiotekijä on jokseenkin yhdentekevä, jos sovellettavaksi tulee tarkoitustunnusmerkeistä pelkkä hyötyminen. Riittää, että likaisen rahan vastaanottaja tai joku muu hyötyy.

Mielestäni lakimuutos on omiaan laajentamaan rangaistusvastuun alaa kätkentärikoksia muistuttavissa teoissa. Ne puolestaan harvoin uhkaavat laillista taloutta samassa mittakaavassa kuin järjestäytyneen rikollisuuden prosessit. Muutoksen jälkeen RL 32 luvun 6 § 1 momentin 1 kohdan mukainen rahanpesurikos voi näyttää yksinkertaisimmillaan tältä:

Käräjäoikeus tuomitsi rahanpesusta A:n, joka oli syytteen mukaan ”hankkiakseen itselleen tai toiselle hyötyä, ottanut vastaan ja pitänyt hallussaan” varastetuksi tietämänsä luottokortin ja ryhtynyt käyttämään korttia. A tuomittiin myös maksuvälinepetoksesta. Peittämis- ja

⁷⁶ HE 285/2010 vp s. 8.

⁷⁷ HE 285/2010 vp s 3. ja Keskeiset rikokset / Tapani 2018 s. 783.

⁷⁸ Ks. esim. Heikinheimo 1998 s. 12–20, Huhtamäki 2000 s. 72–73, Levi ja Reuter 2006 s. 311, Schott 2006 s. I-7–I-9, Sahavirta 2008 s. 24–36 ja Hyttinen 2021 s. 24–29. Vrt. Cassella 2018 s. 494–497, jonka mukaan kolmiportainen rahanpesumalli on vanhentunut, suppea ja rikoksen todistamisen kannalta suorastaan turha. Myös Teichmann kritisoi sitä, että oikeuskirjallisuudessa keskitytään liiaksi rahanpesun kolmeen vaiheeseen. Hän pyrkii omassa tutkimuksessaan osoittamaan, kuinka rikolliset todellisuudessa toimivat etenkin silloin, kun eivät jää kiinni rahanpesusta. Teichmann 2019 s. 239.

häivyttämistarkoitusta ei mainita ratkaisussa kertaakaan. Esirikoksen tekijä eli kortin varastanut henkilö jäi tuntemattomaksi.⁷⁹

Kun lakiuudistuksen eksplisiittisenä tarkoituksena oli rahanpesusäännösten täsmentäminen eikä laajentaminen, lienee perusteltua kysyä, sujuiko hyötymistunnusmerkin lisääminen lakiin aivan hallitusti. Epäilen, että lopputuloksen taustalla oli lakitekkinen mahdottomuus. Esitystekstin mukaan tarkoituksena oli vain jatkaa tunnusmerkistöä lisämääreellä ”hankkiakseen itselleen tai toiselle hyötyä”.⁸⁰ Lisämääreen sijasta hyötymistarkoituksesta tuli itsenäinen ja tasavahva vaihtoehto vanhoille tarkoitustunnusmerkistöille. Muutoksen jälkeen peittämistä ja häivyttämistä ei enää tarvitse tavoitella ollenkaan, ja silti voi syyllistyä rahanpesuun, kuten käräjäoikeuden ratkaisu edellä osoittaa. Samalla rahanpesuun nähden toissijaisena rikosnimikkeenä arvioidun kätkemisrikoksen soveltamisala pienenee lähes olemattomiin.

Toisaalta lainsäätäjä on sittemmin pohtinut, pitäisikö kaikki tarkoitustunnusmerkit poistaa. Syynä oli rahanpesurikosdirektiivin täytäntöönpano vuonna 2020. Kyseisen direktiivin 3 artiklan 1 kohdan c alakohdan mukaan kaikissa unionin jäsenmaissa rangaistavaa on oltava ”varojen hankkiminen, hallussapitäminen tai käyttö tietoisena niiden vastaanottohetkellä siitä, että varat on saatu rikollisesta toiminnasta”. Tämä kaikki toteutui Suomen rikoslaissa jo valmiiksi, mutta tarkoituksista ei direktiivissä mainita mitään. Siksi lakiuudistuksen valmistelun yhteydessä jouduttiin miettimään, rajaako tarkoitusta korostavien tunnusmerkkien olemassaolo lain soveltamisalaa liiaksi. Arvioinnissa päädyttiin siihen, että Suomen rahanpesusääntely ulottui monilta osin direktiivin velvoitteita laajemmalle. Käytännössä valmistelijoiden tietoon ei ollut tullut yhtään tapausta, jossa hyötymis-, peittämis- tai häivyttämistarkoituksen edellyttäminen olisi muodostunut syyksilukevan rahanpesutuomion esteeksi. Direktiivin 3 artiklan 1 kohdan ei katsottu antavan aihetta lakimuutoksiin tältä osin. Sitä vastoin tarkoitusedellytysten poistamiseen valmistelijat liittivät monia mahdollisia haittavaikutuksia. Näitä olivat esimerkiksi rahanpesusääntelyn monimutkaistuminen ja rikosvastuun ulottuminen perusteettoman pitkälle. Tarkoitustunnusmerkkien poistamista olisi

⁷⁹ Varsinais-Suomen KO 8.8.2013 R 13/2531. Ratkaisussa on kiinnostavaa sekin, että teonkuvauksessa ei mainita luottokortin *käyttämistä* rahanpesua koskevassa syytekohdassa. Vastaajan kannalta saattoi olla epäedullista, että käyttäminen katsottiin maksuvälinepetokseksi eikä rahanpesuksi.

⁸⁰ HE 285/2010 vp s. 8 ja 13–14.

ollut myös tarpeen kompensoida väljentämällä esirikoksen tekijän kanssa asuvia koskevaa rajoitussäännöstä.⁸¹

Käräjäoikeuden aineistosta löytyi useita tapauksia, joissa rikoshyödyn vastaanottaminen ja hallussapito tulkittiin kätkemisrikoksiksi, vaikka syyttäjät oli ensisijaisesti vaatinut rangaistusta rahanpesusta. Kätkemisrikoksen erottaa rahanpesusta lähinnä se, ettei rikoshyötyyn ryhtyjältä edellytetä hyötymis-, peittämis- tai avustamistarkoitusta.⁸² Lisäksi tahallisuusarviointi voi vaikuttaa lopputulokseen siten, että teko luetaan tuottamukselliseksi kätkemisrikokseksi eikä rahanpesuksi, sillä rahanpesutuomio edellyttää vähintään törkeää tuottamusta.⁸³ Tämä selittää sen, miksi varastetun aseiden ostanut vastaaja oli käräjäoikeuden mukaan syyllistynyt tuottamukselliseen kätkemisrikokseen rahanpesun sijasta.⁸⁴ Erityisen kiinnostava oli perusteluidensa puolesta seuraava tapaus:

Vastaaja oli ostanut 60 eurolla omaan käyttöönsä varastetun polkupyörän, jonka arvoksi arvioitiin 350 euroa. Syyttäjät vaati tuomiota nuorena henkilönä tehdystä rahanpesusta ja toissijaisesti nuorena henkilönä tehdystä tuottamuksellisesta rahanpesusta. Käräjäoikeus päätyi tuomitsemaan vastaajan kätkemisrikoksesta, koska teonkuvaus ei ollut rahanpesun tunnusmerkistön mukainen. Tuomion perusteluihin sisältyi kannanotto: ”Rahanpesua koskeva säännös otettiin Suomen lainsäädäntöön kansainvälisten velvoitteiden perusteella. Käräjäoikeuden mielestä rahanpesua ja Suomen lainsäädäntöön perinteisesti kuulunutta kätkemisrikosta koskevissa säännöksissä on päällekkäisyyttä. Käräjäoikeuden mielestä rahanpesun tunnusmerkistö on tarpeettoman laaja ja tulkinnanvarainen sovellettavaksi tavanomaisesti anastusrikosten kohteena oleviin irtaimiin esineisiin.”⁸⁵

Aineistosta välittyy vaikutelma, jonka mukaan rahanpesusyyte ja -tuomio tulivat monille vastaajista jonkinasteisena yllätyksenä. Vastaajat olivat mieltäneet syyllistyneensä johonkin muuhun rikokseen kuin rahanpesuun, jos he ylipäänsä myönsivät rikkoneensa lakia. Vastaajat tuntuivat myös oudoksuvan sitä, että heidät määrättiin korvaamaan koko rahanpesun kohteena ollut summa eikä vain omaa, usein vaatimatonta palkkiotaan. Tämä voi olla normaalia puolustuksen taktikointia. Toisaalta epäilen, että havaintoni kielii heikosta normituntemuksesta, mikä on lainkuuliaisuuden kannalta ei-toivottu ilmiö. Tutkijoiden

⁸¹ HE 183/2020 vp s. 10–14 ja 34–35. Myös lakivaliokunta halusi säilyttää korotettua tahallisuutta koskevat edellytykset, koska niiden ”tarkoituksena on rajata rangaistava käyttäytyminen aidosti moitittaviin tilanteisiin”. LaVM 13/2020 vp s. 5. Hyttinen kritisoi lakivaliokunnan näkemystä huomauttamalla, ettei vastuu nykylainkaan mukaan kohdistu rahanpesun moitittaviin tekemuotoihin. Hyttinen 2021 s. 410–411.

⁸² HE 183/2020 vp s. 12.

⁸³ Sahavirta 2008 s. 154.

⁸⁴ Varsinais-Suomen KO 25.9.2014 R 14/2708.

⁸⁵ Varsinais-Suomen KO 16.6.2014 R 14/2265. Oikeuden tulkinta ja kannanotto ovat sinällään virkistäviä, mutta ne on kytketty odottamattoman heikosti lakiin. Näin ollen kyse lienee lähinnä jonkinasteisesta tuomariaktivismista.

mukaan normituntemusta voidaan pitää yhtenä rikosoikeuden tehokkuuteen vaikuttavana tekijänä.⁸⁶

2.3 Seurausta edellyttävä rahanpesu

Niin sanotun seurausta edellyttävän rahanpesun kielto ilmaistaan RL 32 luvun 6 §:n 1 momentin 2 kohdassa. Lainkohdan mukaan rahanpesusta on tuomittava se, joka ”peittää tai häivyttää rikoksella hankitun omaisuuden, rikoksen tuottaman hyödyn taikka näiden tilalle tulleen omaisuuden todellisen luonteen, alkuperän, sijainnin tai siihen kohdistuvat määräämistoimet tai oikeudet taikka avustaa toista tällaisessa peittämisessä tai häivyttämisessä”. Esitöissä esimerkkeinä lainkohdan soveltamisalasta ovat tekaistut rahansiirrot ulkomaille sekä näennäisoikeustoimet kuten väärrien kaupp- ja velkakirjojen laatiminen.⁸⁷ Sahavirran mukaan vastaavia vääriä todistuksia voi antaa myös suullisesti ja siten syyllistyä rahanpesuun tai sen yritykseen.⁸⁸ Kirjanpitoa vääristelemällä ja siirtämällä varoja jonkun välikätenä toimivan nimelliseen omistukseen on niin ikään mahdollista antaa rikoshyödyn alkuperästä harhaanjohtava kuva.⁸⁹

Lainkohdan alkuosa on ollut voimassa vuodesta 1994 saakka, mutta avustamista koskeva loppuosa lisättiin lakiin vuonna 2003. Lisäyksellä lainsäätäjä pyrki kieltämään rahanpesuna esimerkiksi neuvomisen pankkitilien avaamisessa sekä avustamisen veroparatiiseja hyödyntävien yhtiöiden perustamisessa.⁹⁰ Avustamiseen liittyy vaikeita rajanveto-ongelmia. Oikeustieteilijöillä ei toistaiseksi ole yhtenäistä näkemystä esimerkiksi siitä, miten tarkoin avustajan pitää mieltää tekonsa edesauttavan pääteon toteutumista.⁹¹

RL 32 luvun 6 §:n 1 momentin 2 kohdassa ei ole määritelty mitään tiettyjä ryhtymistekotapoja. Riittää, että seuraus toteutuu. Sahavirran mukaan tunnusmerkistön mukaisina seurauksina voidaan pitää nimenomaan rikoshyödyn todellisen luonteen peittymistä tai häivyttämistä, vaikka onkin vaikea osoittaa, missä määrin tästä seuraa laillisen talouden arvonalentumaa.⁹² Myös Hyttinen hyväksyy saman, joskin hänellä on esittää myös vaihtoehtoinen tulkintamalli. Sen mukaan seurauksena olisi suoraan laillisen talouden

⁸⁶ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019 s. 27.

⁸⁷ HE 180/1992 vp s. 18.

⁸⁸ Sahavirta 2008 s. 182.

⁸⁹ Huhtamäki 2000 s. 266.

⁹⁰ HE 53/2002 vp s. 37.

⁹¹ Hyttinen 2021 s. 372–382.

⁹² Sahavirta 2008 s. 176–177.

vahingoittuminen ilman välivaiheita. Näin ajateltuna rahanpesuun syyllistyisivät tahallisesti vain tekijät, jotka pitäisivät haitan aiheutumista taloudelle toimintansa todennäköisenä seurauksena.⁹³ Ajattelutapa on kiinnostava mutta jokseenkin epäkäytännöllinen, enkä löytänyt sitä tukevia viittauksia muualta.

Tunnusmerkistön täytyminen edellyttää teolta laittomuudesta kielivää epätavanomaisuutta sekä harhautuselementin, joka saa ulkopuolisen havainnoijan erehtymään rikoshyödyn alkuperästä.⁹⁴ Ei ole aivan selvää, millaista havainnointia ulkopuoliselta, neutraalilta tarkkailijalta olisi kohtuullista odottaa.⁹⁵ Lainsäätäjän valitsemat teonsanat *peittää* ja *häivyttää* herättävät kysymyksiä. Tutkijoita on askarruttanut, miten konkreettisesti rikoshyödyn alkuperän on painuttava piiloon ja miten intentionaalisesta toiminnasta on kyse.⁹⁶ Nämä kysymykset ovat keskeisiä, ja koska näkemykseni poikkeavat jonkin verran aiemmin esitetyistä, yritän tulkita sanamuotoja parhaani mukaan.

Sanat *peittää* ja *häivyttää* valittiin 1990-luvulla Wienin sopimuksessa käytettyjen englanninkielisten termien *conceal* (piilottaa, kätkeä, peittää, salata) ja *disguise* (pukea valepukuun, naamioida, salata, kätkeä, peittää) suomennoksiksi, koska lainvalmistelijoiden mielestä sopimustekstin sanavalinnat salata ja peittää viittasivat liian passiiviseen toimintaan.⁹⁷ Oma kielikorvani ei erota näitä konnotaatioita. Mielestäni aktiivisinta toimintaa kuvaisivat salaaminen ja naamiointi. Lisäetuna näihin sanoihin sisältyisi ajatus salaisuuksien paljastumisesta ja naamioiden riisumisesta. Valituissa suomennoksissa on nimittäin se ongelma, että jos rikoshyöty sananmukaisesti peittyy tai häivytyy, rikoksesta ei näkemykseni mukaan ole mahdollista jäädä kiinni. Jälkiä ei jää. Jos taas rikoshyöty peittyy tai häivytyy vain osittain, teko ei ole RL 32 luvun 6 §:n 1 momentin 2 kohdan tunnusmerkistön mukainen.

Hyttinen pohtii kirjassaan peittymisen ja häivyttämisen merkityssisältöä laajasti. Olen tutkijan kanssa samaa mieltä siitä, että peittymistä tai häivyttymistä ei voida todentaa mittaamalla. En kuitenkaan vakuutu päätelmästä, jonka mukaan rikoshyödyn voi katsoa peittyneen tai häivytyneen niissä tapauksissa, joissa tekijällä on ollut tähän tähtäävät tarkoitukset ja teko kokonaisuutena muutenkin osoittaa samaan suuntaan, kun otetaan huomioon asiayhteys ja

⁹³ Hyttinen 2021 s. 358–359.

⁹⁴ Sahavirta 2008 s. 178–180 ja 184–187 ja HE 180/1992 vp s. 18.

⁹⁵ Hyttinen 2021 s. 364 ja Keskeiset rikokset / Tapani 2018 s. 789.

⁹⁶ Ks. esim. Hyttinen 2021 s. 362–371.

⁹⁷ HE 180/1992 vp s. 17–18. Suomentosehdotukset ovat peräisin sähköisestä MOT Sanakirjasta osoitteesta www.sanakirjat.fi (vierailtu 6.7.2022).

kulloinenkin tapahtumainkulku.⁹⁸ Mielestäni lain sanamuodolle uskollinen tulkinta ei jätä tilaa näin laajalle, tapauskohtaiselle harkinnalle, eikä näyttöongelmiakaan sovi pitää vain teoreettisina. Käyttökelpoisemmalta tuntuu rikosvastuusta vapauttava tulkinta, jonka mukaan häivyttämisestä ja peittämisestä ei ole kyse, jos teolle on hyväksyttävä, liiketaloudellisesti ajatellen rationaalinen ja tavanomaisiin käytäntöihin nojaava peruste.⁹⁹ Jos tällaista perustetta ei ole, olisin valmis arvioimaan tapausta rahanpesun yrityksenä (RL 32 luvun 6 §:n 2 momentti). Tunnustukseen perustuva tuomio seurausta edellyttävästä rahanpesusta on toki mahdollinen.

Sanamuotoa laajentava tulkinta vastaajan vahingoksi on rikosoikeudessa kielletty.¹⁰⁰ Toisaalta tehottomiakaan rangaistussäännöksiä ei pidä säätää.¹⁰¹ Niinpä edellä osoittamani epäkohta olisi syytä korjata, jos omaisuuden laittoman alkuperän osittainen peittyminen ja häivyttäminen halutaan kieltää tai pitää kiellettynä. Kieliopillisesti korjaus olisi ehkä mahdollista toteuttaa käyttämällä lakitekstissä partitiivia tähän tapaan: ”(- -) peittää tai häivyttää rikoksella hankitun omaisuuden (- -) todellista luonnetta, alkuperää, sijaintia tai siihen kohdistuvia määräämistoimia tai oikeuksia”. Ehdotuksen heikkouksia ovat tietynasteinen kielellinen kömpelyys ja se, että yrityksen ja täyttyneen teon raja hämärtyisi.¹⁰² Lisäksi muutos lähentäisi tarkoitusta korostavan ja seurausta edellyttävän rahanpesun tunnusmerkistöjä toisiinsa entistä hämmentävämällä tavalla.

Pidän seurausta edellyttävän rahanpesun kieltävää lainkohtaa kaikkienensa hankalasti sovellettavana nykymuodossaan. Väitän, että tarkoitusta korostavan rahanpesun kieltäminen olisi jo yksinään riittävän kattava. Ainakin se oli otokseni perusteella käräjäoikeudessa lähes yksinomaisesti käytetty lainkohta, kun kyse oli perusmuotoista rahanpesua koskevista syyteistä. Saamassani 35 tuomion aineistossa seurausta edellyttävän rahanpesun kieltoon viitattiin ainoastaan kahdesti.

Rahanpesusta tuomittiin vastaaja, joka oli ottanut vastaan, pitänyt hallussaan ja yrittänyt kaupitella varastetuksi tietämäänsä noin 700 euron arvoista polkupyörää hyötymistarkoituksessa. Syyttäjän rangaistusvaatimuksessa mainittiin myös seurausta edellyttävän rahanpesun tunnusmerkistö. Epäselväksi jäi, palautuiko pyörä takaisin omistajalleen. Tuomiosta ei ilmene, tuomittiinko vastaaja tarkoitusta korostavasta vai seurausta

⁹⁸ Hyttinen 2021 s. 358–368.

⁹⁹ Keskeiset rikokset / Tapani 2018 s. 789.

¹⁰⁰ Frände 2005 s. 55.

¹⁰¹ Sahavirta 2008 s. 147.

¹⁰² Rahanpesun yritys on säädetty rangaistavaksi teoksi RL 32 luvun 6 §:n 2 momentissa.

edellyttävästä rahanpesusta.¹⁰³ Toisessa tapauksessa vastaaja otti vastaan varastetuksi epäilemänsä moottoripyörän ja piti sitä hallussaan. Syytteessä mainittiin sekä tarkoitusta korostavan että seurausta edellyttävän rahanpesun tunnusmerkit. Käräjäoikeudessa vastaaja tunnusti, hänellä oli syytteessä kuvattu peittämis- tai häivyttämistarkoitus ja että kysymys oli rahanpesusta eikä kätkemisrikoksesta.¹⁰⁴

2.4 Tahallisuuden rakentuminen rahanpesurikoksissa

Perusmuotoisen rahanpesun tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää tahallisuutta.¹⁰⁵ Kun kyse on rahanpesusta, tahallisuus edellyttää ensinnäkin tekijän tienneen, että hänen käsittelemänsä varat ovat peräisin laittomista lähteistä. Tätä tietoisuutta arvioidaan olosuhdetahallisuutena.¹⁰⁶ Keskeinen edellytys on lisäksi se, että rahanpesun kohteeksi päätynyt omaisuus on hankittu rikoksella. Toisin sanottuna koko rahanpesuprosessin käynnistää se, että joku jossakin tekee taloudellista hyötyä tuottavan esirikoksen.¹⁰⁷ Muutoin tahallisuusarviointi vaihtelee sen mukaan, onko kyse tarkoitusta korostavasta rahanpesusta vai seurausta edellyttävästä rahanpesusta. Käytännössä rahanpesun tahallisuutta arvioidaan seuraustahallisuutena (RL 3 luvun 6 §) tarkoitustahallisuuden ja todennäköisyystahallisuuden kriteereillä.¹⁰⁸

Kahteen osaan jakautunut ja esiedellytyksiä sisältävä sääntely tekee rahanpesun tahallisuusvaatimuksista rikosteoreettisesti haastavan kokonaisuuden. Vastaajan syyllisyys ei suinkaan ratkea sillä, että oikeudessa vertaillaan teonkuvausta yhteen rahanpesun kieltävään lainkohtaan. Myös näihin kysymyksiin¹⁰⁹ on löydettävä vastaukset:

- Mikä todistaa pestyksi epäiltyjen varojen olevan peräisin rikoksesta?
- Mitä näyttöä on vastaajan tarkoituksista tai intentioista hänen siirtäessään varoja?
- Mikä todistaa vastaajan tienneen, että kyse oli rikoshyödystä?

¹⁰³ Varsinais-Suomen KO 14.11.2018 R 18/2463. Perusteluiden niukkuus on alioikeuksien ratkaisuille leimallista etenkin tapauksissa, joissa vastaaja tunnustaa teon esitutkinnessa eikä saavu suulliseen käsittelyyn.

¹⁰⁴ Varsinais-Suomen KO 12.4.2019 R 19/1272.

¹⁰⁵ Tahallisuus on lähtökohtana kaikissa vuonna 1990 tai myöhemmin voimaan tulleissa rikoksissa. Frände 2012 s. 60.

¹⁰⁶ Piippo 2019 s. 13 ja Hyttinen 2021 s. 383–408. Termi olosuhdetahallisuus on johdettu siitä, että tekijän tahallisuus kattaa kaikki tunnusmerkistön edellyttämät olosuhteet. Hyttinen 2016 s. 916.

¹⁰⁷ HE 53/2002 vp s. 34 ja 37 ja Sahavirta 2008 s. 342.

¹⁰⁸ Piippo 2019 s. 12–13.

¹⁰⁹ Lista on lyhennelmä kysymyksistä, joihin syyttäjä Cassellan mukaan tarvitsee vastaukset rahanpesujuttua ajaessaan. Cassellan tarkoituksena oli osoittaa, ettei teon sovittaminen kolmiportaiseen rahanpesun rakennemalliin johda mihinkään oikeusprosessin kannalta. Cassella 2018 s. 496.

Kysymyksistä ensimmäinen koskee esirikoksen olemassaoloa. Esirikoksen näyttökynnys liittyy rahanpesun tahallisuusarvioon tai vielä suuremmin syyksiluettavuuteen siten, että syyte on hylättävä, jos esirikoksen ei voida riittävällä varmuudella osoittaa tapahtuneen. Jos ei ole rikosta, ei ole pestävää rahaa. Sinänsä esirikosten kirjo on Suomessa varsin laaja. Likaiseksi katsottavaa ja siten rahanpesulle altistavaa rahaa voi kertyä mistä tahansa rikoksesta, rikoksen tuotosta tai sen tilalle tulleesta omaisuudesta (RL 32 luvun 6 §): esimerkiksi veropetoksista, näpistyksistä ja jopa niin sanotun pimeän taksin ajamisesta, vaikka jälkimmäisestä kolttoesta säädetään rikoslain sijaan liikennepalvelulaisissa (laki liikenteen palveluista 230/2017).¹¹⁰ Esirikoksen näyttökynnystä ei ole asetettu kovin korkealle. Käräjäoikeudesta saamissani rahanpesutuomioissa esiintyi usein fraasi ”esirikoksen tekijä jäi tuntemattomaksi”. Hyttinen on tutkinut, kuinka vahvaa näyttöä esirikoksesta edellytetään. Lainsäätäjä on ensinnäkin halunnut, että näyttökynnys on matalampi kuin päärikoksessa eli rahanpesussa. Myös kansainväliset tehokkuusvaatimukset lisäävät painetta siihen suuntaan, ettei esirikosten toteen näyttämiseksi aseteta liian korkeita vaatimuksia. Hyttinen päätyy kuitenkin suositteluun, että esirikoksen tapahtuminen pitää pystyä näyttämään toteen ”varsin todennäköisenä”. Vastaajan oikeusturvan takia mikä tahansa väite ei saa mennä läpi.¹¹¹

Toisella kysymyksellä tavoitellut vastaajan intentiot tulevat arvioitaviksi, kun kyse on tarkoitusta korostavasta rahanpesusta. Niin sanotun tarkoitustahallisuuden kriteerit on määritelty rikoslain seuraustahallisuutta koskevassa 3 luvun 6 §:ssä.¹¹² Kyseisen lainkohdan mukaan tekoa pidetään tahallisenä, jos tekijä ”on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen taikka pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai varsin todennäköisenä”. Samassa pykälässä on säädetty paitsi tarkoitustahallisuudesta myös todennäköisyys- ja varmuustahallisuudesta. Hyttisen mukaan tarkoitustahallisuudessa on kyse kaikkein moitittavimmasta tahallisuuden muodosta. Sitä sovellettaessa riittää, että tekijän tarkoitus saadaan näytetyksi toteen. Rikosoikeussystematiikan kannalta on kuitenkin huomattava, että tunnusmerkistöön on lisätty korotettu tarkoitustahallisuusvaatimus. Sen takia ei ole niinkään olennaista, tuleeko tekijä varoja liikutellessaan peittäneeksi rikoshyödyn alkuperän ja kuinka todennäköiseksi hän

¹¹⁰ Hyttinen 2017 s. 833. Hyttinen viittasi kirjoituksessaan vanhaan taksiliikennelakiin.

¹¹¹ Hyttinen 2017 s. 834–837 ja 851. Esirikoksen näyttökynnuksesta ja konkretisoinnista ks. myös Sahavirta 2008 s. 341–344. Vielä tehokkuushakuisempaa linjaa edustaa Iso-Britanniassa poliisitaustainen tutkija Murray. Hänen mukaansa esirikoksen olemassaolon pystyy päättelemään epäilyttävästä tavasta, jolla varoja liikutellaan. Muut vaihtoehdot poissulkeva pakottavan päättelyn tekniikka ei mielestäni vakuuta, koska yhtä hyvin rahojen omituinen siirtely voi kieliä vaikkapa petoksesta. Murray 2011 s. 7–15.

¹¹² Sahavirta 2008 s. 177–178 ja Hyttinen 2021 s. 408.

tämän lopputuleman mielsi. Syyttäjän on ainoastaan pystyttävä todistamaan, että tekijällä on ollut rahanpesuun ryhtyessään peittämisen-, häivyttämisen- tai hyötymistarkoituksia.¹¹³

Seurausta edellyttävän rahanpesun tahallisuutta arvioitaessa seurauksina pidetään varojen alkuperän peittymistä tai häivyttymistä.¹¹⁴ Seurausten täyttymisen tahallisuutta tulee arvioida todennäköisyystahallisuutena, sillä tunnusmerkistö ei edellytä tekijältä mitään tiettyä tarkoitusta. Riittää, että tekijä pitää seurauksen aiheutumista todennäköisempänä kuin sen aiheutumatta jäämistä.¹¹⁵ Todennäköisyystahallisuuden yhteydessä esitetään joskus prosenttilukuja havainnollistamaan, kuinka tekijä mieltää seurauksen syntymiselle yli 50 prosentin todennäköisyyden. Koponen huomauttaa pohjoismaisiin lähteisiin viitaten, ettei rikosta harkitsevan mielessä ole tilaa laskutoimituksille. Siksi hänenkin mielestään tahallisuuden kannalta on riittävää punnita vain sitä, kumpi lopputulema tuntuu tehokohetkellä todennäköisemmältä tekijän mielessä: tunnusmerkistön täytyminen tai täyttymättä jääminen.¹¹⁶

Kolmanneksi tulee arvioitavaksi se, tiesikö tekijä käsittelevänsä rikoshyötyä. Siksi molempiin yllä kuvattuihin tekemuotoihin liittyy myös olosuhdetahallisuuden arviointi.¹¹⁷ Ongelmana on, että olosuhdetahallisuuden määritelmää ei löydy kirjattuna laista.¹¹⁸ Koska legaalinen määritelmä puuttuu, tekijän tietoisuutta varojen alkuperästä on vakiintuneesti arvioitu todennäköisyystahallisuuden kautta.¹¹⁹ Myös tietoisuuden ajankohta vaikuttaa ratkaisevalla tavalla tahallisuuden olemassaoloon. Tekijän on pitänyt nimenomaan teko-ohetkellä tajuta varojen likaisuus.¹²⁰

Kun rahanpesijän tietoisuutta likaisen rahan alkuperästä selvitetään, päätelmät on tehtävä olosuhteista. Lähtökohtana ovat niin kutsutut objektiiviset tosiseikat, joiden perusteella arvioidaan, osoittaako tekijän menettely hänen olleen ”varsin todennäköisesti” selvillä

¹¹³ Hyttinen 2021 s. 408–410. Hyttinen tarkentaa, että korotettu tarkoitustahallisuus ei nosta tahallisuusarvion kynnystä tavallista ylemmäs. Hänen mukaansa tarkoitustahallisuus täyttyy automaattisesti, jos tekijä on tehnyt kuten tunnusmerkistössä kuvataan. Hyttinen 2021 s. 414 ja 419.

¹¹⁴ Hyttinen s. 422–423.

¹¹⁵ Sahavirta 2008 s. 176–181.

¹¹⁶ Koponen 2002 s. 262–264.

¹¹⁷ Sahavirta 2008 s. 177 ja Piippo 2019 s. 12.

¹¹⁸ Ks. esim. Hyttinen 2021 s. 213.

¹¹⁹ Lakivaliokunta jätti aikoinaan olosuhdetahallisuuden määrittämisen oikeuskäytännön varaan, koska sen mielestä kyseessä oli vaikeampi kysymys kuin seuraustahallisuuden määritelmä. Lainsoveltajat saivat valiokunnalta lisäohjeekseen, että tahallisuusarvioissa on oikeuskäytännön lisäksi otettava huomioon RL 4 luvun 1 §:n säännös tunnusmerkistöerehdyksestä. LaVM 28/2002 vp s. 9–10.

¹²⁰ Piippo 2019 s. 16. Tiedon varojen likaisesta alkuperästä voi saada myös jälkikäteen, jolloin tietoiseksi tuleminen ja sen mukaan toimiminen on tahallisuusarvioinnin kannalta ratkaisevaa. Ks. Hyttinen 2021 s. 649.

liikuttelemansa omaisuuden rikosshyötyluonteesta. Näitä objektiivisia tosiseikkoja ovat ensinnäkin vastaajan tiedot esirikoksen tekijästä: tämän ammatista, taloustilanteesta, tulonlähteistä, rikollisesta elämäntyylistä ja niin edelleen. Myös läheissuhde katsotaan toisinaan sellaiseksi tietoisuutta lisääväksi seikaksi, joka voi puoltaa rahanpesun arvioimista tahalliseksi. Tahallisuuden perustavaa tietoisuutta arvioitaessa kiinnitetään huomiota myös epätavallisiin toimiin kuten poikkeuksellisiin tilisiirtoihin, käteisnostoihin ja siirroista pidätettyihin palkkioihin. Samoin vastuullinen asema yrityksessä voi puoltaa tulkintaa, jonka mukaan henkilö tietää yritystoiminnan kerryttävän likaista rahaa.¹²¹

Käytännössä tahallisuuden arviointiin tuovat vaikeuskierrettä vielä selonottovelvollisuus ja sen laiminlyönti.¹²² Piipon mielestä joissakin tapauksissa olisi syytä tulkita rahanpesuteko tahalliseksi selonottovelvollisuuden laiminlyönnin takia välittämättä siitä, onko tekijä mieltänyt liikuttelemansa varat varsin todennäköisesti rikollisesti hankituiksi. Tulkintamallin etuna olisi rangaistusvastuun tehokas toteuttaminen myös sellaisissa tilanteissa, joissa tekijä ei ole riittävästi yrittänyt selvittää rahojen alkuperää. Piipon mielestä velvollisuus selonottoon syntyy aina vähänkin hämärissä teko-olosuhteissa. Tutkija myöntää, ettei selonottovelvollisuuden laiminlyöntiin perustuvalla tahallisuudella ole mitään määrättyä alarajaa.¹²³ Myös Hyttinen on jossain määrin puoltanut selonottovelvollisuutta painottavan tahallisuusarvion tuomaa joustoa olosuhdetahallisuutta koskeviin tulkintoihin. Kriminaalipoliittisista syistä on hyvä, että kansalaisille kuuluu laaja ”rikosoikeudellinen selvilläolovelvollisuus”. Ongelmana on kuitenkin äsken mainittu olosuhdetahallisuuden alarajan katoaminen.¹²⁴

Lopuksi otan vielä käsittelyyn tarkoituksellisen tietämättömyyden rahanpesun kontekstissa. Joskus vastaaja voi pyrkiä kiistämään tahallisuutensa toteamalla, ettei hän esittänyt kysymyksiä välittämänsä omaisuuden alkuperästä eikä edes halunnut siitä tietää. Näin oli asian laita aineistooni kuuluvassa tapauksessa, jossa käräjäoikeus päätyi tuomitsemaan vastaajan rahanpesusta. Vastaaja oli ottanut tuttavansa tilille 8 000 euroa petoksella saatuja rahoja ja sitten nostanut ne tililtä pois käteisenä kahdeksalla eri nostolla. Tämän tehtyään vastaaja luovutti rahat tuntemattomille miehille saaden tästä 100 euron palkkion.

¹²¹ Piippo 2019 s. 25–26.

¹²² Tapani 2012 s. 618.

¹²³ Piippo 2019 s. 28.

¹²⁴ Hyttinen 2016 s. 927–928. Selonottovelvollisuus kytkeytyy vahvasti huolimattomuusarviointiin, joka liittyy usein tuottamuksellisiin rahanpesurikoksiin. Ks. esim. Hyttinen 2021 s. 574–581. Tuottamuksellinen rahanpesu kielletään rikoslain 32 luvun 9 §:ssä. Teon edellytetään osoittavan törkeää huolimattomuutta.

Käräjäoikeuden mukaan tahallinen tietämättömyys ei poistanut tahallisuutta, ja vastaajan täytyi muutenkin ymmärtää, että tilillä käyneet rahat olivat varsin todennäköisesti rikoksella hankittuja.¹²⁵ Vaikka puolustusargumentti ei menestynyt, vastaajalla on kenties ollut ajatuksena, että tunnusmerkistöä eli tässä tapauksessa rikoshyödyn alkuperää koskeva tietämättömyys sulkisi pois hänen vastuunsa rahanpesusta. Korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä on kuitenkin linjattu, ettei tarkoitukselliseksi katsottu tietämättömyys poista vastuuta. Rikoslain 4 luvun 1 §:n tunnusmerkistöerehdys ei sovellu tämän kaltaisiin tapauksiin. Siksi ei ole estettä tekijän tuomitsemiselle, vaikka tämä välttelisi raskauttavia tietoja tahallaan.¹²⁶

2.5 Yhteisasumista koskeva rajoitussäännös

Esirikoksen tekijän läheiset voivat tietyissä rajoissa hyötyä rikoksella hankitusta omaisuudesta rahanpesuun syylistymättä. Kyseinen RL 32 luvun 11 §:n 2 momentin rajoitussäännös on lyhyt: ”Tämän luvun säännöksiä ei sovelleta rikosentekijän kanssa yhteistaloudessa asuvaan, joka ainoastaan käyttää tai kuluttaa rikosentekijän yhteistalouden tavanomaisiin tarpeisiin hankkimaa omaisuutta.” Hyttisen tavoin pidän rajoitussäännöstä rahanpesun tunnusmerkistön mukaisuuden poistavana elementtinä enkä anteeksiantoperusteena.¹²⁷ Asialla on käytännön merkitystä, sillä jos kyseessä olisi vain anteeksiantoperuste, rikoshyödyn käyttämisestä seuraisi vahingonkorvausvastuu. Anteeksiantoperusteen olemassaolo tai edes syyntakeettomuus ei estä menettämisseuraamuksen tuomitsemista, ei myöskään alle 15 vuoden ikä (RL 10 luvun 1 §:n 2 momentin 2 kohta).¹²⁸

Rajoitussäännös otettiin lakiin rikoslain laajan uudistuksen yhteydessä kätchentärikoksiin liittyvänä jo ennen varsinaisen rahanpesupykälän voimaantuloa. Lainsäätäjän mielestä kohtuusnäkökohtien takia oli syytä varmistaa, ettei perheenjäsentä tai muuta rikosentekijän kanssa yhteistaloudessa asuvaa rangaistaisi vain varastetun ruoan syömisestä tai muusta vastaavasta rikoshyödyn käytöstä. Ylellisyystavarat, joista esimerkkinä mainittiin ainoastaan

¹²⁵ Varsinais-Suomen KO 7.2.2020 R 19/4819. Tuomion perusteluihin sisältynyt argumentti ”vastaajan täytyi ymmärtää” toistui käräjäoikeuden aineistossa usein. Näyttääkin siltä, että alioikeuksissa rahanpesun tahallisuus osoitetaan tyypillisesti pakottavalla päättelyllä. Pitkien perusteluosuuksien puuttuminen kertoo mahdollisesti siitä katsantotavasta, että vastaajalla joko on tai ei ole tietoa omaisuuden laittomasta alkuperästä. Näin ajatellen tahallisuuden toteen näyttäminen ei liene rahanpesurikosten kohdalla kovin vaativaa.

¹²⁶ Piippo 2019 s. 19 ja KKO 2006:64.

¹²⁷ Hyttinen 2021 s. 643–644.

¹²⁸ Heikinheimo 1998 s. 134–135 ja Sahavirta 2008 s. 329–332.

korut, linjattiin pois rajoitussäännöksen piiristä, samoin kaikki ryhtymistekotavat käyttöä ja kulutusta lukuun ottamatta.¹²⁹

Rajoitussäännöksen tulkinnanvaraisuus kiteytyy tavanomaisten tarpeiden määrittelyyn, sillä perheiden tarpeet tunnetusti vaihtelevat elintason mukaan. Mikä yhdelle on ylellisyyttä, on toiselle päivittäistä kulutustavaraa. Jonkinasteinen kulutustapojen vaihtelu myönnetään myös esitöissä mahdolliseksi.¹³⁰ Perheiden elintaso on sallittua peilata tähän päivään. Tutkijat tulkitsevat, että tavanomaisten tarpeiden piiriin voidaan lukea ruoan lisäksi ainakin vaatteet, hygieniatarvikkeet, halvat kännykät ja ylipäänsä kaikki arjessa välttämätön, rahassa mitaten vähäarvoinen esineistö. Sijoitusarvoa omaavat hankinnat kuten asunnot ja kiinteistöt jäävät rajoitussäännöksen soveltamisalan ulkopuolelle.¹³¹

Ratkaisussa KKO 2009:59 rahanpesuun syylliseksi katsottiin avopuoliso, joka oli eri tavoin kuluttanut törkeällä huumausainerikoksella saatuja varoja. Avopuolison katsottiin keskeisellä ja aktiivisella tavalla osallistuneen kulutukseen, joka poikkesi tukien varassa eläneen perheen tavanomaisista oloista. Tileille siirrettyjä käteisvaroja oli käytetty muun muassa 42 000 euron arvoisen auton ja 7 700 euroa maksaneen mönkijän osamaksuihin. Rajoitussäännöksen ei katsottu soveltuvan tapaukseen.¹³² Hyttisen mukaan kyseessä on ainoa ennakkopäätös, jonka perusteella voi päätellä, miten arvokkaita hankintoja ei voi pitää yhteistalouden tavanomaisina tarpeina.¹³³

Esitöiden seuraava kohta on mielestäni hankalasti avautuva: ”Arvosteltaessa sitä, milloin omaisuus on hankittu mainittua tarvetta varten, tulisi ottaa huomioon omaisuuteen ryhtyneen henkilön käsitys omaisuuden käyttötarkoituksesta ryhtymistilanteessa.” Esimerkkinä käytetään jälleen ruokatavaroita, jotka on varastettu jälleenmyyntitarkoituksessa, mutta jälkeinpäin päätetty kuluttaa perheen kesken.¹³⁴ On vaikea päätellä, miten kariutunut myyntiaie lisää tai vähentää teon moitittavuutta esirikoksen tekijän, saati yhteistalouden asukkaiden kannalta. Hyttisen esimerkkinä käyttämä 2 500 euron arvoinen (kenties petoksella tehty) lastenvaateostos on valaisevampi. Sen mukaan rahanpesuna voidaan arvioida tilanne, jossa vaatteet myydään heti netissä. Kyseessä ei ole kumpikaan sallituista tekemuodoista eli käyttö tai kulutus, ja lisäksi vaatteiden myynti eli muuntaminen rahaksi on ollut myös tekijän tarkoitus. Eri asia on, jos perheen lapset käyttävät vaatteita tavanomaiseen tapaan.¹³⁵

¹²⁹ HE 66/1988 vp s. 102 ja 108–109.

¹³⁰ HE 66/1988 vp s. 108.

¹³¹ Sahavirta 2008 s. 295 ja Hyttinen 2021 s. 646–649.

¹³² KKO 2009:59 (Ään.), ks. erityisesti kohdat 4, 15 ja 16.

¹³³ Hyttinen 2021 s. 181.

¹³⁴ HE 66/1988 vp s. 108–109.

¹³⁵ Hyttinen 2021 s. 646–647.

Kun otetaan askel eteenpäin, rajoitussäännöksen soveltuvuutta ei enää voikaan päätellä siitä käyttötarkoituksesta, joka tekijällä on ollut esirikokseen ryhtyessään. Ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa toinen vanhemmista on erehdyttänyt vakuutusyhtiötä ja näin hankkimillaan rahoilla ostanut lapselleen 1 000 euron arvoisen untuvatakin. Oletetaan, että laadukas takki katsotaan välttämättömäksi Suomen oloissa. Takin käyttäminen menisi näin ollen rajoitussäännöksen piiriin. Jos lapsi päättää myydä takin eteenpäin, mikä ympäristötietoisten nykynuorten kesken on enemmän sääntö kuin poikkeus, voidaanko hänen katsoa syyllistyneen rahanpesuun? Arviointiin vaikuttavat ainakin lapsen ikä, tietoisuus rahojen alkuperästä ja moitittavuuden osalta ehkä sekin, myikö hän takin tuliteränä vai ehtikö jo kuluttaa vaatteen niin sanotusti loppuun omalta osaltaan. Esirikoksen tekijän motiivi ei ole relevantti.

Takkiesimerkistä päästään vielä yhteen rajoitussäännökseen sisältyvään juridiseen ongelmaan. Kyse on hallussapidosta. Kun hallussapito lisättiin rangaistavaksi rahanpesun muodoksi vuonna 2011, rajoitussäännös jätettiin ennalleen. Jos lapsi ei myy untuvatakkiaan, mutta lakkaa sitä käyttämästä, voiko rikoshyödyllä hankitun takin omistaminen muuttua rangaistavaksi hallussapidoksi? Onko perheenjäsenten käytettävä takkia vuorotellen kesät talvet, kunnes se menettää rahallisen arvonsa?¹³⁶ Onko takin kierrättäminen tyynyntäyteiksi ja matonkuteiksi rangaistavaa muuntamista vai ainoa laillinen tapa jatkaa käyttöä perhepiirissä? Ajudutaan päättymättömiin ajatuskulkuihin, jotka on mielenrauhan takia parasta haudata. Tosin Hyttinen on yksiselitteisesti sitä mieltä, että vähäarvoisenkin laittoman omaisuuserän muuntaminen, luovuttaminen, siirtäminen ja välittäminen on myös perhekontekstissa rangaistavaa rahanpesua.¹³⁷ Toisaalta hän myöntää, että hyvin vanhoihin ja vähäarvoisiin rahanpesujuttuihin ei kannata käyttää esitutkinnan niukkoja resursseja.¹³⁸

Selvää kuitenkin on, ettei kansainvälinen paine yhdenmukaiseen rahanpesusääntelyyn hevin salli rajoitussäännöksen laajentamista hallussapidolla. Yhteisasujia koskevan poikkeuksen tarpeellisuudesta ja oikeutuksesta on muutenkin käyty jonkin verran keskustelua. Sahavirta pitää säännöstä tarkoitukseltaan vanhentuneena ja ennen kaikkea Suomen kansainvälisten velvoitteiden vastaisena. Niihin nähden rajaus olisi Sahavirran mukaan perusteltu vain kätkemisrikoksiin yhdistettynä. Silti hänkin on haluton poistamaan rajoitussäännöstä laista

¹³⁶ Tosin Hyttisen mukaan edes arvonmenetyks ei puhdistu likaista rahaa, sillä arvon aleneminen voi olla tilapäistä. Hyttinen 2021 s. 267.

¹³⁷ Hyttinen 2021 s. 647.

¹³⁸ Hyttinen 2021 s. 274.

kohtuussyiden takia.¹³⁹ FATFin maaraportissa vuodelta 2019 rajoitussäännös mainitaan kohdassa, jossa Suomen lainsäädännön todetaan olevan vain osittain linjassa Wienin ja Palermon sopimusten kanssa. Raportissa tosin myönnetään, että yhteistaloudessa asuvia koskevaa poikkeusta tulkitaan hyvin ahtaasti.¹⁴⁰

Tutkijoista kenties suopeimmin rajoitussäännökseen suhtautuu Hyttinen esittämällä sen perusteluiksi kohtuullisuuden ja perus- ja ihmisoikeuksiin liittyviä syitä. Näihin sisältyy läheis- ja itsekriminointisuoja. Hyttisen mukaan esirikoksen tekijän puoliso joutuisi ilman rajoitussäännöstä kohtuuttomalla tavalla eri lakien puristuksiin. OK 17 luvun 17 ja 18 §:t sekä kansainväliset ihmisoikeussopimukset antavat luvan olla todistamatta puolisoa vastaan. Jos rajoitussäännöstä ei olisi, puolison olisi rahanpesusyytteiltä välttyäkseen joko jätettävä kotinsa tai ilmiannettava puolisonsa. Kun rajoitussäännöstä perustellaan ihmisoikeutena turvatus läheiskriminointisuojan kautta, onkin melko yllättävää, että kyseessä on kansainvälisesti arvioiden hyvin poikkeuksellinen järjestely.¹⁴¹

Romanialaistutkija Ștefănuț lähestyy esirikoksen tekijän perheenjäsenten rangaistusvastuuta kriminologisella otteella. Hänen mielestään on psykososiaaliset lähtökohdat huomioon ottaen kyseenalaista, että perheenjäseniä rangaistaan rahanpesusta. Onhan olemassa muita, rahanpesua paljon vakavampia rikoksia, joiden suosijoita suojellaan siksi, että he perheenjäseninä ovat sitoutuneita auttamaan tekijää. Toisaalta hän arvioi, että lähipiirin jättäminen vaille rangaistusta lisäksi perheenjäsenen avustuksella tehtyjen rahanpesurikosten määrää räjähdysmäisesti. Romaniassa lainsäätäjät on ratkonut dilemman rikostorjunnan tehokkuutta painottaen siten, että perheenjäseniä kohdellaan rahanpesun rangaistusvastuun osalta täysin samoin kuin ulkopuolisia. Laissa ei tunneta rajoitussäännöksen kaltaista joustomekanismia.¹⁴²

Varsinaisen perheenjäsenen lisäksi yhteisasujia koskevan rajoitussäännöksen on katsottu soveltuvan avopuolisoon ja ydinperhettä kaukaisempaan sukulaiseen. Ratkaisevaa on talouden jakaminen.¹⁴³ Muualle muuttanut ex-puoliso ei Heikinheimon tulkinnan mukaan kuulune rajoitussäännöksen piiriin, vaikka hän eläisi ja elättäisi lapsensa esirikoksen tekijän tuella.¹⁴⁴ Sahavirta toteaa ykskantaan, että tunnetulta rikolliselta elatusapua vastaanottava entinen puoliso syyllistyy rahanpesemiseen.¹⁴⁵ Yhteisasujia koskevan lainkohdan soveltuminen ei edellytä, että perheenjäsenet jatkuvasti elävät saman katon alla, vaan myös kahta tai useampaa

¹³⁹ Sahavirta 2008 s. 295–297.

¹⁴⁰ FATF: Mutual Evaluation Report: Finland 2019 s. 154–155.

¹⁴¹ Hyttinen 2021 s. 642–645 ja Sahavirta 2008 s. 297.

¹⁴² Ștefănuț 2021 s. 498–499.

¹⁴³ HE 66/1988 vp s. 108.

¹⁴⁴ Heikinheimo 1998 s. 116.

¹⁴⁵ Sahavirta 2008 s. 22.

asuntoa käyttävät perheet ja pariskunnat voidaan laskea yhteistalouteen kuuluviksi.¹⁴⁶ Linjaus on käytännöllinen, koska seuraavaksi käsiteltävää avioliittolain (234/1929, AL) 4 luvun mukaista elatusvelvollisuutta tulkitaan samoin. Avioliittolaissa ei ole kohtaa, joka pakottaisi puoliset asumaan yhdessä.

¹⁴⁶ Hyttinen 2021 s. 641.

3 Perhe-elämään liittyvät saannot ja rahanpesu

3.1 Puolison elatus

Tässä luvussa tarkastellaan perheenjäsenten välisiä oikeuksia ja velvollisuuksia sillä oletuksella, että kotitalouden käytössä on likaista rahaa. Toisena oletuksena on, että puoliset haluavat pysyä yhdessä. Ensimmäiseksi otan käsittelyyn avioliittolain 4 luvun 46 §:n 1 momentin, joka koskee puolison elatusta. Sen mukaan avioliitossa molempien osapuolten tulee ”kykynsä mukaan ottaa osaa perheen yhteiseen talouteen ja puolisoitten elatukseen”. Elatuksen katsotaan sisältävän ”puolisoitten yhteisten sekä kummankin henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisen”.¹⁴⁷ Puolisoitten keskinäinen elatusvelvollisuus avioliiton aikana on verrattain huonosti tunnettua perheoikeutta huolimatta siitä, että sen taloudellisesti velvoittavat oikeusvaikutukset tulevat voimaan heti vihkimisestä alkaen. Kyseessä on nykyisen avioliittolain ainoa säännös, joka puuttuu puolisoitten henkilösuhteisiin. Aiemmin vastaavia velvoitteita olivat yhdessä asuminen ja saman sukunimen kantaminen.¹⁴⁸

Elatusta koskevan lainkohdan mukaisia yhteisen talouden menoja ovat ruoka- ja asumiskulut kuten kodin huonekalut, sähköt, vesi ja vuokra. Puolison elatus taas tarkoittaa kykyjen mukaista osallistumista vaatehankintoihin, terveystalouteen ja lomailusta koituviin kuluihin. Myös puolison omat harrastukset ja opiskelut lasketaan samaan kategoriaan.¹⁴⁹ Ajatuksena on, että molemmat puoliset jakavat saman elintason. Elintason yhtäläisyys on johdettavissa aviopuolisoitten tasavertaisuuden periaatteesta, joka todetaan AL 1 luvun 2 §:n 1 momentissa.¹⁵⁰ Elatusvastuu ei jakaudu tasan, vaan lähtökohtaisesti puolisoista enemmän ansaitseva maksaa perheen menoista suuremman osan. Puoliset saavat kyllä sopia elatuksen tasosta toisinkin, mutta kokonaan elatusvelvollisuudesta ei voi luopua, koska kyseessä on pakottava säännös.¹⁵¹

Elatusvelvollisuutta voidaan pitää yhtäältä yksityisoikeudellisena velvoitteena, joka täydentää oikeutta sosiaalietuihin.¹⁵² Toisesta näkökulmasta katsoen puolisoilta saatu elatus saattaa

¹⁴⁷ Lohi 2016 s. 311–314.

¹⁴⁸ Gottberg 2013 s. 10 ja Lohi 2016 s. 1–2.

¹⁴⁹ Rautiala 1975 s. 150 ja 153, Kangas 2018 s. 54–55 ja Lohi 2016 s. 312–313.

¹⁵⁰ Mikkola 2009 s. 144, Gottberg 2013 s. 11 ja Kangas 2018 s. 54. Ks. myös ratkaisun KKO 2004:104 kohta 2, jonka mukaan puolisoille kuuluu avioliiton aikana lähtökohtaisesti sama elintaso, jonka ei tarvitse rajoittaa minimitoimeentuloon.

¹⁵¹ Kangas 2018 s. 55–56, Gottberg 2013 s. 10.

¹⁵² Kangas 2018 s. 53.

vähentää oikeutta sosiaaliturvaan. Kun toinen puolisoista hakee toimeentulotukea, esteeksi voi nousta toisen puolison riittävän korkea tulotaso.¹⁵³ Toimeentulotukeen ei nimittäin ole oikeutta, jos hakija voi saada tarvitsemansa viimesijaisen tuen itseensä nähden ”elatusvelvollisen henkilön huolenpidolla” (laki toimeentulotuesta 1412/1997, ToTul 2 §:n 1 momentti). Tilanteessa, jossa esirikoksen tekijä A:n varat ovat voittopuolisesti laittomasti hankittuja, puoliso B:llä on muutama vaihtoehto. Hän voi joko hankkia toimeentulonsa itse tai hyväksyä sen, että A käyttää hänen elatukseensa rikoshyötyä. Jos taas B joutuu turvautumaan yhteiskunnan apuun, tukisumma voidaan periä A:lta takaisin. ToTul 20 §:n 1 momentin 4 kohdan mukaan takaisinperintä elatusvelvolliselta on mahdollista, jos tämä on ”tahallaan laiminlyönyt elatusvelvollisuutensa”.¹⁵⁴ Takaisinperinnän onnistuminen riippuu toki siitä, mihin A on laittanut likaiset rahat.

Sahavirta argumentoi, että nykyisen sosiaaliturvajärjestelmän ansiosta kenenkään ei tarvitse alistua dominoivan perheenjäsenen tahtoon ja että yhteisasujia koskeva rajoitussäännös olisi tästä syystä käynyt tarpeettomaksi.¹⁵⁵ Itse taas katson, että rajoitussäännös on tarpeen juuri sosiaaliturvajärjestelmän vallitsevien piirteiden vuoksi, jos hyväksytään puolisoille oikeus pysyä liitossaan. Ilman omaa toimeentuloa puoliso B on esirikoksen tekijä A:lta saadun elatuksen varassa. Elatuksen taso pitäisi kuitenkin sovittaa rajoitussäännöksen raameihin eli perheen oloihin nähden tavanomaiseen rikoshyödyn käyttöön ja kulutukseen. Ylilyönteihin ei pidä livetä, koska rikoshyödyn tuhlaileva käyttö voidaan tulkita peittämis- ja häivyttämistarkoituksessa tehdyksi rahanpesuksi.¹⁵⁶

Kaikesta edellä sanotusta seuraa, että aviopuoliso B:n elatukseen perustuva oikeus samaan elintason ei välttämättä toteudu likaista rahaa hyödyntävässä yhteistaloudessa. B voi vaatia tuomioistuimessa AL 47 §:ään vedoten elatusapua sillä perusteella, että toinen on lyönyt elatusvelvollisuutensa laimin. Tilien tutkiminen kuitenkin lisää kiinnijäämisen riskiä. A:n kohdalla rikosvastuu seuraisi esirikoksesta ja B:n joutuisi tilille rahanpesusta, jos hän olisi varojen alkuperästä tietoinen. Käytännössä juuri kukaan ei vie elatusriitoja oikeuteen avioliiton aikana vaan vasta välirikon jälkeen.¹⁵⁷

¹⁵³ Saarenpään mukaan on ongelmallista, että sosiaalioikeudessa puolisoita kohdellaan yhtenä yksikkönä kahden tukea tarvitsevan yksilön sijasta, vaikka perusoikeudet ensisijaisesti suojaavat yksilöitä. Saarenpää 2011, s. 254–255. Työmarkkinatuen tarveharkinnan osalta samasta ongelmasta ks. Faurie ja Kalliomaa-Puha 2010 s. 1274.

¹⁵⁴ Ks. myös Lohi 2016 s. 318.

¹⁵⁵ Sahavirta 2008 s. 295.

¹⁵⁶ Hyttinen 2021 s. 629–630, LaVM 13/2020 vp s. 5 ja ratkaisun KKO 2009:59 kohdat 11 ja 14.

¹⁵⁷ Agell ja Brattström 2008 s. 57 ja Gottberg 2013 s. 11.

Miksi sitten arvioin, että rahanpesun kielto vie B:ltä oikeuden täyteen puolisolta saatavaan elatukseen, mutta sallii sen kuitenkin perheen tavanomaisten tarpeiden mukaisena? Rajoitussäännöksen olemassaolo tietysti selittää asiaa, mutta avaan ajatteluani myös perusoikeuksien kannalta. Ensinnäkin Suomen perustuslain (731/1999) 19 §:n 1 momentti turvaa jokaisen oikeuden välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Tämä oikeus on kanavoitu ToTul:iin ja täydentävästi AL 4 luvun 46 §:n 1 momenttiin. Tutkijoiden tulkinnan mukaan kyseinen perusoikeus kuuluu kaikille, jotka eivät mitenkään muuten saa hankituksi ihmisarvoisen elämän vaatimia välttämättömyyksiä kuten ruokaa, vaateita, asuntoa ja sosiaali- ja terveystalvuita.¹⁵⁸ Jos oikeus sosiaaliturvaan todella koskisi jokaista yksilöä puolison tuloihin katsomatta, ei olisi tarvetta tehdä pienintäkään myönnytyistä, joka mahdollistaa rikoshyödyn varassa elämisen.

Välttämättömän toimeentulon turvaaminen jokaiselle lienee niin arvokas päämäärä, että liikaisen rahan kuluttaminen rajoitussäännöksen rajoissa voidaan hyväksyä. Näkemys ei todennäköisesti tyydytä yhteiskunnan minimi-tuen varassa eläviä. Lainsäätäjät voisi halutessaan supistaa myös rajoitussäännöksen sovellusalan kattamaan vain välttämättömimmän toimeentulon, tai ainakin aiheesta olisi mahdollista käydä kriminaalipoliittista keskustelua. Siinä huomioon otettavaksi kuuluisi mielestäni eräs perhe-elämän sopusointuun liittyvä seikka: AL 2 §:n mukaisesta tasavertaisesta avioliitosta huolenpitovelvoitteinen ei jäisi juuri mitään jäljelle, jos A elelisi vauraasti hankkimallaan rikoshyödyllä ja lohkaisisi B:lle vain elatuksen murusia.

Elatusvelvollisuus jatkuu ennallaan siihen asti, kunnes puoliset tuomitaan avioeroon tai toinen heistä kuolee.¹⁵⁹ Vielä harkinta-ajan kuluessakin puolisoista varakkaampi voi joutua huolehtimaan toisen elatuksesta esimerkiksi antamalla tämän asua talossaan ilmaiseksi.¹⁶⁰ Siinä tapauksessa, että talo on hankittu edes osittain rikoshyödyllä, elatukseen liittyvä asumisoikeus ei päde edes avioliiton hyvinä aikoina. Hyttisen tulkinnan mukaan rikoshyödyllä hankitussa omakotitalossa asuminen ilmentää hyötymistarkoitusta, jos puoliso

¹⁵⁸ Tuori ja Kotkas 2016 s. 261–266.

¹⁵⁹ Lohi 2016 s. 311–312 ja 334–335. Avioeron jälkeen Suomessa harvoin määrätään elatusapu maksettavaksi entiselle puolisolle. Kyseeseen voi tulla lähinnä elatustarpeen mukainen, määräaikainen vähimmäisturva. Ks. esim. KKO 2010:3 (Ään.), jossa heikosti suomea puhuvalle, kouluttamattomalle puolisolle määrättiin kolmen vuoden ajaksi 300 euron kuukausittainen elatusapu.

¹⁶⁰ Lohi 2016 s. 369–370.

saa tietää talorahojen alkuperästä. Rahanpesusyytteet välttääkseen hänen olisi muutettava ulos heti tiedon saatuaan.¹⁶¹ Kodittomaksi jäävä B on ehkä sittenkin pakotettu hakemaan eroa.

3.2 Tasinko avioerotilanteessa

Avioeron yhteydessä puolisoiden omaisuuksien säästöt lasketaan yhteen ja jaetaan lähtökohtaisesti tasan, jos avio-oikeutta puolison omaisuuteen ei ole avioehtosopimuksella tai muilla keinoin rajattu. Omaisuuden jakamista kutsutaan ositukseksi, ja siitä on paljon säännöksiä AL:n IV osassa. Ositukseen ryhtyminen ei ole välttämätöntä, eikä eroavien puolisoiden ole pakko pitäytyä tasajaon periaatteessa. Osituksessa menetellään tyypillisesti siten, että enemmän omistava puoliso antaa omastaan tasinkona eli tasoitussuorituksena vähemmän omistavalle niin suuren osan, että molemmille jää sama määrä omaisuutta.¹⁶² Ositusta voidaan nykyisin myös sovitella AL 103b §:n mukaisesti, jos se ”muutoin johtaisi kohtuuttomaan lopputulokseen taikka siihen, että toinen puoliso saisi perusteettomasti taloudellista etua”.¹⁶³

Esimerkkipariskuntamme on ajautumassa eroon, ja taivasalle joutuva B toivoo saavansa tasinkona A:lta osan tämän omaisuudesta. Osituksen ensi vaiheessa on päästävä sopuun siitä, mitä luovutuskelpoista A entiselle puolisolleen antaa.¹⁶⁴ Lähtökohtaisesti tasinkovelvollinen päättää asiasta, ja tasingon saa aina suorittaa rahana.¹⁶⁵ B ei saa ottaa tasinkona vastaan mitään rikoshyödyksi tietämäänsä syyllistymättä rahanpesuun.¹⁶⁶ B:n kannalta olisikin parasta, että esirikoksen tekijä A:lla on myös laillisesti hankittua omaisuutta, josta hän maksaa B:lle tälle kuuluvan osuuden. Avioliiton kariuduttua B voinee vaatia itselleen laillista omaisuutta jyrkästi ja toimitusositukseen turvautuen, sillä motivaatio ex-puolison varjelemiseen esirikosten paljastumiselta on todennäköisesti laskenut.¹⁶⁷ Käytännössä lojaalisuus tai pelko rahanpesusyytteistä saattaa yhä rajoittaa B:n toimintamahdollisuuksia.

¹⁶¹ Hyttinen 2021 s. 648–649.

¹⁶² Lohi 2016 s. 384–388.

¹⁶³ Gottberg 2013 s. 37–42. Sovittelun edellytyksistä ks. Lohi 2016 s. 622–651, erityisesti 622–624.

¹⁶⁴ Lohi 2016 s. 563.

¹⁶⁵ Isotalo 2015 s. 4.

¹⁶⁶ Hyttinen 2021 s. 649. Mielestäni rikoshyöty on tasingoksi soveltumatonta myös siksi, että pääsäännön mukaan omaisuus pitää arvostaa *käyvän myyntihinnan* mukaan. Ks. esim. Lohi 406. Kuten aiemmin kappaleessa 1.1 todettiin, likainen raha ei ole samanarvoista kuin puhdas.

¹⁶⁷ Toimitusosituksessa käräjäoikeuden määräämä pesänjakaja selvittää aviovarallisuussuhteet ja tekee osituksen AL:n määräyksiä noudattaen joko kokonaan tai niiltä osin, mistä osapuolet ovat riitaisia. Gottberg 2013 s. 30 ja Lohi 2016 s. 382. Ks. myös Kangas 2018 s. 199, joka huomauttaa, että pankkisalaisuus rajaa myös pesänjakajan oikeutta saada tietoa puolison varallisuudesta. Omaisuuden salaaminen on rikosoikeudellisesti petos etenkin, jos menettely siirtää tasingonmaksuvelvollisuuden vähemmän omistavalle.

Entinen puoliso mahtuu edelleen niin sanotun itse- ja läheiskriminointisuojaan piiriin. B:n ei ole avioeron jälkeenkään pakko todistaa A:ta vastaan tuomioistuimessa.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 18 §:n 1 momentin mukaan ”jokaisella on oikeus kieltäytyä todistamasta siltä osin kuin todistaminen saattaisi hänet tai häneen 17 §:n 1 momentissa tarkoitettussa suhteessa olevan henkilön syytteen vaaraan tai myötävaikuttaisi hänen tai häneen mainitussa suhteessa olevan henkilön syyllisyyden selvittämiseen”.¹⁶⁸

Ihmisoikeuksien tasolla itsekriminointisuoja sisältyy kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen (KP-sopimus), tarkemmin sen 14 artiklan 3 kappaleen g-kohtaan.¹⁶⁹

Rajoitussäännöksestä ei ole B:lle enää apua erilleen muuttamisen jälkeen. B:n täytynee kieltäytyä rikoshyödyn pienimuotoisestakin käyttämisestä ja kuluttamisesta, sillä ilman yhteisasumisen tuomaa poikkeusta hän on jatkuvasti vaarassa syyllistyä tarkoitusta korostavaan rahanpesuun. Näin voi päätellä, jos lakia tulkitaan hyvin tiukasti kohtuuskäytökulmat sivuuttaen. Hallussapidon kriminalisoinnin takia näyttää jopa siltä, että elatuksena saatujen, rikoshyödyllä hankittujen henkilökohtaisten tavaroiden pitäminen eron jälkeen on B:n kannalta riski.¹⁷⁰ Seuraavan käräjäoikeuden ratkaisun perusteella päätellen, että myös hyvin vähäarvoista irtaimistoa koskeva rahanpesujuttu saattaa päätyä oikeusprosessiin:

Käräjäoikeus tuomitsi rahanpesusta vastaajan, joka oli lainannut tiliään toiselle ja tällä menettelyllään mahdollistanut verkkopetoksen toteutumisen. Tilille oli maksettu 47 euroa olemattomista urheilutrikoista. Esirikoksen tekijä oli laittanut trikoista ilmoituksen verkon tunnetulle kauppapaikalle.¹⁷¹

Tasingosta luopumiselle ei ole juridisia esteitä. B:n mahdollisia velkojia tasingosta luopuminen todennäköisesti harmittaa, mutta heillä ei ole oikeuskeinoja tappionsa korvaamiseksi. Ositusta ei peräytetä, vaikka heikossa taloudellisessa tilanteessa oleva puoliso luopuisi tasingosta osittain tai kokonaan.¹⁷² B:n pidättäytymistä tasingon vastaanottamisesta ei myöskään arvioida puolisolle annettuna lahjana, jos asiassa seurataan korkeimman hallinto-

¹⁶⁸ Läheiskriminointisuojaan merkityksestä ks. Tapanila 2019 kappale 4.8 Läheiskriminointisuoja. Itsekriminointisuojaan rikosvastuun poistavana elementtinä palataan myöhemmin tämän opinnäytetyön kappaleessa 4.2.

¹⁶⁹ SopS 8/1976 ja Tapani 2011 s. 581.

¹⁷⁰ Avioliittolain puolesta asiassa ei ole ongelmaa, sillä osituksessa puoliso saa ottaa päältäpäin itselleen kohtuullisen määrän omia vaatteitaan ja henkilökohtaista käyttöönsä varten tarkoitettuja esineitä (AL 91 §). Lohi 2016 s. 386.

¹⁷¹ Varsinais-Suomen KO 8.4.2020 R 20/134.

¹⁷² Lohi 2016 s. 845–847 ja Kangas 2018 s. 260–261.

oikeuden ennakkoratkaisua KHO 2014:135.¹⁷³ A ei siten joudu maksamaan lahjaveroa siitä laskennallisesta rikoshyödyn arvosta, jonka B jättää ottamatta vastaan, sikäli kuin moisen arvon edes pystyisi määrittämään.

Lohi esittelee tapahtumaketjun, jossa tasinkona puolisolta toiselle siirtyy sivullisen omistama, 20 000 euron arvoinen taulu. Tasingon saaja B on vilpittömässä mielessä, mutta osituksen jälkeen hän saa tietää taulun todellisen alkuperän eli Lohen sanoin sivullisomistuksen. Jos B palauttaa taulun sen oikealle omistajalle, A:n tulee maksaa B:lle korvauksena taulun arvoa vastaavat 20 000 euroa.¹⁷⁴ On huomattava, että esimerkkitapauksessa tulokulma on varallisuus oikeudellinen. Jos taulu on varastettu tai hankittu petoksella, pelkkä sovitteluratkaisu hyödyn palauttamisineen ei mielestäni riitä oikeusjärjestelmän uskottavuuden kannalta. Rikosoikeudessa oikeudenmukaisuuden on katsottu edellyttävän, että taloudellista hyötyä tuottaviin rikoksiin liittyy rangaistusuhka.¹⁷⁵

Edellä on oletettu, että puoliso B on vilpittömässä mielessä toimiva, rikoksia kaihtava henkilö. Toisinkin voisi olla. Eroavat puoliset allekirjoittavat tavallisesti osituslaskelman sisältävän osituskirjan, josta selviää, mikä osa omaisuudesta jää tai siirtyy kenellekin.¹⁷⁶ On mahdollista ajatella, että B hankkii osituskirjalla lainhuudon A:lta tasinkona saamaansa, rikoshyödyllä hankituksi tietämäänsä kiinteistöön. Jos rikoshyödyn todellinen luonne näin peittyi tai häivytti, B syyllistyy seurausta edellyttävään rahanpesuun. Ulkopuolisen silmin kiinteistö näyttää erossa saadulta. Tositteina saannosta ovat osituskirja ja lainhuutotodistus. Tasinkona siirtyvästä kiinteistöstä ei tarvitse eikä verotuksellisesti kannata laatia kauppakirjaa, jos siirrossa ei käytetä ulkopuolisia varoja.¹⁷⁷

Sopimusosituksessa omaisuuden jako on varsin vapaata, joskin velkojat voivat saada huomattavan ylisuuren tasingon peräytymään takaisinsaantilain (laki takaisinsaannista konkurssipesään 758/1991) 9 §:n ja AL 104 §:n nojalla.¹⁷⁸ Sopimusositusta koskeva osituskirja on sisällöltään vapaamuotoinen asiakirja, jonka osapuolet allekirjoittavat ja

¹⁷³ Ratkaisussa KHO 2014:135 oli kyse eroavasta pariskunnasta, joka oli päättänyt sovittelulla ositustaan siten, että tasinkoon velvollinen puoliso B pystyi jatkamaan elinkeinoaan maatilalla. A halusi luopua isosta tasingosta kokonaan, mitä Verohallinnon ennakkoratkaisun mukaan ei ollut pidettävä B:n saamana verotettavana lahjana. Veronsaajien oikeudenvallontayksikkö valitti asiasta, mutta hallinto-oikeus piti ennakkoratkaisun voimassa. Perusteluissa todettiin, ettei avioliittolaisissa ole osituspakkoa ja että ositussäännöt ovat dispositiivisia. Lisäksi osituksessa saatu omaisuus on verovapaata. KHO ei muuttanut hallinto-oikeuden ratkaisua. Kangas 2018 s. 261.

¹⁷⁴ Lohi 2016 s. 828–830.

¹⁷⁵ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019 s. 67–71.

¹⁷⁶ Gottberg 2013 s. 29.

¹⁷⁷ Maanmittauslaitos: Kirjaamisen menettelyn käsikirja s. 130. Verokohtelun osalta ks. Salminen 2009 s. 2–4.

¹⁷⁸ Lohi 2016 s. 845–854.

todistajat todistavat.¹⁷⁹ Osituskirjaa ei tarvitse rekisteröidä mihinkään, paitsi että tietyissä tapauksissa rekisteröinti Digi- ja väestötietovirastoon on hyödyllistä, jos tavoitellaan suoja puolison velkojia vastaan.¹⁸⁰ Lisäksi tiedetään, että tasinko on verovapaata tuloverolain (1535/1992) 51 §:n mukaan. Esimerkin kiinteistöstä ei tarvitse maksaa tasinkoon perustuvan siirron yhteydessä edes varainsiirtoveroa, jos ulkopuolisia varoja ei käytetä (laki varainsiirtoverosta 931/1996, 2 luvun 4 §:n 3 momentti).¹⁸¹ Näin ollen rahanpesuaikeissa toimiville A:lle ja B:lle saattaisi tulla mieleen hyödyntää ositusta harhauttamiselementin sisältävänä valeoikeustoimena.¹⁸² Erotakaan ei tarvitse, sillä ositus jää voimaan, vaikka avioerohakemus raukeaisi harkinta-ajan kuluttua umpeen.¹⁸³ On myönnettävä, että kuvatus kaltainen menettely lienee varsin harvinaista. En löytänyt aineistosta enkä korkeimman oikeuden ratkaisujen joukosta yhtäkään osituksen ja rahanpesun yhdistävää tuomiota.¹⁸⁴

3.3 Lapsen elatus

Oikeus riittävään elatukseen on lapsen oikeuksista merkittävimpiä.¹⁸⁵ Niin kauan kuin perhe-elämä jatkuu tasaisena, lapsen elatus tavallisesti hoituu ilman muodollisia sopimuksia ja oikeusriitoja samaan tapaan kuin puolison elatus edellä. Laissa lapsen elatuksesta (704/1975, ElatusL) säädetään, että elatuksen taso perustuu lapsen kehitystasoa vastaaviin tarpeisiin (ElatusL 1 §) ja vanhempien elatuskykyyn (ElatusL 2§). Vanhempien elatusvelvollisuus jatkuu pääsääntöisesti siihen asti, että lapsi täyttää 18 vuotta (ElatusL 3 §).¹⁸⁶ Elatukseen liittyviä järjestelyjä kuten muitakin lapsia koskevia oikeudellisia ratkaisuja ohjaa johtavana oikeusperiaatteena lapsen etu.¹⁸⁷ Tulkintojen on sovittava yhteen YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (SopS 60/1991, LOS) kanssa, koska kyseinen ihmisoikeussopimus on Suomessa laintasoisesti velvoittava.¹⁸⁸ Lapsen etu on kattokäsite, jonka alle asettuu kaikkien LOS:ssa

¹⁷⁹ Gottberg 2013 s. 29.

¹⁸⁰ Kangas 2018 s. 261. Kirjassa mainitun maistraatin sijaan viraston nimi on nykyisin Digi- ja väestötietovirasto.

¹⁸¹ Salminen 2009 s. 2–4.

¹⁸² Mahdollisista valeoikeustoimista seurausta edellyttävän rahanpesun yhteydessä ks. HE 180/1992 vp s. 18.

¹⁸³ Gottberg 2013 s. 36.

¹⁸⁴ Ositusta on pidetty valeoikeustoimena ainakin tapauksissa KKO 1959 II 53 ja KKO 2012:16. Niissä menettely liittyi velkojien välttelyyn, ei rahanpesuun. Lohi 2016 s. 858–860.

¹⁸⁵ Saarnilehto 2006 s. 171 ja Hovila 2016 s. 5.

¹⁸⁶ Gottberg 2013 s. 209–212.

¹⁸⁷ Ks. esim. Kaisto ja Oulasmaa 1996 s. 264–265.

¹⁸⁸ Hakalehto 2021 s. 678.

määriteltyjen oikeuksien toteutuminen. Tiivistetysti kyse on lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen optimimisesta.¹⁸⁹

Tässä vaiheessa mukaan otetaan lapsi C, jota kohtaan esirikoksen tekijä A ja tämän aviopuoliso B ovat yhdessä elatusvelvollisia. Eri variaatioiden karsimiseksi esimerkkiperheen lapselle annetaan kiinteä ikä, 16 vuotta. Rikosoikeudellinen vastuukäraja on täyttynyt, joten lapsi on tiettyjen edellytysten täytyessä vaarassa syyllistyä rahanpesuun. Jos perheen rahat ovat edelleen pitkälti likaisia, mutta C haluaa uuden mönkijän tai mopoauton, hänen olisi ansaittava rahat omalla työllään.¹⁹⁰ A:lta saatuna elatuksena halpa tai käytetty polkupyörä olisi luultavasti sen tason menopeli, joka C:n olisi rikokseen syyllistymättä turvallista ottaa vastaan. Pyöränhän voidaan ajatella olevan välttämätön koulumatkoja varten. Käytännössä asia ei ole yksinkertainen, jos pyörä sattuu olemaan varastettu. C joutuu vaikeaan tilanteeseen, jos hän jää kiinni käyttäessään A:n laittomasti hankkimaa polkupyörää. Häntä luultavasti epäillään varkaudesta (RL 28 luvun 1 §). C:n on käytännössä ilmiannettava vanhempansa A, jotta pyörän käyttöä arvioitaisiin kätkemis- tai rahanpesurikoksena ja jotta yhteistalouden asukkaita koskeva rajoitussäännös sulkisi C:n rikosvastuun pois. Tilanne on ongelmallinen edellä kappaleessa 3.2 esitellyn itse- ja läheiskriminointisuojan kannalta.¹⁹¹

Palaan takaisin asetelmaan, jossa A ja B ovat eronneet. Yhteistalous on purettu, ja C asuu pääasiallisesti vanhempansa B:n luona. A on velvoitettu osallistumaan C:n elatukseen maksamalla elatusapua. Aluksi on syytä erottaa toisistaan kaksi käsitettä, elatusapu ja elatustuki. Elatusapu on lapsesta erillään asuvan vanhemman tyypillinen tapa huolehtia elatuksesta. Vanhemmat voivat sopia elatusavun määrästä ja maksutavasta keskenään vapaamuotoisesti ilman viranomaisten puuttumista asiaan. Yleisempää tosin lienee, että joko sosiaaliviranomainen tai käräjäoikeus vahvistaa kiinteän, kuukausittaisen elatusavun ElatusL:n 4 §:n mukaan. Elatusavun määrästä vanhemmat saavat sopia melko vapaasti, kunhan se pysyy kohtuuden rajoissa lapsen tarpeisiin ja vanhemman elatuskykyyn nähden.¹⁹²

Elatustuki puolestaan on yhteiskunnan tarjoama turvaverkko. Sitä koskee elatustukilaki (580/2008, ETukiL). Elatustukea maksetaan, jos elatusvelvollinen ei pysty maksamaan tai ei halua maksaa osuuttaan lapsen elatuksesta. Laiminlyöntitapauksissa elatusvelvollinen joutuu

¹⁸⁹ Hovila 2016 s. 5 ja 12.

¹⁹⁰ Vrt. mönkijän ja auton hankintahinnat ratkaisussa KKO 2009:59.

¹⁹¹ Ks. myös Hyttinen 2021 s. 642–643.

¹⁹² Gottberg 2013 s. 211–212.

kuitenkin maksamaan puuttuvat tuet takaisin Kansaneläkelaitokselle (ETukiL 19 §). Jos elatusapu on suurempi kuin elatustuki, erotuksesta kertyy erääntynyttä saatavaa myös lapselle. Saatavat vanhentuvat aikanaan, mutta toinen huoltajista ei saisi antaa rästejä lapsen puolesta anteeksi. Holhoustoimilain (laki holhoustoimesta 442/1999) 32 §:n 1 momentti kieltää antamasta päämiehen omaisuutta lahjaksi.¹⁹³

A:n maksama elatusapu on oikeudellisesti ajatellen C:lle kuuluvaa rahaa, mutta B päättää sen käytöstä lapsen elatukseen. Lapsen kanssa asuva huoltaja toimii asiassa lapsen edustajana.¹⁹⁴ Jos B osaa jo varoa likaista rahaa, hän ei ota vastaan käteissuorituksia. A:n laillisiin tuloihin sopeutettu kohtuullinen elatusapu kuukausittaisina tilisuorituksina saattaa olla hajonneelle perheelle paras tapa järjestää asiat. B ei voi kokonaan kieltäytyä elatusavusta, koska jo mainitun holhoustoimilain lahjoituskiellon lisäksi ElatusL:n 7 §:n 3 momentissa on luopumiskiello. Sen mukaan ”sopimus, jolla lapsen puolesta on luovuttu oikeudesta saada elatusapua vastaisuudessa”, katsotaan mitättömäksi.¹⁹⁵ Lisäksi lähtökohtaisesti on lapsen edun mukaista saada elatusta myös etävanhemmaltaan.¹⁹⁶

Edellä kappaleessa 3.1 todettiin Hyttisen tulkintaa seuraten, että puoliso B ei saa jäädä asumaan A:n rikoshyödyllä hankkimaan omakotitaloon. Lapsen etu ja lasten oikeuksia koskeva yleissopimus saattavat muuttaa asetelmaa C:n osalta. Oletetaan, että 16-vuotias C viettää lomansa ja osan viikonlopuista A:n luona. LOS:n 2 artiklan 2 kohdan mukaan lasta on suojeltava syrjinnältä ja rangaistukselta, jotka perustuvat hänen huoltajiensa asemaan tai toimintaan. Artiklan 9 kohdassa 1 kielletään erottamasta lasta vanhemmistaan, ellei siihen ole pakottavaa perustetta. Saman artiklan kohdassa 3 velvoitetaan sopimusvaltiot kunnioittamaan vanhemmistaan erossa asuvan lapsen oikeutta ”ylläpitää suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempaansa, paitsi jos se on lapsen edun vastaista”.¹⁹⁷

Mainittujen sopimuskohtien perusteella C:n ajoittainen tai yhtä hyvin kokoaikainenkin asuminen A:n luona osin rikoshyödyllä maksetussa talossa pitäisi mielestäni sallia täysi-ikäistymiseen saakka. Pidän alaikäisen lapsen oikeutta elatukseen suojelun arvoisena siinäkin tapauksessa, että elatukseen käytetään rikoshyötyä yksittäistapauksissa enemmän kuin rajoitussäännös tähänastisen oikeuskäytännön perusteella on sallinut. Vasta-argumenttina voi

¹⁹³ Gottberg 2013 s. 224 ja 244–247.

¹⁹⁴ Gottberg 2013 s. 215.

¹⁹⁵ Gottberg 2013 s. 210–211.

¹⁹⁶ KKO 2016:74 kohta 12.

¹⁹⁷ SopS 60/1991.

toki esittää, ettei ole lapsen edun mukaista elää rikollisen elämäntavan vaikutuspiirissä. Lapsen oikeus molempiin vanhempiinsa ja perhe-elämän suoja ovat kuitenkin vahvoja perus- ja ihmisoikeuksia.¹⁹⁸ Omaisuus- tai talousrikollisuus tuskin riittää perhesuhteiden katkaisemisen perusteeksi.

Tämän kappaleen tulkintakannanottoihin liittyy paljon epävarmuutta, sillä lapsen elatuksen kytköstä rahanpesurikoksiin ei tietääkseni ole liiemmin käsitelty oikeuskirjallisuudessa eikä ylimpien oikeusasteiden oikeuskäytännössä. Jos tulkinnat johdettaisiin pelkästään rikoslain säännöksistä, voitaisiin päätyä hyvin erilaisiin näkemyksiin. Yhtä kaikki lapsen syyllistyminen rahanpesuun elatusta vastaanottamalla on mielestäni verrattain kaukaa haettua ennen kaikkea siksi, että hänen puolestaan varoja hallitsee huoltaja. Ilman omia tuloja C:llä ei juuri ole liikkumavaraa, vaikka hän tietäisikin A:n varojen likaisen alkuperän. Kun kyse on lapsen elatuksesta, lapsi C:tä todennäköisempi rahanpesua koskevan rangaistusvastuun kohde on mielestäni ex-puoliso B. Jos B ottaa A:lta vastaan tai välittää suuria määriä rikoshyödyksi tietämiään varoja C:n elatukseen, hänellä voidaan katsoa olevan hyötymistarkoitus. Likaisen rahan siirtyminen kotitaloudesta toiseen elatuksen varjolla on kiistatta omiaan peittämään ja häivyttämään varojen todellista alkuperää.

Elatuksesta erillään tulevat arvioitavaksi tilanteet, joissa C ottaa tietoisesti A:lta vastaan rikoshyötyä enemmän kuin hänen elatustarpeensa edellyttäisi. A ja C saattavat jopa toimia yhdessä ja hyödyntää lapsen pankkitiliä likaisen rahan alkuperän peittämiseen ja häivyttämiseen. Tällainen menettely on suhteellisen helposti tulkittavissa tarkoitusta korostavaksi rahanpesuksi. Ulkopuolisen on hankala erottaa, mikä on normaalia viikkorahojen virtaa ja mikä niin kutsuttua smurffausta eli rikoshyödyn viemistä pankkijärjestelmään hyvin pieninä kertaerinä.¹⁹⁹

3.4 Perintö

Voiko esirikoksen tekijän rintaperillinen syyllistyä rahanpesuun ottamalla vastaan likaista rahaa perintönä? Asiaa on pohtinut Hyttinen etenkin liian pysyvyyden ja laillisuusperiaatteen taannehtivuuskiellon (RL 3 luvun 2 §:n 1 momentti) kannalta. Kyseisen lainkohdan mukaan

¹⁹⁸ Ks. Euroopan unionin perusoikeuskirjan (2000/C 364/01) artikla 7: ”Jokaisella on oikeus siihen, että hänen yksityis- ja perhe-elämänsä, kotiaan sekä viestejään kunnioitetaan.” Euroopan yhteisöjen virallinen lehti 18.12.2000 C 364/10.

¹⁹⁹ Smurfing on yleinen termi kansainvälisissä rahanpesua koskevissa artikkeleissa. Ks. esim. Tupman 2010 s. 152. Suomen kieleen tuotuna sitä on käyttänyt ainakin Sahavirta 2021 s. 1098.

”syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi”. Hyttisen ja osin Sahavirran päättelyä seuraten totean, että likainen raha pysyy likaisena läpi vuosikymmenten, ellei sitä jossain välissä palauteta omistajalleen tai konfiskoida valtiolle. Esirikoksen syyteoikeuden vanheneminen ei vaikuta rahanpesun vanhentumiseen, koska esirikosta ja rahanpesua voidaan pitää toisistaan erillisinä tekoina. On samantekevää, vaikka likainen raha olisi hankittu rikoksella jo ennen vuotta 1994, jolloin rahanpesua ei vielä ollut lisätty rikoslakiin. Likaisuutta ei poista edes se, että rikoshyöty on välillä ollut vilpittömässä mielessä olevan henkilön hallussa. Hyttisen kehittämässä esimerkissä rikoshyöty kulkeutuu ostotoimeksiannon kautta esirikoksen tekijän iäkkäälle, vilpittömässä mielessä olevalle vanhemmalle. Tämän kuoltua laitton omaisuus palautuu perinnön kautta takaisin esirikoksen tekijälle näennäisesti puhdistuneena.²⁰⁰

Rahanpesuun syyllistyminen perimällä on siis teoriassa mahdollista. Koska kappaleessa 2.4 olen suhtautunut varauksellisesti seurausta edellyttävän rahanpesun tunnusmerkkeihin, tutkin, voiko perimällä syyllistyä tarkoitusta korostavaan rahanpesuun. Oletetaan, että esirikoksen tekijä A kuolee ilman testamenttia. Hänen jäämistönsä kuuluu moneen kertaan mainittu omakotitalo, jonka rakentamiseen on käytetty rikoshyötyä. Ainoa perillinen on aikuiseksi ehtinyt lapsi C.²⁰¹ A:lta ei jää leskeä, koska hän oli eronnut B:stä ja ositus oli näiden kahden välillä toimitettu jo aiemmin. Perintöä ei tarvitse jakaa. Kaikki on menossa C:lle. Herää kysymys, voiko jäämistön likaisuudesta tietoiseksi tullut C mitenkään välttyä ottamasta perintöä vastaan. Seuraava Aarnion siteeraus on metodikirjasta ja käsittelee analyttisen oikeustieteen mahdollisuuksia, mutta tuntuu hyvin avaavan ongelmaa:

”On tarkoituksenmukaisuuskysymys (”makuasia”), sanotaanko perinnön siirtyneen perittävältä perillisille kuolinhetkellä vai myöhemmin. Ratkaisevaa on, mitä käsitteellä ”siirtyminen” täsmällisesti ottaen tarkoitetaan, toisin sanoen, mitä oikeusseuraamuksia mihinkin oikeustositseikkojen yhdistelmään liittyy. Aikaulottuvuuteen siirrettynä voidaan silloin puhua siirynnän vaihteellisuudesta.”²⁰²

C:n kannalta käsitteen täsmällisellä sisällöllä voi olla merkitystä. Jos perintö siirtyy C:lle välittömästi A:n kuollessa, perillinen ei mitenkään aktiivisesti voi päättää ryhtyvänsä rikoshyötyyn. Jos taas perintö siirtyy vasta myöhemmin, C voi harkita eri vaihtoehtoja. Aarnion tulkinnan mukaan vallintaoikeus jäämistöön siirtyy ainoalle perilliselle perittävän

²⁰⁰ Hyttinen 2021 s. 260–271. Ks. myös Sahavirta 2008 s. 347–348.

²⁰¹ Kasvatin fiktiivisen lapsen tässä välissä aikuiseksi, koska aiheen kannalta ei ole olennaista selostaa edunvalvojan sijaisen nimittämistä alaikäiselle perijälle.

²⁰² Minun metodini / Aarnio 1997 s. 41.

kuolinhetkellä siten, että sivulliset eivät pääse omaisuuteen käsiksi.²⁰³ Samoin verovelvollisuus alkaa perinnönjättäjän kuolemasta (perintö- ja lahjaverolaki 378/1940, PerVL 5 §).²⁰⁴ Varsinaisen omistusoikeuden siirtyminen edellyttää muitakin toimia, koska kenenkään ei pidä tahtomattaan joutua ottamaan jäämistöä vastaan. Perintö on siten tiettyssä mielessä jo siirtynyt kuolinhetkestä lukien, mutta siirtymisen pysyvyys pitää vielä osoittaa.²⁰⁵ Perintökaaren (40/1965, PK) 16 luvun 2 §:n 2 momentissa todetaan, että perillisen ”on katsottava vastaanottaneen perinnön, jos hän on yksin tai muiden kanssa ottanut pesän hoitoonsa, osallistunut perunkirjoitukseen tai perinnönjakoon taikka perillisenä muutoin ryhtynyt jäämistöä koskeviin toimiin”.²⁰⁶

Jos C haluaa välttää perintöverot ja rahanpesusyytteet, häntä kiinnostanee, miten perinnöstä voi luopua kokonaan. Niin sanottu tehokas luopuminen edellyttää pidättäytymistä kaikista toimista, jotka voidaan tulkita perinnön vastaanottamiseksi (PK 17 luvun 2 a §).²⁰⁷ Saman säännöksen mukaan luopuminen on tehtävä kirjallisesti. Yksinkertaisimmillaan C laatii perinnöstä luopumiseksi otsikoidun asiakirjan, jossa hän päiväyksin ja allekirjoituksin ilmoittaa luopuvansa perinnöstään tietynä päivänä kuolleen A:n jälkeen. Sama ilmoitus voidaan vaihtoehtoisesti sisällyttää perukirjaan.²⁰⁸

Mihin luovutettu jäämistö sitten päättyy? Koska C:llä ei ole omia lapsia, seuraavana perimysjärjestyksessä ovat PK 2 luvun 2 §:n 1 momentin mukaisesti A:n vanhemmat. Jos heistä toinen on kuollut, jakavat hänen lapsensa puolet A:n perinnöstä ja niin edelleen.²⁰⁹ Mitä kauemmas suvussa perintö kulkeutuu, sitä epätodennäköisempänä pidän perinnönsaajien syyllistymistä rahanpesuun. Ellei A ole tunnettu rikollinen, kaukaisilla sukulaisilla ei välttämättä ole tietoa omaisuuden laittomasta alkuperästä.²¹⁰ Jos A:n vanhempia tai näiden lapsia ei ole elossa, tulkitsen siten, että A:n perintö menee perillisten puuttuessa valtiolle (PK

²⁰³ Aarnio 1967 s. 70–71.

²⁰⁴ Ossa 2020 s. 29.

²⁰⁵ Aarnio 1967 s. 12.

²⁰⁶ Kangas 2018 s. 346.

²⁰⁷ Toisin kuin PK 16 luvun 2 §:n 2 momentin sanamuodosta voisi päätellä, perintöön ryhtymiseksi ei lasketa sitä, jos luopumisaikeissa oleva perillinen hoitaa hänelle lakimääräisesti kuuluvia tavanomaisia kuolinpesän hoitotoimia ja osallistuu perunkirjoitukseen. Kangas 2018 s. 402.

²⁰⁸ Kangas 2018 s. 402.

²⁰⁹ Ossa 2020 s. 156–158. Jos rikoshyöty kulkeutuu C:n luopumisen takia A:n vanhemmille, C joutunee luopumaan siitä vielä uudelleen periessään isovanhempansa.

²¹⁰ C:n yllättävä luopuminen perinnöstä saattaa tosin herättää sukulaisten epäilykset varsinkin, jos C itse olisi ollut varojen tarpeessa. Moraaliselta kannalta voidaan miettiä sitäkin, pitäisikö C:n tehdä rikosilmoitus sen sijaan, että hän sivusta seuraten antaa rikoshyödyn valua tietämättömille sukulaisille, mikä vie oikeilta omistajilta mahdollisuuden saada omansa takaisin.

5 luvun 1 §). Ennakkotapausta en löytänyt. Tavallisesti perinnöstä luovutaan vain verosuunnittelun nimissä tai ylivelkaantumisen takia omien perillisten tai muiden pesänosakkaiden hyväksi.²¹¹ Jos C:llä olisi oma lapsi ja tämä olisi luopumisen yhteydessä nimetty perinnön saavaksi sijaantulooperilliseksi, oltaisiin taas tarkoitusta korostavan rahanpesun äärellä. Perinnönjättäjä A:n lapsi C välittäisi rikoshyötyä hyötymistarkoituksessa omalle jälkeläiselleen.

Toisaalta C:tä voi houkuttaa ottaa itselleen laillinen osa pesän omaisuudesta. Osittainen luopuminen katsotaan kuitenkin perintöön ryhtymiseksi, jolloin seurauksena on verovelvollisuus koko perinnöstä.²¹² Perintöverovelvollisuus laittomasta omaisuudesta kuulostaa kylläkin omituiselta, eikä sitä ehkä toteutettaisi, jos jäämistönsosan laittomasta alkuperästä olisi esittää näyttöä. Toisaalta verottajan ei kannata muuta mutkitta hyväksyä ilmoituksia siitä, että tietty osa jäämistöstä on tuntemattoman sivullisen omistamaa ja jää siksi valtiolle. Ilmoitusmahdollisuus ilman näyttövelvoitetta saattaisi yllyttää hylkäämään jäämistöjä, joihin kuuluu uponneita proomuja, autonromuja, likaantunutta maa-ainesta ja muuta vastaavalla tavalla hankalasti hoidettavaa ja kuluja tuottavaa omaisuutta.

Perintöverotuksen pohjana on perukirja, joka on käytännössä katsaus perinnönjättäjän varoihin ja velkoihin kuolinhetkellä.²¹³ Rikoshyötyä sisältävän kuolinpesän varojen tunnollinen kirjaaminen perukirjaan on haasteellinen tehtävä. Ainakaan itse en osaisi ratkaista, miten merkitään perukirjaan omistussuhteiltaan kiinteistö, jonka rakennuksiin on käytetty merkittävässä määrin likaista rahaa. Kiinteistön arvonmääritys on niin ikään hankala, ellei mahdoton tehtävä. Kuitenkin pesän ilmoittaja ja uskotut miehet ovat vastuussa tietojen oikeellisuudesta. Jos jotakin oleellista jää kertomatta tai osa omaisuudesta kirjaamatta, seurauksena voi olla osakkaan velkavastuu tai veropetosyytteet kaikille mainituille perukirjan allekirjoittajille.²¹⁴ Tässä vaiheessa lienee jo selvää, että tahallisesti vääristellyn perukirjan toimittaminen Verohallinnolle voidaan tulkita seurausta edellyttäväksi rahanpesuksi. Kangas huomauttaa, ettei perukirjaa voi pitää saantokirjana. Jos vainajan omaisuudeksi on merkitty jotakin toiselle kuuluvaa, perukirjan merkintä ei perusta omistusoikeutta.²¹⁵ Tämä vahvistaa omalta osaltaan Hyttisen päätelmää, jonka mukaan

²¹¹ Kangas 2018 s. 401.

²¹² Ossa 2020 s. 32–34.

²¹³ Kangas 2018 s. 356–357.

²¹⁴ Uskotut miehet ovat yleensä maallikoita, eikä Verohallinto ei ole sidottu näiden tekemiin arvomäärityksiin. Liian alhaisia arvoja voidaan oikaista. Ks. Wikström – Ossa – Urpilainen 2015 s. 332.

²¹⁵ Kangas 2018 s. 350.

likainen raha ei puhdistu, vaikka rikoshyöty olisi välillä vilpittömässä mielessä olevan perinnönjättäjän hallinnassa.²¹⁶ Lainvoimainen jakokirja kelpaa saantokirjaksi samoin kuin edellä käsitelty osituskirjakin, mutta ei sekään totuutta vastaamattomana puhdistaa rikoshyötyä.

Jos jäämistöstä ei haluta luopua kokonaan, keskeisen ongelman muodostaa laittoman ja laillisen jäämistöomaisuuden erottelu toisistaan. Sahavirta esittelee oikeustapauksen, jossa petosrikoksista syytetyn henkilön puoliso myi arvoasunnon ja veneen ja siirsi näistä saadut rahat ulkomaille. Rahanpesusyyte hylättiin, sillä vastaajana ollut puoliso väitti hankintojen olleen laillisesti rahoitettuja. Väitettä vastaan ei onnistuttu esittämään luotettavaa näyttöä. Sahavirran mielestä vastaajan pitäisi pystyä uskottavasti tekemään selkoa laillisten varojen alkuperästä ja määrästä, jos syyttäjä on omasta puolestaan selvittänyt laittomien varojen määrän ja lähteen.²¹⁷ Pidän ehdotettua näyttövelvoitetta perusteltuna mutta hankalasti toteutettavana, jos kyse on yli kymmenen vuotta aiemmin hankitusta omaisuudesta. Edes pankit eivät säilytä tilitietoja loputtoman kauan.

C:n olisi mahdollista luopua perinnöstä jo ennen A:n kuolemaa, mutta menettelyyn liittyy lakiosaa koskeva sääntö: C:lle kuuluu A:n perinnön puolikasta vastaava kohtuullinen hyvitys. Jos hyvitystä ei olisi ennakkoluopumisen yhteydessä maksettu, lakiosan vastaanottaminen ajankohtaistuisi A:n kuollessa.²¹⁸ Kaikki kuolemaan kytkeytyvät luopumistoimet vältettäisiin, jos perintökaassa olisi mahdollistettu yksipuolinen perinnöttömäksi julistautuminen. Nykylain mukaan perillisen voi testamentilla tehdä perinnöttömäksi, jos tämä on ”tahallisella rikoksella syvästi loukannut perittäväää” tai hänen läheisiään tai ”viettää jatkuvasti kunniatonta tai epäsiiveellistä elämää” (PK 15 luvun 4 §).²¹⁹ Lakiteksti on sävyiltään jyrkkä perillisiä kohtaan, joten tuntuisi tyydyttävältä, että rikollisten lapset voisivat vastaavalla tavalla irtisanoutua vanhempiansa kunniattomasta elämäntavasta. Koska tämäläinen mahdollisuus puuttuu, esirikoksen tekijän rintaperillinen joutuu näkemään vaivaa, jotta hän *ei* syyllistyisi rahanpesuun perinnön yhteydessä. Likaista rahaa sisältävä jäämistö on näin ajateltuna taakka saajalleen.

²¹⁶ Hyttinen 2021 s. 269–271.

²¹⁷ Talousrikokset / Sahavirta 2007 s. 159. Samansuuntaisesti on linjannut myös perustuslakivaliokunta menettämisseuraamuksia koskevaa lainsäädäntöä uudistettaessa. Oikeusturvavasyistä todistustaakkaa ei pidä siirtää vastaajalle, ellei omaisuuden rikollisesta alkuperästä ole ensin esitetty vahvaa näyttöä. PeVL 8/2016 vp s. 4–5.

²¹⁸ Ossa 2020 s. 31–32.

²¹⁹ Kangas 2018 s. 341–343.

Kaiken vaivannäön takia pidän perimyksen rinnastamista tarkoitusta korostavan rahanpesun tekotunnusmerkistöön kyseenalaisena. RL 32 luvun 6 §:n 1 momentin 1 kohdassa käytetty sanapari *ottaa vastaan* tuntuu kyllä sopivan perinnön vastaanottamiseen, mutta muista rikoshyödyn hankintatavoista poiketen perinnöstä kieltäytyminen vaatii aktiivisuutta eli kirjallista luopumisilmoitusta. Jos perillisiä on vain yksi, luopumisen voidaan sanoa myös edellyttävän jonkinasteista lakituntemusta, jotta perillinen osaa pidättäytyä perinnön vastaanottamiseksi tulkittavista toimista. Voidaankin kysyä, onko perillisen tuomitseminen rahanpesusta *praeter legem* -kiellon vastaista. Kyse on laillisuusperiaatteeseen sisältyvästä kirjoitetun lain säännöstä. Sen mukaan rangaistukseen tuomitseminen edellyttää lakitekstin sisältävän ne teot, joihin rikosvastuu perustuu.²²⁰ Rikoslaisahan ei erikseen lue, että rikoshyötyä *perimällä* voi syyllistyä rangaistavaan tekoon. Huomio on sikäli teoreettinen, että saantotavasta riippumatta rikoshyödyn hallussapito hyötymis-, peittämis- tai auttamistarkoituksessa omaisuuden laittomasta alkuperästä tietoisena täyttää rahanpesun tunnusmerkistön. Laillisuusperiaatteen tausta-arvona vaikuttavan ennakoitavuuden kannalta asia on silti ongelmallinen. Rahanpesusäännösten sanamuodoista ei mielestäni voi varmuudella päätellä, onko rikoshyödyn periminen rangaistavaa vai ei.²²¹

3.5 Muut oikeustoimet

Koska avioliittolaki nyky muodossaan mahdollistaa puolisoitten väliset oikeustoimet, A:lla ja B:llä on käytettävissään monta rahanpesuun houkuttelevaa instrumenttia kuten keskinäiset lahjat ja velat.²²² Erilaisilla kaupp- ja lahjakirjoilla on mahdollista harhauttaa viranomaisia ja peittää rikoshyödyn alkuperää, kuten lainsäätäjällä on rahanpesua koskevissa esitöissä ennakoitunut.²²³ Velkasuhteet on lupa solmia jopa suullisesti, joskin siinä tapauksessa on vaikeaa todistaa, että rikoshyödyksi epäilty omaisuus on tosiasiallisesti puolisoilta saatua velkaa.²²⁴ Lisäksi on todettava, että perheille tyypilliset yhteiskäyttötilit ja muut yhteistalouden käytännöt ovat omiaan likaisen rahan peittelyyn. Lainsäätäjällä on tiedostanut tämänkin. Rahanpesurikosdirektiivin täytäntöönpanoon tähtäävissä esitöissä nimenomaan todettiin, että rikoshyödyn siirtäminen perheenjäsenille on tavanomaista ja mahdollisesti

²²⁰ Frände 2006 s. 34.

²²¹ Laillisuusperiaatteesta, analogiakiellosta ja rikostunnusmerkistön täsmällisyyden vaikutuksesta rikossääntelyn ennustettavuuteen ks. tarkemmin Melander 2015b s. 646–649.

²²² Aiemmin näin ei ollut. Aviopuolisoiden keskinäiset lahjat sallittiin vasta vuonna 1992, kun lahjoituskielto poistettiin laista. Saman vuoden lopussa kumottiin avioliittolain säännös, joka asetti aviopuolison velkojana huonompaan asemaan kuin muut velkojat. Gottberg 2013 s. 17–18.

²²³ HE 180/1992 vp s. 18.

²²⁴ Puolisoiden keskinäisistä velkasuhteista ks. Kangas 2018 s. 156–158.

vakavaa vahinkoa aiheuttavaa toimintaa. Yhteisasujia koskevaa rajoitussäännöstä ei ollut esitöiden mukaan perusteltua väljentää.²²⁵

Tässä kohtaa tutkimustani mietin, onko eettisesti oikein kehitellä fiktiivisen perheen avulla uudenlaisia rahanpesumenetelmiä. Huoli lienee turha, sillä tuskin on edes mahdollista keksiä yhtään skenaariota, joka ei jo olisi rahaa pesevien rikollisten tiedossa. Teichmannin tutkimuksessa kerrotaan käytännönläheisesti, miten rahanpesu onnistuu kiinteistöbisneksen, konsulttitoiminnan ja antiikkikaupan varjolla. Avainasemassa ovat bulvaanien käyttö, käteismaksut sekä laillisen ja likaisen rahan sekoittaminen toisiinsa. Jotta voidaan uskottavasti selittää likaisen rahan liikkeitä keksittyjen tavaroiden ja palveluiden kaupalla, yrityksellä pitää olla myös oikeata toimintaa ja todellisia asiakkaita. Kiinteistöjen ostaminen rikoshyödyllä remontoitaviksi ei vaadi edes yrityksen perustamista.²²⁶

Lapsen oikeuksien kannalta tilanne käy synkäksi, jos esirikoksen tekijä käyttää lasta bulvaanina rikoshyötyä peitellessään. Lapsi ei tahallisuuden tai vastuuiän puuttuessa silloin syyllisty rahanpesuun, mutta saattaa hyvinkin velkaantua, jos hänen nimiinsä siirretään yritysomaisuutta, ajoneuvoja tai muuta varallisuutta, josta koituu kuluja kuten lainan korkoja, veroja ja vakuutusmaksuja. Hovila on esittänyt, että perusoikeuksiin kuuluvaa omaisuudensuojaa pitäisi alaikäisten osalta tulkita laajentavasti tavalla, joka takaisi jokaiselle velattoman lähtötilanteen täysi-ikäisyyden aluksi. Tähän päästäisiin käytännössä muuttamalla erinäisiä lakeja niin, että alaikäisten velkaantuminen ja taloudellinen hyväksikäyttö estettäisiin. Jos aikuistuva nuori lähtee rakentamaan elämänsä pahoin velkaantuneena, hänen itsemääräämisoikeutensa ja sopimusvapautensa on huomattavasti rajoitetumpi kuin niin sanotusti puhtaalta pöydältä aloittavilla. Hovila perustelee kantaansa muun muassa lapsen oikeuksien yleissopimuksen velvoitteilla (LOS:n artiklat 6, 32 ja 36) sekä omaisuudensuojan kytkeytymisellä TSS-oikeuksiin. Hän muistuttaa julkisen vallan velvollisuudesta suojata erityisesti yhteiskunnan heikoimpien jäsenten perusoikeudet PL 22 §:n mukaisesti. ”Olisi kestävämpiä, ettei tilannetta, jossa alaikäinen menettää tulevan taloudellisen

²²⁵ HE 183/2020 vp s. 35.

²²⁶ Teichmann haastatteli tutkimustaan varten epämuodollisesti 50 valkokaulusrikolliseksi oletettua henkilöä ja muodollisemmin 50 rahanpesun torjuntaan erikoistunutta asiantuntijaa. Tutkija kysyi molempien ryhmien edustajilta, miten nämä itse pesisivät rahaa jäämättä siitä kiinni. Teichmann 2019 s. 240 ja 243–244. Mielestäni tutkimusasetelma täyttää sen, mitä Minkkinen ajaa takaa toivoessaan ”häiritseviä innovaatioita” oikeus- ja yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Minkkinen 2016 s. 921.

itseääräämisoikeutensa vanhempien tai edunvalvojan toimenpiteiden vuoksi, suojattaisi mitenkään”, Hovila kirjoittaa.²²⁷

Pankkilakimiesten, asianajajien ja muiden rahanpesulain velvoittamien toimijoiden (laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä 444/2017, 1 luvun 2 §) on yhtä kaikki syytä tiedostaa, että myös perheiden sisäiset asiakirjat saattavat sisältää epäilyttäviä liiketoimia. Laki antaa asiakirjojen laatimisessa käytetyille asiantuntijoille hyvät mahdollisuudet lisäselvitysten hankkimiseen. Rahanpesulain 3 luvun 4 §:n 3 momentin mukaan ilmoitusvelvollisen on kiinnitettävä huomiota liiketoimiin, joilla ”ei ole ilmeistä taloudellista tarkoitusta tai ne eivät sovi yhteen sen kokemuksen ja tietojen kanssa, jotka ilmoitusvelvollisella on asiakkaasta”. Varojen alkuperä pitää tarpeen tullen selvittää.²²⁸ Koska rahanpesun preventiivinen sääntely on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle, tätä asiaa ei käsitellä enempää.

²²⁷ Hovila 2016 s. 1–17.

²²⁸ Ks. esim. Talousrikokset / Sahavirta 2007 s. 168. Vrt. Teichmann, jonka mukaan pankkien rahanpesun vastaiset toimet menettävät teränsä lähinnä siksi, että asiakkaan tunnistamisessa luotetaan pitkälti asiakkaan rehellisyyteen. Bulvaanien avulla tunnistamisprotokollat on verrattain helppoa ohittaa. Teichmann 2019 s. 242.

4 Rahanpesun rangaistusvastuu perhe-elämän kontekstissa

4.1 Tietoisuus perheenjäsenen toimista

Kun tutkitaan esirikoksen tekijän läheisen mahdollista syyllistymistä rahanpesuun, keskeinen selvitettävä asia tahallisuuden kannalta on tietoisuus vastaanotettujen varojen laittomasta alkuperästä. Hyttisen mukaan tietyissä oloissa on mahdollista ”aistia”, että käsillä on epäilyttävä omaisuus, ja jos tekijä siihen kuitenkin ryhtyy, kyse on tietoisesta tuottamuksesta. Hyvin läheinen suhde esirikoksen tekijään on hänen mukaansa lähtökohtaisesti merkki siitä, että omaisuuden alkuperä on tiedossa keskimääräistä paremmin.²²⁹ Perheoikeudellisesti ajatellen haluan opponoida, että läheissuhteella on myös tietynlainen aistit turruttava vaikutus. Avioliittolain 2 §:n mukaan puolisoiden ”tulee avioliitossa osoittaa keskinäistä luottamusta sekä yhteisesti toimia perheen hyväksi”. Näin ollen puolisoon ja tämän osoittamaan huolenpitoon olisi ennemminkin lupa luottaa sen sijaan, että puolisoa pitää korostetusti epäillä. Väitän myös, ettei tasavertaisilla puolisoilla välttämättä ole kattavaa tietoa yhteisen talouden tilasta.

Ruotsissa tilanne on mahdollisesti läpinäkyvämpi, sillä Ruotsin avioliittolaki eli äktenskapsbalk 1987:230 velvoittaa puoliset jakamaan toisilleen perheen taloustilanteen kannalta olennaiset tiedot (ÄktB 6 luvun 1 §). Säännöstä ei ole tehokkaasti sanktioitu, koska lainsäätäjät ei tiedonantovelvoitetta laajentaessaan pitänyt sitä tarpeellisenä. Esitystekstin mukaan puolisoiden välistä avoimuutta ja luottamusta voidaan pitää itsestään selvänä myös talousasioissa, joten säännöksen ajateltiin olevan tarpeen lähinnä eron uhatessa. Niinpä vasta ositusvaiheessa pesänjakajalle on sakon uhalla annettava tarvittavat tiedot varoista ja veloista (ÄktB 17 luvun 5 §).²³⁰

Kun otetaan huomioon ruotsalaisenkin lainsäätäjän näkemys puolisoiden välisen luottamuksen itsestänselvyydestä, Hyttisen esittämä oletus läheissuhteen tietoisuutta lisäävästä vaikutuksesta heikkenee. Lainsoveltajan on pääteltävä muiden tekijöiden kautta, miten vastaajan olisi pitänyt omaisuuden alkuperä mieltää. Esimerkiksi sopii seuraava avoparia koskeva käräjäoikeuden ratkaisu, jossa esirikoksena oli veropetos.

B oli harjoittanut romukauppaa ja jättänyt monena vuonna ilmoittamatta romumetallin myyntituloja verottajalle. Vältetyn tuloveron määräksi arvioitiin noin 15 000 euroa. B oli ohjannut varat avopuolisonsa A:n tilille. A vastasi olleensa asiassa täysin passiivinen ja tietämätön. Käräjäoikeus ei löytänyt mitään suoranaista näyttöä sen tueksi, että A olisi tiennyt verojen jääneen maksamatta. Käräjäoikeuden arvion mukaan tietoisuutta ei voinut riittävällä varmuudella päätellä siitä, että A oli hoitanut perheen raha-asiat. A esitti todisteeksi tiliotteen,

²²⁹ Hyttinen 2021 s. 577 ja 584.

²³⁰ Prop. 1986/87:1 s. 113–114.

josta oli havaittavissa vain maksaja (tunnettu, iso yritys) ja maksettu määrä. A:n tahallisuus jäi näyttämättä, joten syyte rahanpesusta hylättiin.²³¹

Mitä tulee lapsen tietoisuuteen vanhempiensa rikollisista toimista, yleisen elämäkokemuksen mukaan tietämys kasvaa iän karttuessa. 16-vuotiaan lapsen voi jo olettaa olevan varsin hyvin perillä vanhempiensa elämäntavasta ja tulonmuodostuksesta. Alaikäisillä ei kuitenkaan ole pääsyä yhteisiin tileihin eivätkä he yleensä perehdy perheen tai perheyriksen verotukseen liittyviin asioihin. Poikkeuksen muodostaa ennakkotapaus KKO 2015:10, jossa konkurssin tehnyt isä oli perustanut uuden yrityksen lukiota käyvän poikansa nimiin. Rikoksen tekohetkellä poika oli jo täysi-ikäinen. Ratkaisusta on mahdollista poimia muutamia seikkoja, joiden perusteella jälkeläisen pitäisi olla selvillä perheenjäsenen laittomasta menettelystä. Näitä ovat asema perheyriksessä, tietoisuus yhtiön maksuvaikeuksista ja vanhemman aiemmasta konkurssista, oma koulutustausta sekä tietysti iso määrä rahaa, joka kulkee oman tilin kautta yhtiön tililtä vanhemman käyttöön:

Tapauksessa KKO 2015:10 hovioikeus oli tuominnut velallisen epärehellisyydestä A:n, koska tämä oli siirtänyt 135 677,65 euroa yhtiön varoja puolisolleen B:lle ja pojalleen C:lle. Yhtiön ainoa hallituksen jäsen oli poika C, mutta A hoiti yhtiön asioita ja piti hallussaan B:n ja C:n pankkitunnuksia näiden suostumuksella, mikä mahdollisti tilien käytön. Puolustuksen mukaan siirretyt varat olivat palkkaa, jonka maksaminen oli perusteltua. B:hen ja C:n kohdistuneet ensisijaiset syytteet törkeästä rahanpesusta hylättiin hovioikeudessa, mutta heidät tuomittiin törkeästä avunannosta velallisen epärehellisyyteen. Korkeimmassa oikeudessa kyse oli siitä, olivatko puoliso ja poika syyllistyneet avunantoon ja täytyikö avunantorikoksen edellyttämä tahallisuus. C oli rahojen tullessa tililleen lapsuudenkodissa asuva, juuri 18 vuotta täyttänyt nuori, mutta asemansa takia hänen olisi pitänyt tietää, että varojen siirtely oli osin perusteetonta ja heikensi yhtiön maksukykyä. Hovioikeuden perusteluissa viitattiin siihen, että C oli ylioppilas ja käynyt ulosottovirastossa sopimassa maksusuunnitelmasta. Korkein oikeus totesi, että B ja C tiesivät alusta asti tai pitivät ainakin varsin todennäköisenä, että A suunnitelmallisesti ja heidän tilejään käyttäen siirsi itselleen yhtiön varoja ja ajoi siten yhtiön nopeasti konkurssiin. Hovioikeuden tuomio avunannosta jäi voimaan.²³²

Kuten aiemmin on todettu, tahallinen tietämättömyys omaisuuden rikollisesta lähteestä ei vapauta rikosvastuusta.²³³ Perhekontekstissa tuskin muutenkaan vaikuttaisi uskottavalta, että saman talouden asukkaat aina pidättäytyisivät esittämästä kysymyksiä yhteiseen käyttöön tulevien hyödykkeiden alkuperästä. Yleisesti ottaen päättelen, että perheenjäsenten tietoisuus rikoshyödyn alkuperästä riippuu pitkälti esirikoksen luonteesta. Jos liikaista rahaa kertyy

²³¹ Varsinais-Suomen KO 31.3.2015 R 14/5026.

²³² Tapauksen KKO 2015:10 alioikeuskäsittely käytiin Varsinais-Suomen käräjäoikeudessa. Korkeimman oikeuden tuomiosta ilmenee, että käräjäoikeudessa B:hen ja C:hen kohdistuvat syytteet törkeästä rahanpesusta hylättiin, koska esirikoksenkin syyte hylättiin. Käräjäoikeus piti rahasiirtoja kohtuullisina ja yhtiön toimintaan liittyvinä. Tätä tapausta ei sisällynyt aineistooni, koska pyysin käyttöni vain perusmuotoiseen rahanpesuun liittyvät tuomiot.

²³³ Piippo 2019 s. 19 ja KKO 2006:64.

sinänsä laillisen liiketoiminnan ohessa tehdyistä rikoksista kuten veropetoksista, velallisen epärehellisyydestä tai kirjanpitorikoksista, yritystoiminnan ulkopuolella oleva perheenjäsen saattaa hyvinkin olla tahallisuuden pois sulkevalla tavalla tietämätön. Jos taas pihaan ilmestyy kalliita autoja ja jääkaappiin kaviaaria, vaikka kukaan perheenjäsenistä ei käy töissä eikä ole voittanut lotossa, tilanne on toinen. Silloin lapsikin aistii laittomuudet.

4.2 Anteeksianto- ja oikeuttamisperusteita

Syyllisyysperiaatteen takia lainvastaisesta teostaan ansaitsee rangaistuksen vain sellainen henkilö, joka olisi voinut toimia toisin.²³⁴ Kun edellä on käsitelty tietoisuutta rikosvastuun perustavana seikkana, nyt vuoroon tulevat sellaiset rangaistus- ja rikosvastuusta vapauttavat perusteet, joilla on tai ainakin voisi olla liittymä rahanpesusta epäillyn asemaan esirikoksen tekijän perheenjäsenenä.

Frände nimeää kaikkiaan seitsemän syyllisyyden osittain tai kokonaan poistavaa anteeksiantoperustetta. Niistä perhepiirissä harjoitettuun rahanpesuun voisi tapauskohtaisesti soveltua kolme: puuttuva vastuukä, kieltoerehdys ja pakkotila. Vastuukä perustuu yksinkertaisesti siihen, ettei lasten katsota olevan rikosvastuun edellyttämällä tavalla kykeneviä hallitsemaan itseään alle 15-vuotiaina.²³⁵ Jos perhe elää pitkälti rikoshyödyn varassa, lapsella ei ole nuorena ja kouluttamattomana juuri muita mahdollisuuksia tulla toimeen kuin ottaa vastaan vanhempiensa tarjoamaa elatusta. Siksi olen taipuvainen ajattelemaan niin, ettei edes 15–17-vuotiasta voi moittia elatukseen kytkeytyvästä rahanpesusta, vaikka RL 3 luvun 4 §:n 1 momentissa määritelty rikosvastuukä onkin jo täytynyt ja vaikka elatuksen taso esimerkiksi asumisen osalta ylittäisi rajoitussäännöksen tähänastisen soveltamisalan.

Kieltoerehdys tarkoittaa sitä, että ”tekijä erehtyy pitämään tekoaan sallittuna” ja vapautuu siksi rangaistusvastuusta (RL 4 luvun 2 §). Taustalla voi olla kaksi eri syytä. Joko tekijä ei tiedä, että teko on lainvastainen, tai sitten hän erehtyy vastuuvapausperusteesta (RL 4 luvun 3 §). Lain sisällön erityinen vaikeaselkoisuus johtaa toisinaan kieltoerehdyksiin.

Vaikeaselkoisuuden mittapuuna voidaan pitää sitä, ettei juristikoulutuksen saanutkaan osaa

²³⁴ Ks. esim. Melander 2008 s. 197.

²³⁵ Frände 2012 s. 165–168. Oikeuttamis- ja anteeksiantoperusteista ks. myös Hyttinen 2021 s. 214–215.

helposti ratkaista, missä sallitun ja kielletyn toiminnan raja kulkee.²³⁶ Rahanpesun sääntelyä voitaneen pitää mutkikkaana. Aineiston perusteella ei ollut mitenkään ennalta-arvattavaa, päätyykö käräjäoikeus tuomitsemaan vastaajan rahanpesusta vai kätkemisrikoksesta. Useat vastaajat eivät mieltäneet syyllistyneensä rahanpesuun, mutta kieltoerehdystä ei sovellettu kertaakaan anteeksiantoperusteena. Mitä tulee rahanpesuun perheoikeudellisten saantojen yhteydessä, epävarmuus on vielä suurempaa. Laki ja sen esityöt vaikenivat. Suoraan soveltuvaa korkeimpien oikeusasteiden oikeuskäytäntöä ei löydy. Pidän mahdollisena, että jopa maanlaajuisesti tunnettujen rikollisten perilliset säilyttävät ylpeinä jäämistöjä ajattelematta lainkaan, että rikoshyötyä sisältävä omaisuus on edelleen likaista ja sitä kautta rahanpesuun altistavaa. Esitöiden mukaan kieltoerehdys soveltuu vain tapauksiin, joissa teko on ilmeisen anteeksiannettava. Pelkkä säännöksen tulkinnanvaraisuus ei vapauta rangaistusvastuusta. Lisäksi voidaan tavallisesti kohtuudella edellyttää, että tekijä ottaa asioista selvää.²³⁷ Näistä syistä en pidä kieltoerehdystä todennäköisenä rahanpesurikoksiin soveltuvana anteeksiantoperusteena, oli kyse sitten perheiden kesken tai muissa yhteyksissä tehdyistä teoista.

Kolmas perheisiin ja rahanpesuun mahdollisesti soveltuva syyllisyyttä poistava peruste on pakkotila (RL 4 luvun 5 §:n 2 momentti). Kyse on pakottavan vaaran torjumisesta niin, että oikeudenvastainen teko onkin kokonaisuutena arvioiden puolustettava.²³⁸ Katastrofeihin ja tyrannimaisuuteen liittyvissä tilanteissa pakkotila toisinaan sopii anteeksiantoperusteeksi.²³⁹ Tietyissä oloissa pakkotilan toteaminen voi myös johtaa teon oikeuttamiseen tai siihen, että sinänsä tuomittavan teon moitittavuus vähenee ja rangaistusta päätetään siksi alentaa. Kun pakkotilaa arvioidaan oikeuttamisperusteena, punnittavana ovat vaaran lähde ja uhrattavien intressien arvot. Jos pakkotila hyväksytään oikeuttamisperusteeksi, teko katsotaan sallituksi, mikä johtaa syytteen hylkäämiseen. Anteeksiannettava teko puolestaan on sinänsä rikos, mutta tekijä jätetään vaille rangaistusta.²⁴⁰

Rahaa pesevän perheen kohdalla anteeksiantoon johtava pakkotila tarkoittaisi siten käytännössä esirikoksen tekijän uhkaavaa ja painostavaa käytöstä, joka supistaisi puolison ja

²³⁶ Frände 2012 s. 185–187. Hyttinen painottaa, ettei kieltoerehdys lähtökohtaisesti poista tahallisuutta. Yksittäistapauksessa rikosvastuu voi väistyä kieltoerehdyksen takia, mutta yleisemmin kieltoerehdys poistaa vain rangaistusvastuun. Hyttinen 2021 s. 192.

²³⁷ HE 44/2002 s. 106–107. Ks. myös Kallio 2016 s. 4–6.

²³⁸ Pennanen 2006 s. 4.

²³⁹ Frände 2012 s. 166 ja 179.

²⁴⁰ Pennanen 2006 s. 4–5.

lapsen toimintavaihtoehdot olemattomiin.²⁴¹ Sahavirta arvelee tämänkaltaisen ajattelun saaneen lainsäätäjän aikoinaan päätyään siihen, että yhteisasujia koskeva rajoitussäännös on tarpeellinen. Kuten jo aiemmin todettiin, Sahavirta itse ei kannata ajatusta, sillä hänen mielestään sosiaaliturvan ansiosta ei ole tarvetta säännökselle, joka ”perustunee yhden perheenjäsenen dominoivalle asemalle perheyhteisössä”.²⁴² On kuitenkin kyseenalaista, saadaanko perhepiirissä harjoitettua rahanpesua istutetuksi pakkotilan juridiseen kehikkoon.

Fränden mukaan pakkotilassa on kyse arvojen ristiriidasta, jossa toimintaa ohjaa väistämätön valinta kahden sinänsä suojelun arvoisen edun välillä. Pakkotilassa toimivan täytyy olla tietoinen siitä, että hän vähintäänkin varsin todennäköisesti on pakkotilaa vastaavassa tilanteessa. Tätä arvioidaan olosuhdetahallisuuden kriteereiden mukaan. Lisäksi käsillä pitää olla välitön tai pakottava vaara, joka uhkaa oikeudellisesti suojattua etua. Kuitenkaan esimerkiksi rahapulaan ajautunut ihminen ei saa pelastaa tilannettaan varastamalla työpaikan kassasta. Vaihtoehtoja punnitsevan toimijan on pyrittävä ennustamaan sekin, mitä tapahtuu, jos hän ei tee mitään.²⁴³ Pennanen analysoi pakkotilaa erityisesti suhteessa perusoikeuksiin. Hän luonnehtii pakkotilaa olosuhteeksi, jossa ”oikeus on oikeutta vastassa” eikä pakkotilaan joutunut voi paeta tai pelastautua tilanteesta muuten kuin uhraamalla toisen oikeudellisesti suojatun oikeuden. Pakkotilaan vetoaminen oikeuttamisperusteena voi menestyä tuomioistuimessa etenkin tapauksissa, joissa suojattu etu on suurempi kuin uhrattu etu ja joissa on kyse keskeisistä perusoikeuksista kuten oikeudesta henkeen ja terveyteen.²⁴⁴

Seuraavaksi on määriteltävä, minkä oikeuden rahaa pesevä perheenjäsen uhraa. Entä mitä ovat ne edut, joita hän rahaa pesemällä suojaa? Kysymykset ovat vaikeita. Pakkotilaa ei liene usein ainakaan menestyksekkäästi käytetty rangaistusvastuusta vapautumisen perusteena rahanpesurikosten yhteydessä.²⁴⁵ Teoriassa lienee mahdollista ajatella, että rahanpesuun syyllistynyt esirikoksen tekijän puoliso kokee tietyissä tilanteissa olevansa pakotettu uhraamaan laillisen talouden häiriöttömyyden. Tällä valinnallaan hän pyrkisi säilyttämään oikeutensa perhe-elämään ja välttämättömään toimeentuloon. Toisaalta rajoitussäännöksen

²⁴¹ Suoranaisilta fyysisiltä hyökkäyksiltä toki puolustaudutaan hätävarjeluteoilla eikä ryhtymällä rahanpesuun. Hätävarjelusta vastuuvapausperusteena säädetään RL 4 luvun 4 §:ssä.

²⁴² Sahavirta 2008 s. 295.

²⁴³ Frände 2012 s. 157–164.

²⁴⁴ Pennanen 2006 s. 5 ja 12–13.

²⁴⁵ Tapauksessa Varsinais-Suomen KO 20.09.2018 R 17/3778 vastaaja kertoi joutuneensa pakotettuna ja uhattuna ottamaan vastaan ja myymään anastetun tietokoneen. Rahanpesun sijasta hänet tuomittiin kätkemisrikoksesta, koska käräjäoikeuden mukaan teonkuvauksesta ei ilmennyt, että vastaaja olisi hyötynyt tietokoneen vastaanottamisesta ja luovuttamisesta mitenkään. Oikeudelle ei selvinnyt, miksi vastaaja koki olleensa pakotettu kätkemisrikokseen ja useisiin muihin syyksiluettuihin tekoihin.

puitteissa pysyttely varmistaa samat oikeudet ilman rikokseen syyllistymistä. Kaiken edellä esitetyn perusteella päättelen, ettei perhe-elämä muodosta sellaista pakkotilaa, jonka vallitessa puoliso B:n tai lapsi C:n olisi sallittua ryhtyä rahanpesutekoihin. Esirikoksen tekijä A:n aikaan saama vaara tuskin on välitöntä tai pakottavaa, ja jos on, sitä vastaan puolustaudutaan hätävarjelulla (RL 4 luvun 4 §).

Rikosvastuun poistavista elementeistä on vielä käsittelemättä itsekriminointisuoja. Kysehän on rikoksesta epäillyn tai syytetyn vähimmäisoikeudesta, jonka mukaan häntä ei voi pakottaa todistamaan itseään vastaan eikä edesauttamaan oman syyllisyytensä selvittämistä.²⁴⁶ Tapani on pohtinut, onko itsekriminointisuoja syytä pitää tunnusmerkistön mukaisuuden poistavana perusteena, oikeuttamisperusteena, anteeksiantoperusteena tai muuna rangaistusvastuun poissulkevana, henkilöön liittyvänä perusteena (RL 5 luvun 7 §). Hän päätyy analyysin päätteeksi neljänteen vaihtoehtoon. Itsekriminointisuoja on tutkijan mielestä perustelluinta pitää erityisenä, henkilöön liittyvänä rangaistusvastuun poistavana perusteena, koska kyse on menettelytavasta, johon tietyssä asemassa olevat henkilöt ovat oikeutettuja.²⁴⁷ Kun puhutaan rahanpesusta perhepiirissä, itsekriminointisuojavaikuttamisella on näin tulkittuna merkitystä oikeudenkäynnin lopputulokseen ainakin kahdella tasolla. Jos esirikoksen tekijä on syyllistynyt vaikkapa veropetokseen mutta onnistuu välttämään rangaistuksen itsekriminointisuojaan vedoten, esirikos on silti tapahtunut rahanpesun tunnusmerkistön edellyttämällä tavalla. Perheenjäsen ei vältty rahanpesutuomiolta. Jos taas perheenjäsen on ottanut tai ottamassa vastaan esirikoksen tekijän jäämistön, tulkitsemalla, ettei häntä voida oikeudenkäynnissä tai edes kuolinpesän viralliselvityksessä pakottaa kertomaan totuutta omaisuuden alkuperästä. Perillisen asemaa ei sivuttu Tapanin analyysissä, mutta hieman vastaavina esimerkkinä mainittiin velallisen petos ja veropetos.²⁴⁸

Toisin toiminen on joissakin tilanteissa liki mahdotonta myös reaalisten argumenttien valossa. Palaan kappaleessa 2.4 esitettyyn esimerkkiin untuvatakista. Jos lakia luetaan täysin kirjaimellisesti, rikoshyödyllä hankitusta, elatuksena käyttöön saadusta untuvatakista ei pääse mitenkään eroon syyllistymättä rahanpesuun. Jopa takin polttamisen voidaan ajatella olevan rikoshyödyn muuntamista energiaksi vieläpä siten, että omaisuuden alkuperä häivyttyy

²⁴⁶ Ks. esim. SopS 8/1976 eli KP-sopimuksen 14 artiklan 3 kappaleen g-kohta.

²⁴⁷ Tapani 2011 s. 583–591.

²⁴⁸ Tapani viittaa veropetosta koskevaan ratkaisuun KKO 2011:46. Siinä olosuhteet olivat sellaiset, että korkein oikeus tulkitsi vaikenemisen ja salaamisen ohella jopa väärin tietojen antamisen verotarkastuksessa itsekriminointisuojan kattamaksi toiminnaksi. Tapani 2011 s. 583.

perinpohjaisella tavalla aineen yhtyessä happeen. Takin palauttaminen lailliselle omistajalleen ei ole vaihtoehto, koska sitä ei ollut varastettu. Petetty vakuutusyhtiö tuskin huolii käytettyä takkia hyvitykseksi A:n tekemästä petoksesta. Jos C kuitenkin päätyy lahjoittamaan pitkään käyttämänsä vaatekappaleen SPR:n Konttiin, on mahdollista päätellä, ettei kyse ole moitittavasta rahanpesurikoksesta. Tätä perustellumpaa on tulkita teko hyväksyttävissä olevaksi toimintatavaksi, joka on valittu hyvin rajoitetusta rationaalisten vaihtoehtojen joukosta. Tapauskohtainen harkinta on joka tapauksessa välttämätöntä. Ei suinkaan voida sanoa, että varastetun tai rikoshyödyllä hankitun tavarana laajamittainen lahjoittaminen hyväntekeväisyyteen olisi lähtökohtaisesti anteeksiannettavaa.

4.3 Kohtuusnäkökulmia

Onko kohtuutonta sanoa, ettei kenelläkään ole oikeutta elää rikoshyödyn varassa? Kysymys on tutkimukseni ytimessä. Kätkemisrikoksia pohtineilla lainvalmistelijoilla riitti 1980-luvun lopussa ymmärrystä ja hyvää tahtoa rikoksenteikijän läheisiä kohtaan. Voidaan jopa puhua kohtuussyistä toteutetusta dekriminallisoinnista.²⁴⁹ Kertaan kohtuuteen viittaavat esitöiden perustelut vielä kokonaisuudessaan: ”Kohtuussyyt vaatisivat, ettei rikoksenteikijän perheenjäsentä tai muuta rikoksenteikijän kanssa yhteistaloudessa elävää henkilöä tuomita rangaistukseen siitä, että hän pelkästään syö varastettuja elintarvikkeita tai muulla sen kaltaisella tavalla käyttää rikoksella hankittua omaisuutta”.²⁵⁰ Hyttisen mielestä rajoitussäännös on tarpeen ensinnäkin siksi, että puolison on oltava ”kohtuutonta ja aidosti epärealistista” edellyttää kategorista pidättäytymistä rikoshyödyn käytöstä ja kuluttamisesta. Esimerkkinä kohtuuttomuudesta hän esittää tilanteen, jossa kotia on remontoitu rikoksella saaduilla varoilla ja puolison pitäisi muuttaa muualle vain välttyäkseen nauttimasta parantuneesta asumisen tasosta. Sen sijaan Hyttinen on valmis passittamaan puolison välittömästi muuttopuuhin tämän saatua jälkikäteen tietää, että esirikoksen tekijä on maksanut oman osuutensa omakotitalosta rikoshyödyllä. Tieto käynnistää olosuhdetahallisuuden, ja omistusasuminen tulkitaan muutta mutkitta hyötymiseksi.²⁵¹

Esitöissä ei mainita mitään siirtymäaika, joka suojaisi lähipiiriä sen jälkeen, kun yhteisasuminen loppuu. Olen tutkielman edetessä pohtinut, kävikö yhteiselämän rajallisuus kertaakaan lainvalmistelijoiden mielessä. Elämän arvaamattomuuden ja haurauden takia

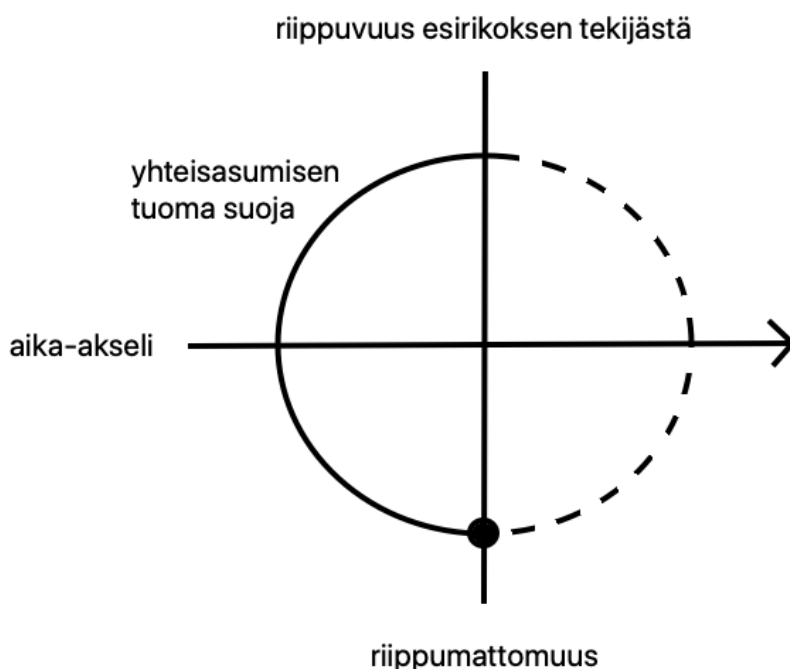
²⁴⁹ Hyttinen 2021 s. 641.

²⁵⁰ HE 1988/66 vp s. 102.

²⁵¹ Hyttinen 2021 s. 642 ja 648–649.

perheenjäsen ei kuitenkaan tiedä, voiko hän vielä seuraavanakin päivänä käyttää rikoshyödyllä hankittuja vaatteitaan ja muita henkilökohtaisia tavaroitaan rahanpesuun syyllistymättä. Syntyy kohtuuttomia tilanteita, kun välirikko tai leskeksi jääminen yllättää esirikoksen tekijästä taloudellisesti riippuvaisen perheenjäsenen. Lapsen aikuistuminen ja omilleen muuttaminen tuottavat niin ikään kummallisia asetelmia, jos pääosa tämän hallussaan pitämästä irtaimesta omaisuudesta on ollut yhteisasumisen aikana rikoshyödyllä hankittua.

Yhteiskunnan turvaverkko toimii toki suojana Suomen kaltaisessa maassa. Käytännössä etuuskäsittelijöiden saattaa olla vaikeata vakuuttua siitä, että varakkaana tunnetun henkilön ex-puoliso tai leski on hetkessä muuttunut kodittomaksi raukaksi ilman vaatteita ja hammasharjaa. Nuhteettomuus vaatii suhteettomia uhrauksia elämän taitekohdissa. Siksi esirikoksen tekijän puolison olisi optimaalista pyrkiä taloudellisesti riippumattomaan asemaan jo yhteiselämän kuluessa (kuva 2, musta piste kuvaajan pystyakselilla). Lapsi on oikeutettu elatukseen vielä etävanhemmaltaankin edellä esitetyin perusteluin.

Kuva 2. Yhteisasujia koskeva rajoitussäännös suojaa perheenjäseniä rahanpesusyyteiltä vain tilapäisesti.

Karhun uudistamassa oikeuslähdeopissa kohtuusperiaate kuuluu heikosti velvoittavien asialähteiden joukkoon. Pohjoismaisissa hyvinvointiyhteiskunnissa sen voidaan katsoa

vahvistuneen monilla oikeudenaloilla. Karhun mukaan kohtuusperiaate on voimassa silloinkin, kun sitä ei ole erikseen laissa mainittu.²⁵² Tätä ohjenuoraa seuraten pidän perusteltuna tulkintana sitä, että yhteisasumisen katketessa puoliso tai lapsi saa ottaa mukaansa kohtuulliseksi katsotun määrän omia henkilökohtaisia tavaroitaan ja pitää niitä hallussaan jonkin aikaa. Ei ole pakottavaa syytä takertua siihen, että muissa asiayhteyksissä hyvinkin vähäarvoisen tavaran kaupittelusta on annettu rahanpesutuomioita.²⁵³ Myös teleologisen seuraamusharkinnan kannalta syytteen hylkääminen saattaa olla perustellumpi vaihtoehto kuin rahanpesutuomio rikoshyödyn hallussapidosta, kun otetaan huomioon lainsäätäjän alkuperäinen, ymmärtävä suhtautuminen perheenjäseniin.²⁵⁴ Lopputulos on toinen, jos puoliso yhteisasumisen päätteeksi ottaa mukaansa auton ja arvokoruja.

Vaikka tuomio sitten tulisikin, lähipiirin vastuuta rahanpesusta saattaa olla vielä rangaistuksen määräämisvaiheessa perusteltua rajoittaa siten, että perheenjäsen jätetään moitittavuuden puuttuessa tai teon vähäisyyden takia kokonaan tuomitsematta rangaistukseen (RL 6 luvun 12 §).²⁵⁵ Tämäntapainen tulkinta olisi mielestäni perusteltavissa etenkin tilanteissa, joissa yhteisasumisen yhtäkkinen katkeaminen on johtamassa perheenjäsenen rahanpesuvastuuseen suojaavan säännöksen kadottua. Kun rikoksen kuitenkin todetaan tapahtuneen, rikoshyöty voidaan konfiskoida (RL 32 luvun 12 §). Näin toimien varmistetaan, ettei likainen raha enää jatka sukupolvista kiertoaan perheen sisällä.

Kohtuullisuuteen kietoutuvana kysymyksenä on syytä tarkastella myös sitä tulkintasitoumusta, jonka mukaan likainen raha pysyy likaisena aina, ellei sitä palauteta lailliselle omistajalle tai valtiolle. Sahavirta myöntää, että yksittäistapauksissa voi olla kohtuutonta, että esirikos ja rahanpesu voivat ajoittua rajoittamattoman kauas toisistaan. Pitkä aikaväli ei kuitenkaan yleisesti ottaen voi puhdistaa rikoshyötyä. Muuten rahanpesusääntely menettäisi merkityksensä.²⁵⁶ Jaan Sahavirran huolen rahanpesusäännösten voiman ehtymisestä, ja siksi suhtaudun kohtuusperiaatteen soveltamiseen hyvin pidättäytyvästi perhekontekstissa. Vaikka suvun omaisuus perustuisi kieltolain aikaiseen pirtukauppaan tai natsien kultaan, se ei puhdistu ajan kulumisen takia. Perillisille ei mielestäni voi syntyä

²⁵² Karhu 2020 s. 1028.

²⁵³ Vrt. päinvastainen, pelkän tunnusmerkistön perusteella esitetty jyrkkä tulkinta kappaleessa 3.2. Kontekstin mukaan vaihtelevat tulkinnat voivat tosin olla ongelmallisia laillisuusperiaatteen taustalla vaikuttavien arvojen kannalta, sillä ennakoitavuus ja lainkäytön yhtenäisyys voivat ohentua. Eri rikostyyppien osalta tästä aiheesta ks. Tapani 2012 s. 611 ja KKO 2012:66.

²⁵⁴ HE 66/1988 vp s. 102 ja 108–109.

²⁵⁵ Tuomitsematta jättämisen edellytyksistä tarkemmin ks. Frände 2012 s. 318–319.

²⁵⁶ Sahavirta 2008 s. 347–348.

omaisuudensuojaa rikoshyötyyn nähden pitkienkään aikojen kuluessa. Eri asia on, miten syyttäjä onnistuu muodostamaan uskottavan näyttökertjun kaukaa menneisyydestä saakka ja vielä erottelemaan laillisen omaisuuden laittomasta.

4.4 Perusoikeudet puntarissa

Rahanpesusääntely perustuu kansainvälisiin sopimuksiin. Rahanpesun kieltäviä säännöksiä voidaan pitää armottomina silloin, kun ne kohdistuvat alkuperäisen kohteensa eli järjestäytyneen rikollisuuden sijasta vähäpätöisiin omaisuusrikoksiin ja perheiden sisäisiin rahan liikkeisiin. Hyttisen mukaan lainsäädännössä ja sen tulkinnassa pitäisi pyrkiä löytämään tasapaino niin, että yksilön ja perheiden oikeudet eivät jäisi toissijaisiksi verrattuna rangaistushakuiseen tehokkuuden tavoitteluun.²⁵⁷ Rahanpesusääntelyn ja perheoikeutta koskevien lakien törmäys nostaa aiheeni perus- ja ihmisoikeuksien tasolle, joten kohtuullisuutta on haettava sitä kautta. Siksi on syytä tutkia perusoikeuksiin nojaavia rikosoikeusteoreettisia keinoja, joilla rikosvastuuta voidaan pyrkiä rajaamaan. Karhun mukaan perus- ja ihmisoikeuksia on lupa käyttää synkronointilähteinä niveltämään yhteen eri oikeudenaloja.²⁵⁸

Jos asiaa lähestyy rikosvastuun perustavien seikkojen näkökulmasta, perheenjäsenten vastuu rahanpesusta rakentuu yksinkertaisesti sille, että he ovat elatusta saadessaan tai muuten rikoshyötyä käsitellessään tahallisesti syyllistyneet RL 32 luvun 6 §:n tunnusmerkistön mukaiseen toimintaan. Toisinaan on mielestäni aiheellista venyttää RL 32 luvun 11 §:n 2 momentin rajoitussäännön alaa, jotta 15–17-vuotiaat lapset voivat jatkaa asumista vanhempansa luona, vaikka tietävät tämän rahoittaneen kotitaloa rikoshyödyllä. Koska kyse on poikkeussäännöstä, laki ei tätä laajentavan tulkinnan mahdollisuutta tue. Haluttuun lopputulemaan on mielestäni mahdollista päästä perustuslainmukaisella tai perusoikeusmyönteisellä laintulkinnalla.²⁵⁹

Kyse olisi käytännössä sen tunnustamisesta, että asiassa on aidosti monta eri tulkintavaihtoehtoa. Yhtäältä lapsen voisi tuomita rahanpesusta, jos rikosvastuuikä on täyttynyt ja talossa asuminen katsottaisiin rajoitussäännön ylittäväksi rikoshyödyn

²⁵⁷ Hyttinen 2021 s. 654.

²⁵⁸ Karhu 2020 s. 1030.

²⁵⁹ Perustuslainmukaisen laintulkinnan edellytyksistä ks. Husa ja Jyränki 2021 s. 429–430. Tuomioistuimia on ohjattu perusoikeusmyönteiseen laintulkintaan perusoikeusuudistuksesta lähtien. PeVM 25/1994 vp s. 4. Soveltamistilanteessa perusoikeuksien vaikutus pyritään eri tulkintavaihtoehtoja valittaessa optimoimaan. Jonkka 1998 s. 1258.

käyttämiseksi ja kuluttamiseksi hyötymistarkoituksessa. Toisaalta voitaisiin valita perus- ja ihmisoikeuksien kannalta myönteisempi tulkintavaihtoehto, jonka mukaan rikosvastuuta ei lainkaan synny. Jälkimmäinen, lapsen asumisen mahdollistava tulkinta tulisi valituksi sen takia, että se toteuttaisi lapsen oikeuksia perhe-elämään, molempiin vanhempiinsa ja tarpeiden mukaiseen elatukseen. Nämä kaikki voidaan johtaa perusoikeuksista ja ihmisoikeuksista.²⁶⁰ Lisäargumenttina olisi mahdollista esittää, että lapsen oikeus elatukseen ja molempiin vanhempiinsa on perusoikeuksien ydinaluetta. Ydinalueeseen vetoaminen saattaa vahvistaa oikeudellista perustelua, jos perusoikeuksia joudutaan vertailemaan keskenään.²⁶¹ Rahanpesusääntelyn osalta perusoikeuksien ytimen suojaaminen on tärkeää etenkin siksi, että rahanpesun kriminalisoinnilla suojattu oikeushyvä, laillinen talous, ei näyttäisi olevan lainkaan johdettavissa yksilöä suojaavista perusoikeuksista.²⁶²

Rikoshyödyllä rahoitetussa talossa asuvan lapsen puolustus voi halutessaan myös ottaa astetta kovemmat keinot käyttöön. Teoriassa on mahdollista vedota perustuslain 106 §:ään väittämällä, että rahanpesusäännös on käsillä olevassa tapauksessa ”ilmeisessä ristiriidassa” perustuslain kanssa. Tällöin perustuslakia käytetään ratkaisuperusteena eikä vain tulkintaperusteena, ja rahanpesusäännös sivuutetaan. Kyse ei olisi yksittäiseen perustuslain säännökseen ripustautumista vaan perustuslain kokonaisuudesta nousevan oikeussäännön asettamisesta rahanpesusääntelyä vastaan. Toisin sanoen PL:n 106 § avaa reitin lainsäädännön perustarkoituksen toteuttamiseen, jos tavallinen laki ei tietyssä yksittäistapauksessa takaa yhdenvertaista kohtelua. Jälkikäteinen, oikeudenmukaisuuden toteutumista varmistava lakien perustuslaillisuuden kontrolli tuomioistuimissa on harvinaista. Kehitys vaikuttaa kuitenkin kulkevan siihen suuntaan, että menettelyyn suhtaudutaan kansalaisten oikeusturvan takia yhä suopeammin.²⁶³ Viimeaikaisessa keskustelussa on jopa esitetty, että PL:n 106 §:stä pitäisi poistaa sana ”ilmeinen” liian rajoittavana.²⁶⁴ Jos perustuslain 106 §:ää sovelletaan, ratkaisulla on suoraa vaikutusta vain kyseiseen yksittäistapaukseen.²⁶⁵

²⁶⁰ Ks. esim. PL 19 § oikeudesta sosiaaliturvaan ja Euroopan unionin perusoikeuskirjan (2000/C 364/01) artikla 7 perhe-elämän ja kodin kunnioittamisesta.

²⁶¹ Hautamäki 2011 s. 82.

²⁶² Hyttinen 2021 s. 118–119.

²⁶³ Karhu 2020 s. 1024–1027 ja Husa ja Jyränki 2021 s. 430–439.

²⁶⁴ Ks. esim. Hidén 2019 s. 31.

²⁶⁵ Husa ja Jyränki 2021 s. 438.

5 Johtopäätökset

Tutkielmani keskeisiä johtopäätöksiä on, että likaisen rahan käyttäminen perhepiirissä voi johtaa kohtuuttomiin lopputuloksiin esirikoksen tekijän lähiomaisten kannalta. Niin kauan kun perheenjäsenet asuvat yhdessä esirikoksen tekijän kanssa, perhettä suojaa RL 32 luvun 11 §:n 2 momentin rajoitussäännös. Sen mukaan rahanpesua ja kätkemisrikoksia koskevia säännöksiä ei sovelleta yhteistaloudessa asuviin, jos he ainoastaan käyttävät tai kuluttavat rikoksentekijän yhteistalouden tavanomaisiin tarpeisiin hankkimaa omaisuutta. Jos rajoitussäännöstä ei olisi, esirikoksen tekijän elatuksesta riippuvaiset perheenjäsenet olisivat jatkuvasti vaarassa syyllistyä rahanpesuun eikä perheellä siten olisi mahdollisuuksia pysyä yhdessä. Sosiaaliturvastakaan ei aina ole apua, sillä elatusvastuun kantaa ensisijaisesti puoliso tai vanhempi, ei yhteiskunta. Näistä syistä pidän rajoitussäännöstä tarpeellisena, mutta lainsäätäjä ei ole ilmeisesti ottanut huomioon yhteiselämän rajallisuutta. Ongelmia tulee heti, kun yhteisasuminen syystä tai toisesta purkautuu.

Yhteiselämän rajallisuuden takia perheenjäsenten voidaan suhteellisen helposti tulkita syyllistyvän rahanpesuun perhe-elämän taitekohdissa. Kun puoliso ottaa avioeron esirikoksen tekijästä tai lapsi vartuttuaan muuttaa omaan asuntoon, he eivät lähtiessään saisi ottaa mukaansa mitään rikoshyödyksi tietämäänsä. Tyhjin käsin lähteminen tuntuu monissa tapauksissa kohtuuttomalta, mutta hallussapidon tultua rahanpesun tekotunnusmerkiksi edes elatuksena saatujen henkilökohtaisten tavaroiden pitämistä ei voida pitää sallittuna. Sama tulkinta soveltuu pääpiirteissään esirikoksen tekijän jäämistöön.

Kohtuusperiaatetta soveltamalla ja perus- ja ihmisoikeusmyönteisellä laintulkinnalla on oikeudellisessa harkinnassa mahdollista päästä lopputuloksiin, jotka kunnioittavat perheiden oikeuksia rapauttamatta silti liiaksi rahanpesusääntelyn tehokkuutta. Yksittäistapauksissa oikeudenmukaisuus voidaan varmistaa PL:n 106 §:ää soveltamalla eli siten, että rahanpesusäännökset sivuutetaan ja ratkaisuperusteeksi otetaan perustuslain kokonaisuudesta johdettu oikeussääntö. Kansalliset lakimuutokset eivät tule käytännössä kyseeseen.

Rahanpesusääntelyssä on kyse kansainvälisistä sopimuksista, joten kansallinen harkintavalta on olematonta. Kansainvälinen paine yhtenäiseen lainsäädäntöön ei puolla edes rajoitussäännön alan laajentamista.

Rajoitussäännöstä sovelletaan rahanpesusyytteiden yhteydessä ani harvoin. Aineistopyyntöni ei tuottanut yhtään kyseistä poikkeusta käsittelevää osumaa, joten päädyin tutkimaan tavallisia

rahanpesujuttuja. Vaikka aiheeseen täysin soveltuvaa oikeuskäytäntöä ei tutkielmaa tehdessäni ollut löydettävissä yhtä korkeimman oikeuden tunnettua ratkaisua lukuun ottamatta, se ei tarkoita, etteikö perheenjäsenten rikosvastuuta koskeva ongelma voisi myöhemmin realisoitua. Rahanpesun säännökset on kehitetty torjumaan järjestäytyneestä rikollisuudesta koituvia uhkia, mutta käytännössä rikosvastuu kohdistuu melko vähäpätöisten rötösten tekijöihin. Tutkielmani tuo osaltaan tätä ristiriitaa näkyväksi nostamalla keskiöön vähävaraiset puoliset ja velkaantuvat lapset.

Perhesuhteet vaikuttavat rahanpesun tahallisuus- ja syyllisyyskysymyksiin lähinnä perus- ja ihmisoikeuksien kautta. Lapsen oikeuksien sopimus ja lapsen etu ovat keskeisellä sijalla, kun esirikoksen tekijän jälkeläisen rangaistusvastuuta rajataan. Lapsen tuomitseminen rahanpesusta vain siksi, että hänen vanhempansa ovat tuoneet kotiin likaista rahaa, on mielestäni häiritsevää näkökulmaa. Käytännössä ongelmia voi tulla joka kerta, kun lapsen elatukseen käytetään rikoshyötyä. Esimerkkinä olen maininnut lapsen käyttöön annetun varastetun polkupyörän. Läheiskriminointisuojakaan ei auta, sillä rajoitussäännökseen vedotakseen lapsen täytyy käytännössä ilmiantaa vanhempansa. Muuten hänen ei ole mahdollista puolustautua sillä, että esirikoksen tekijä on hankkinut rikoshyötyä yhteistalouden tavanomaiseen käyttöön.

Vaikka pidän rajoitussäännöstä tarpeellisena, vastakkaisesta suunnasta tulee käsiteltäväksi argumentti, jonka mukaan rajoitussäännös on muita kansalaisia kohtaan kohtuuton ja yhdenvertaisuusperiaatteen vastainen. Onhan kiistatta erikoista, että osa ihmisistä saa elää rikoshyödyn varassa jopa mukavasti kaikkein köyhimpiin verrattuna. Siksi yhdenvertaista voisi olla rajoitussäännöksen salliman elatuksen tason säätäminen yhteiskunnan tarjoamaa minimoitointuloa vastaavaksi. Jos tämä katsotaan kohtuulliseksi ratkaisuksi, lainsäätäjän on ryhdyttävä toimiin ja määriteltävä kaikki kulloisenkin minimoitointulon ylittävä rikoshyödyn kuluttaminen ja käyttö rahanpesuksi. Perheonni tosin kärsii elintason vaihtelusta yhteistalouden sisällä. Toinen, koko lailla äärimmäinen vaihtoehto on muuttaa sosiaaliturva aidosti yksilöä suojaavaksi. Lainsäätäjän olisi tällöin purettava kaikki keskinäiseen elatukseen velvoittava ja puolison ja vanhempien tulot huomioon ottava säädösaineisto lukuisista eri laeista. En pidä tätä realistisena vaihtoehtona normatiivisesti enkä yhteiskunnan taloudellisen kantokyvyn kannalta.

Elatuksena saadusta rikoshyödyistä on kaiken kaikkiaan hyvin vaikeaa päästä eroon syyllistymättä rahanpesuun. Toisintoimimismahdollisuuksia ei juuri ole, mikä voi tietyissä

tilanteissa johtaa teon anteeksiantoon. Muita anteeksianto- tai oikeuttamisperusteita perhepiirissä tapahtuvaan rahanpesuun ei suoranaisesti liity. Huomattavaa on sekin, että menettämisseuraamukset voidaan tuomita myös anteeksiannettavista ja alle 15-vuotiaana tehdyistä teoista. Siksi likaisen rahan pysyvästi puhdistamaton olemus tuottaa perhe-elämän kontekstissa vaikeita tilanteita. En kuitenkaan ole valmis joustamaan siitä tutkijoiden omaksumasta tulkinnasta, että pelkkä ajan kuluminen ei muuta laittomasti hankittua omaisuutta lailliseksi. Jos historian jo kertaalleen hautaamat salaisuudet paljastuvat vuosikymmenten kuluttua, konfiskaation pitää yhä olla mahdollinen seuraamus. Jatkotutkimuksen kannalta juuri konfiskaatiota koskevat säännökset ovat kiinnostavia. Kun vastaaja tuomitaan rahanpesusta, menettämisseuraamukset saattavat tuntua raskaammilta kuin varsinainen rangaistus ja sen sisältämä moite.